

El feminisme de Dolors Monserdà: edició crítica d'articles i conferències

Abril Torradas Ratés

Treball final de grau en Llengua i Literatura Catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

Juny de 2024

Directora: Maria Lacueva Lorenz

Resum

Dolors Monserdà va ser una figura pionera i versàtil, i la seva presència en el panorama literari català és fonamental. Reconeguda com la primera novel·lista catalana, la seva obra abasta una àmplia gamma de gèneres, des de novel·les que van captivar l'atenció del seu temps fins a contes, teatre, assaig, cròniques periodístiques i poesia. Un aspecte que la distingeix com a escriptora és el seu paper en els inicis del feminisme a Catalunya: és autora del primer assaig feminista en català, *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana* (1909). Dolors Monserdà va ser una precursora en la introducció d'idees feministes al nostre context cultural, tant abans com després de la publicació d'aquest tractat, mitjançant articles i conferències que es publicaren en reconeguts diaris i revistes com *La Renaixensa*, *La Veu de Catalunya*, *Or y Grana*, *La Bordadora* o *Il·lustració Catalana* i el seu suplement *Feminal*. No obstant això, aquests textos no han rebut encara l'atenció que mereixen, malgrat que alguns siguin precedents del corpus ideològic del qual sorgeix el seu assaig. Per això, estudiar-los adquireix una importància vital. D'una banda, permet comprendre com s'origina el feminisme al nostre país; de l'altra, ens brinda l'oportunitat d'explorar amb més profunditat el pensament d'aquesta destacada i polifacètica autora. Per a Monserdà, l'escriptura, més que una simple expressió artística, havia de ser un instrument per a un propòsit més elevat: millorar la condició de la dona i contribuir al progrés de la societat en el seu conjunt. L'objectiu d'aquest treball és fer una edició crítica d'aquests textos, en gran part desconeguts a causa de la seva manca d'accessibilitat fins ara. Aquesta iniciativa té com a finalitat principal explorar una dimensió de Dolors Monserdà que fins ara ha rebut poca atenció, oferint una visió més completa de la seva obra i del seu llegat en la literatura i el pensament feminista català.

Paraules clau: Dolors Monserdà, assaig, conferències, feminisme, edició.

Agraïments

A la Maria, per oferir-me el millor acompanyament possible.

Als responsables del CTILC, per les seves atencions als dubtes per correu electrònic.

A la Biblioteca de Catalunya, per procurar l'article *Les bruixes del segle XIX* (Dolors Monserdà, 1882).

A la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Girona, per facilitar les pàgines del *Còdic civil a Catalunya* (Borrell i Soler, 1903).

Índex

Agraïments	0
Llistat d'abreviatures.....	6
1. Introducció	7
1.1. Justificació i objectius.....	7
1.2. Objecte d'estudi	8
1.2.2. Corpus textual.....	8
1.2.3. Marc teòric.....	9
1.3. Metodologia.....	10
1.3.1. Criteris d'edició	10
1.4. Estat de la qüestió	11
2. Dolors Monserdà: escriptora polifacètica i figura pionera. Una aproximació a la seva biografia des del seu vessant activista.....	14
2.1. Breu contextualització personal i literària	14
2.2. Relacions personals: els orígens d'un feminisme conservador i nacionalista.....	15
3. Comentari dels textos editats.....	18
3.1. El marc ideològic	18
3.2. L'escriptura de Monserdà: trets estilístics de la seva obra assagística	24
4. Examinant els textos de prop. Estudi cas per cas	26
5. Conclusions	35
Bibliografia	37
Annex 1: els textos editats.....	41
La producció de la dona.....	41
Les bruixes del segle XIX.....	44
El restabliment del divorci a França	47
Com deu ésser la nostra protesta.....	51
L'educació de les noies	53
Discurs de D ^a Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879	56
Discurs de la Presidenta Da. Dolors Monserdà de Macià	62
Conferència sobre l'acció catòlica social femenina donada en l'Acció Social Popular de Barcelona lo dia 16 de març de 1910.....	69
El sentiment religiós en la dona espanyola. Fragment de la Conferència de la Senyora Monserdà	83
Quarta conferència a favor del Patronat per a les Obreres de l'Agulla.....	87

Conferència sobre la Lliga de Compradores.....	93
La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà.....	103
Discurs presidencial [pronunciat al Primer Congrés del Treball a domicili del Museu Social] ..	110
Annex 2: taula comparativa de criteris d'edició en publicacions actuals de l'obra de Monserdà....	113
Annex 3: taula resum de versions dels textos	114

Llistat d'abreviatures

ARCA Arxiu de Revistes Catalanes Antigues

BC Biblioteca de Catalunya

BNE Biblioteca Nacional de España

CM Col·legi Mercantil de primera i segona Ensenyança de Barcelona, dirigit per Evarist Dey.

DCVB Institut d'Estudis Catalans. (n.d.). *Diccionari català-valencià-balear*.

EF Monserdà, D. [Dolors]. (1909). *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana*. Impr. Lluís Gili.

IR Impremta La Renaixensa

ER Estampa La Renaixensa

JF Jocs Florals

LC Lliga de Compradores

LR *La Renaxensa: periodich de literatura, ciencias y arts* (1871-1898). Barcelona: Estampa Catalana.

LVC *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis* (1899-1937). Barcelona: Impr. La Veu de Catalunya.

MS Museu Social

PH Prensa Histórica

POA Patronat per a les Obreres de l'Agulla

TS Monserdà, D. [Dolors]. (1916). *Tasques socials. Recull d'articles, notes rurals i conferències*. Impr. Miquel Parera.

1. Introducció

1.1. Justificació i objectius

Com a gènere literari d'importància paral·lela a la narrativa, la poesia i el teatre, l'assaig mereix una atenció especial en els estudis filològics. Aquesta importància es fa més evident quan l'assaig es relaciona amb un ric corpus de producció literària creativa, com és el cas de Dolors Monserdà. El propòsit d'aquest TFG és elaborar una edició crítica de part del corpus textual assagístic d'aquesta autora, que inclou tant articles publicats en premsa com conferències i discursos pronunciats en esdeveniments públics diversos, amb l'objectiu de ressaltar-ne el valor com a part integral de la seva producció textual. Fer més accessibles aquests textos assagístics és imprescindible per tal d'aprofundir en la seva figura i analitzar amb deteniment les seves idees feministes prèvies i posteriors a la redacció de l'*Estudi Feminista*.¹ Així mateix, permet explorar l'evolució i l'impacte d'aquestes en el conjunt de la seva obra.

La contribució d'aquest treball es fonamenta principalment en dos aspectes. En primer lloc, consisteix en una tasca filològica de recerca arxivística i edició dels textos d'una figura prominent de les lletres catalanes. En segon lloc, ofereix una aproximació al discurs feminista present en aquests escrits, indispensable per comprendre tota l'obra de Dolors Monserdà i la seva influència en els àmbits literari i social. Una anàlisi aprofundida del pensament feminista de l'autora seria pròpia de disciplines com la sociologia, la historiografia literària o la filosofia, i podria constituir una futura línia de recerca en aquests àmbits. El present TFG se centra en la labor de recerca filològica, edició i contextualització, com a passos previs essencials per a futures investigacions en altres àrees, i ofereix una primera proposta interpretativa de les idees feministes que s'hi poden observar. Per restriccions d'espai i accessibilitat, només s'han seleccionat alguns textos per a l'edició.

Objectius principals

- Recuperar, editar i analitzar alguns dels textos assagístics de Dolors Monserdà tant anteriors com posteriors a la publicació de l'*EF* (1909), rellevants per la construcció del seu discurs feminista, i a hores d'ara de difícil accés i poc valorats.
- Conèixer el paper de l'escriptora Dolors Monserdà en els inicis del feminisme a Catalunya. Fer una primera aproximació a les característiques del seu discurs feminista, relacionar-lo amb el conjunt de la seva obra escrita i analitzar-lo a partir del seu pensament social, religiós i nacional.
- Aproximar el corpus assagístic de Dolors Monserdà al lector del segle XXI.

Objectius secundaris

- Conèixer l'impacte del pensament feminista de Monserdà en la seva obra social.

¹ D'ara endavant, *EF*.

- Relacionar el feminisme de Dolors Monserdà amb el d'altres veus del moment.

1.2. Objecte d'estudi

1.2.2. Corpus textual

Per a la tasca d'edició del present TFG s'han seleccionat un total de tretze textos, dels quals cinc són articles i vuit, conferències. La selecció es basa en un criteri senzill: prioritzar aquells en què hi és present el tema de la condició de la dona. A això s'hi afegeix una qüestió d'accessibilitat: els escrits que encara no es troben informatitzats han quedat descartats en favor d'aquells més accessibles en línia. Per tal de recollir un corpus textual consistent i divers, s'ha acomplert una exhaustiva tasca de buidatge en plataformes com ARCA i PH i les hemeroteques digitals de la BNE i la BC. A més a més, el treball compta amb alguns textos que ara per ara no es troben disponibles en els fons digitalitzats d'aquestes hemeroteques i que han estat posats recentment a l'abast des de l'IEC. Finalment, s'ha prescindit d'aquells escrits en castellà. Alguns dels textos que haurien resultat molt interessants d'analitzar des del punt de vista feminista i que han quedat fora per les raons exposades són *Les senyores i lo lliure-cambi* (1881), *La calamitat de lo barato* (1895), publicats a *La Renaixensa*², i *La instrucció en la mujer*, publicat a *La Veu de Catalunya*³ el 1869.

Aquest és finalment el corpus editat, per ordre de publicació: els articles *La producció de la dona* (LR, 1879); *Les bruixes del segle XIX* (LR, 1882); *El restabliment del divorci a França (Tasques socials, 1916)*⁴; *Com deu ésser la nostra protesta* (TS, 1916); *L'educació de les noies* (TS, 1916); i les conferències *Discurs de Dª Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879* (Impremta La Renaixensa⁵, 1879); *Discurs de la Presidenta Da. Dolors Monserdà de Macià*, pronunciat als Jocs Florals⁶ de Barcelona de 1909 (Estampa La Renaixensa)⁷; *Conferència sobre l'acció catòlica social femenina donada en l'Acció Social Popular de Barcelona lo dia 16 de març de 1910* (IR, 1910); *El sentiment religiós en la dona espanyola. Fragment de la Conferència de la Senyora Monserdà* (Feminal, 1916); *Quarta conferència a favor del Patronat per a les Obreres de l'Agulla* (TS, 1916); *Conferència sobre la Lliga de Compradores* (TS, 1916); *La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà* (TS, 1916); i el *Discurs Presidencial* pronunciat al Primer Congrés del Treball a domicili celebrat al Museu Social⁸ (Butlletí del MS, 1917).

² D'ara endavant, LR.

³ D'ara endavant, LVC.

⁴ D'ara endavant, TS.

⁵ D'ara endavant, IR.

⁶ D'ara endavant, JF.

⁷ D'ara endavant, ER.

⁸ D'ara endavant, MS.

1.2.3. Marc teòric

Dolors Monserdà forma part de la burgesia menestral, i com a tal es mou en una ideologia de tints conservadors, religiosos i catalanistes. El seu feminisme, a cavall entre la primera i la segona onada (Valcárcel, 2019), se sosté sobre aquests tres pilars i s'enfoca en dos grans eixos: d'una banda, la fervent reivindicació d'una millora en l'educació femenina; de l'altra, una contundent denúncia de les injustícies i desigualtats més greus que patien les treballadores. Monserdà justifica les seves demandes socials sota el marc del reformisme catòlic, amb la finalitat última d'un progrés ideat sota els paràmetres de la moral burgesa, tradicionalista, catalanista i religiosa; veurà en el feminisme una via indispensable per a l'avenç global de la societat, i es mostrarà crítica amb aquells moviments d'emancipació femenina afins a la lluita sindicalista i de bases antireligioses. Aquestes opinions les expressarà obertament en articles que es publicaran en premsa i parlaments pronunciats en les nombroses aparicions en públic en congressos, cicles de conferències o certàmens que presidirà, posteriorment també publicats en forma de text.

En aquest treball observarem com en tots aquests textos, siguin articles o conferències, la temàtica feminista emergeix de manera recurrent, malgrat el tema central o el context en què es presentin. És a dir, encara que a primera vista alguns títols no en suggereixin el tractament (com el discurs del certamen del Col·legi Mercantil,⁹ o el dels JF), la perspectiva feminista els embolcalla. Això demostra la seva transcendència en l'obra de l'autora, i en subratlla la importància i la coherència ideològica al llarg del temps. D'aquesta manera, la nostra tasca consistirà a desvetllar aquestes intricades relacions entre la temàtica principal dels textos i la seva dimensió feminista subjacent, enriquint així la nostra comprensió de l'obra i el compromís de Monserdà amb la lluita pels drets de les dones.

Tanmateix, de vegades resulta complicat distingir si en les posicions de Monserdà no s'hi amaguen motius que van més enllà d'una voluntat de progrés femení; en altres paraules, és difícil determinar fins a quin punt el seu feminisme no podria encobrir la defensa d'altres interessos, com s'ha suggerit en alguns estudis (Capmany, 1966), o si no és potser “només un apèndix dels desitjos dels homes de la Lliga Catalana” (Charlon, 1987: 11). Malgrat que una anàlisi exhaustiva d'aquestes qüestions supera l'abast d'aquest treball, la tasca d'edició pot servir com a punt de partida cap a una interpretació més profunda del feminisme present en aquest corpus textual, fonamental per comprendre tant les motivacions que impulsen l'obra literària de Monserdà com la seva influència en la seva tasca social. I és que el seu propòsit últim, tant en el pla social com en el literari, queda clarament definit a l'*EF*, on el formula amb aquestes paraules: “Escriure per la dona i que'ls meus escrits poguessin serli d'alguna utilitat moral i material, veus aquí'ls meus ideals literaris” [Monserdà, 1909 (ed. 2019): 105].

⁹ D'ara endavant, CM.

1.3. Metodologia

El treball consisteix en un comentari interpretatiu dels trets ideològics i estilístics del discurs de Monserdà; per això, els textos editats complets apareixen annexats al final del treball. El primer apartat es dedica a la seva biografia per tal de situar-la en el seu context històric i cultural, que influirà significativament en la construcció del seu discurs i el desenvolupament de la seva obra literària i social. Seguidament, s'analitzen els principals trets ideològics en què es mou i l'estil que la distingeix en la redacció dels textos assagístics editats. Al final es pot llegir un breu comentari interpretatiu de cadascun dels textos, tot situant-los contextualment i detallant alguns dels aspectes més destacables del discurs, i per acabar apuntem les principals conclusions de l'anàlisi textual i les línies d'estudi que el treball deixa obertes.

Per estructurar el comentari interpretatiu se segueix un criteri tipològic, segons les dues classes de textos: primer els articles, i després les conferències, per ordre de publicació. S'ha descartat seguir un criteri cronològic perquè, a banda de la creixent implicació en les qüestions socials amb la fundació del Patronat per a les Obreres de l'Agulla¹⁰ i la Lliga de Compradores¹¹, en la trajectòria intel·lectual i activista de Monserdà no s'observa cap punt d'inflexió significatiu pel que fa als ideals, sinó que es mantenen tant les vindicacions com el to —això es podria deure a les dificultats i els obstacles amb què topaven les seves reivindicacions feministes, malgrat els quals va perseverar. També s'ha desestimat una classificació temàtica, per l'interès específic en el tractament de la qüestió de la dona amb independència del tema central de cada text com a fil conductor del treball.

Els textos editats a l'Annex 1 segueixen el mateix ordre. Les línies apareixen numerades de cinc en cinc per tal de facilitar-ne les referències al comentari i a les notes a peu de pàgina.

A l'Annex 2 es presenta una taula comparativa de diferents criteris seguits en edicions recents de la novel·lística de Monserdà, que han servit com a base a l'hora d'establir-ne uns de propis per a l'edició del nostre corpus.

L'Annex 3 conté un resum detallat en forma de taula que resumeix les versions dels textos editats (any i edició), indicant la quantitat de versions existents de cada text i la disponibilitat d'aquestes.

1.3.1. Criteris d'edició

L'ortografia s'ha regularitzat i unificat d'acord amb la normativa actual intentant no alterar substancialment la fonètica, la morfologia i la sintaxi, però alguns aspectes han estat modificats amb la intenció de facilitar-ne la lectura. Aquests criteris s'apliquen tant als textos editats com als respectius títols; en queden al marge altres publicacions al·ludides al treball però no editades.

¹⁰ D'ara endavant, POA.

¹¹ D'ara endavant, LC.

Es mantenen les formes lèxiques característiques del català prefabrià, amb arcaïsmes i col·loquialismes que apareixen al DCVB. Queden intactes els castellanismes i neologismes sense assenyalar-los amb cursiva.

Quant als aspectes morfosintàctics, es conserva l'alternança de formes per una mateixa paraula en un mateix text, així com les vacil·lacions en l'ús de les formes *així/aixís*, *mentre/mentres* i els pronoms *se/es* i *me/em*. Es conserven també el pronom *lo* i les formes de possessiu *son/sa/sos/ses*. Es mantenen les preposicions davant la conjunció *que*, i *a* davant de complement directe. S'ha resolt la preposició *ab* segons la forma actual amb, l'adverbi *hont* i la fórmula *ahont* s'unifiquen amb la forma *on*. S'unifiquen també les formes *per/per a*, que Monserdà sol utilitzar de forma indiscriminada. Es preserven les desinències de flexió antiga o no contemplada en la normativa actual del subjuntiu d'alguns verbs (p. ex.: *ser: sia, sien*; *veure: vegés, vegessin*; *donar: dongui*).

Pel que fa als aspectes ortotipogràfics, es mantenen el doble signe d'exclamació i d'interrogació, i les cursives en frases i mots en llengua diferent del català i en usos metalingüístics o emfàtics, tal com foren determinats per l'autora. Es regularitzen les majúscules i minúscules, reduint la presència de majúscules inicials en substantius, però es mantenen en els apel·latius a la divinitat.

S'incorporen a peu de pàgina notes informatives respecte de citacions bibliogràfiques, esdeveniments socials, culturals o polítics i persones referides al text, sempre que no es tracti de personatges històrics reconeguts (Cervantes, Lope de Vega, Velázquez, Dante, etc.).

Alguns dels textos (*Les bruixes del segle XIX*, *Com deu ésser la nostra protesta*, el pronunciat al IV Certamen literari del CM, la *Conferència sobre la Lliga de Compradores* i el *Discurs presidencial* pronunciat al Congrés del Treball a domicili al MS) van ser publicats en diverses ocasions, per la qual cosa n'existeixen versions amb característiques diferenciades: s'hi observen modificacions ortogràfiques, ortotipogràfiques, lèxiques i morfològiques que denoten processos de depuració sota els paràmetres establerts per Pompeu Fabra a les *Normes ortogràfiques* de 1913, tot i que el sentit del discurs es manté intacte. Les particularitats de cada cas apareixeran comentades a les edicions respectives, juntament amb una comparació dels aspectes lingüístics que presenten diferències entre versions, en aquells casos en què s'ha tingut accés a diferents publicacions d'un mateix text.

1.4. Estat de la qüestió

La ideologia feminista de Dolors Monserdà ha estat estudiada principalment des de la seva novel·lística, tot i que en els últims anys s'ha començat a dedicar atenció al seu vessant assagístic i activista. La falta d'edició d'aquest corpus textual bé pot ser una de les raons d'aquest biaix, però ho és també la innegable preferència existent en els àmbits de la historiografia literària i els estudis filològics per la literatura de creació, que se sol situar per sobre d'altres gèneres textuais (com

l'assaig). D'aquesta manera, queden relegats a un segon pla textos de també són de gran valor en la trajectòria dels escriptors. És el cas de Monserdà, per a qui la literatura no és sinó un mitjà a través del qual transmetre una sèrie d'idees morals. Així doncs, tenint en compte l'amplitud del volum d'articles i conferències publicats en premsa (i més encara: sabent que ella mateixa va fer publicar un recull d'aquests textos el 1916, *TS*), deixar de banda aquesta mena de textos és obviar una part importantíssima de la seva producció i, en certa forma, menystenir el seu vessant activista i el seu lloc dins dels cercles intel·lectuals de la Catalunya del moment.

Això acaba generant una imatge molt pobre de l'autora, que la fa quedar en un segon pla respecte dels seus coetanis masculins si es pren la seva novel·lística com la totalitat o la part més important de la seva obra. Mentre a Guimerà, Verdaguer, Soler i Oller se'ls dediquen capítols sencers (és a dir, desenes de pàgines) a la *Història de la literatura catalana* de Riquer, Comas i Molas, a Monserdà tan sols se li dediquen quatre pàgines on s'esmenta de passada l'*EF* i es resumeixen els titulars de la seva obra social, però el comentari de l'escriptura es veu reduït a *La Fabricanta*, que si bé és la seva obra de més impacte, ni és l'única ni el seu comentari dona compte de la dimensió del seu pensament i la seva participació en la vida literària i social del seu temps. I l'apartat que se li dedica a la nova edició d'aquest text (Cassany, 2013: 502-510) no n'ofereix pas una visió més completa.

Hi ha dos grans àmbits des dels quals Monserdà ha estat estudiada: la historiografia i la crítica literàries, d'una banda, i la sociologia, de l'altra, si bé són comptats els treballs que se li han dedicat des d'aquesta disciplina; d'aquest últim en destaquen la crítica de Maria Aurèlia Capmany (1966) al primer feminisme burgès, així com les anàlisis de la trajectòria del feminisme a Catalunya i a Espanya presents als treballs de Mary Nash (2007 i 2019), Àngels Cabré (2019 i 2020), Montserrat Duch (2020) i Elisabet Velo (2021). Del primer, és d'obligada referència Roser Matheu, amb *L'obra literària i social de la senyora Monserdà*, dins *Quatre dones catalanes* (Salvador Vives Casajuana (ed.), 1972). La segueix Carme Mas, màxima estudiosa de la vida i l'obra de Monserdà fins ara: d'entre les seves múltiples publicacions, destaca la seva tesi doctoral, publicada sota el títol *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure* (Arola, 2006), i que el present treball pren com a referent pel seu caràcter biogràfic, que permet conèixer el context literari i personal de l'autora, així com les inquietuds i afinitats que al llarg de la seva vida la van inspirar en l'obra literària i social. Alguns dels textos que s'editen en aquest treball hi apareixen comentats¹². Cal fer referència també a la publicació del Simposi celebrat el 22 de novembre de 2019 a l'IEC, amb motiu de l'Any Monserdà. Les aportacions que s'hi poden llegir (especialment, Balcells, Cabré, Nash, Macias i Muñoz, pel tractament del seu feminisme) són d'especial interès per a l'elaboració d'aquest TFG, ja que es tracta de textos heterogenis que abasten diferents aspectes de la vida i l'obra de Monserdà, i per tant

¹² Concretament, aquests cinc: el discurs pronunciat al certamen del CM el 1879 (p. 192-196), *La producció de la dona* (p. 161-163), *El restabliment del divorci a França* (p.169-171), el discurs a la presidència dels JF (p.228-232) i la *Conferència sobre la Lliga de Compradores* (p.239-243).

contribueixen a la formació d'una perspectiva més completa sobre la seva figura. Paral·lelament, és d'obligatòria menció l'edició que l'Institut Català de les Dones feu de l'*EF* juntament amb l'opuscle *El feminisme a Catalunya* el 2019, també amb motiu del seu centenari. Altres investigadores de la literatura catalana que fan aportacions excel·lents sobre la figura de Monserdà són Sofia Esteban (1989), Neus Carbonell (1997) i Neus Real (2022).

Veiem, per tant, que Dolors Monserdà ha suscitat l'interès d'un sector acadèmic interessat en la recuperació i l'estudi dels textos d'autoria femenina en els últims anys, arran de la reedició d'algunes de les seves obres principals (*La Fabricanta*, *La família Asparó* o *Maria Glòria*). Així i tot, són molts encara els textos de Monserdà que, a pesar de ser esmentats per algunes de les investigadores citades, resten inèdits, i aquesta tasca és primordial si es vol obtenir una visió més completa de la seva figura i situar-la de forma justa en l'àmbit historiogràfic de la literatura catalana. Això suposa un buit considerable en l'imaginari col·lectiu respecte de la rellevància del moviment feminista a Catalunya, on sembla que no hagi tingut impacte; la realitat, però, és una altra: existiren veus destacadíssimes que van beure directament del món anglosaxó i n'introduïren les teories a casa nostra, tot adequant-les a la realitat social del país. El paper de la literatura en aquest procés és crucial, i personatges com Monserdà són un perfecte exemple de l'aliança entre creació literària i activisme.

2. Dolors Monserdà: escriptora polifacètica i figura pionera. Una aproximació a la seva biografia des del seu vessant activista

2.1. Breu contextualització personal i literària

Dolors Monserdà i Vidal neix el 1845 en el si d'una família barcelonina acomodada. El pare, Josep Monserdà, era relligador de llibres i tenia un dels tallers més prestigiosos de la ciutat. Enriqueta Vidal, al seu torn, crearia tot un ambient intel·lectual que propiciaria la prematura vocació de la seva filla: solia organitzar tertúlies on acudien personatges com Josep Anselm Clavé, Milà i Fontanals, Abdó Terrades, Rubió i Ors, Cortada i Sala, Coll i Vehí, Piferrer o Marià Aguiló. Els primers textos de Dolors Monserdà foren poemes en castellà, generalment dedicats a familiars o a persones del cercle intel·lectual esmentat, i es publicaren a *Eco de Euterpe*; entre aquests en destaca un, escrit el 1862, dedicat a Clavé, a qui Monserdà sempre admirà profundament per la seva labor social.¹³ També s'hi compta la narració *Gabriela*, escrita a dotze anys i publicada el 1882 a *El figurín artístic*.

El mateix any que veia la llum el poema dedicat a Clavé havia mort Josep Monserdà, i mare i filla es van haver de posar a cosir per poder subsistir. Probablement, la consciència social, i més concretament, la sensibilitat vers la situació de les cosidores, emergiria en aquesta dura etapa de la vida de l'autora. El 1865 contrau matrimoni amb Eusebi Macià i Pujol, argenter; aquest fet serà important no solament perquè explica el cercle social en què se situa, sinó també perquè és condició necessària per al seu desenvolupament com a escriptora, tal com assenyala Virginia Woolf (1929) amb el concepte d'una cambra pròpia.

La poesia fou la porta d'entrada de Monserdà a l'escriptura. A les seves primeres composicions ja s'hi pot observar la potent consciència social que impregnaria tota la seva obra escrita. S'ha relacionat la mort de la seva filla Encarnació amb el precedent d'un període de participació compulsiva als JF, especialment prolífic i reeixit (Mas, 2006: 75-116). Però, tot i els èxits que obtingué en aquesta etapa, que durà deu anys, la seva vocació literària acabà cedint al pes de les qüestions socials. Per tant, el conreu literari aniria sempre acompanyat de fins extraliteraris; en paraules de Roser Matheu (1972: 36), "aquest ritme de flors i d'ales és sincopat per un batec més greu; el poeta no traïrà mai la sociòloga nata, l'apòstol abrivada, la irreductible barcelonina".

La seva obra poètica es publicaria en dos volums: *Poesies catalanes* (1888) i *Poesies* (1911), i el 1909 presidiria els JF de Barcelona. Assajaria també la dramaturgia, i dues de les seves obres de teatre s'estrenaren al Teatre Romea (el 1874, *Sembrad y cogereis*, i el 1876, *Teresa o un jorn de prova*). Més tard, el 1913, va escriure *Amor mana*, obra que no es va arribar a representar. El 1893 s'estrenava com a novel·lista amb *La Montserrat*, erigint-se en la primera dona que escriuria novel·la en llengua

¹³ El títol del poema és *Al distinguido poeta y compositor señor Don José Anselmo Clavé*. La seva tasca com a impulsor de grups corals formats per gent de classe obrera inspirà a Monserdà, que l'admirava com a ideal de caritat, per posar al servei del poble les seves habilitats i el seu art (MAS, 2006: 31).

catalana. A aquesta publicació la seguirien *La familia Asparó* (1900), *La fabricant* (1904), *La Quitèria* (1906), *No sempre la culpa és d'ella* i *Maria-Glòria* (1917), *Els rellogats; Els captaires; Els vells* (1918) i *Buscant una ànima* (publicada el 1920, pòstumament). Finalment, el 1908 s'editava el seu primer recull de contes, *Del món*. Dolors Monserdà conrearia el gènere narratiu pensant especialment en el públic femení, al qual tractaria d'estimular la reflexió sobre valors morals a través de personatges femenins exemplars. És per això que el costumisme adquireix tant de pes a la seva novel·lística, més enfocada en un propòsit didàctic que no pas estètic.

En la seva faceta com a articulista, escriuria per a mitjans com *LR*, *La Veu del Montserrat*, *La Il·lustración de la Mujer* i el seu suplement *Revista de Modas y Salones*, així com per *Il·lustració Catalana* i el seu suplement dedicat a la difusió de cultura d'autoria femenina, *Feminal*, i ho faria sobre temes diversos: moda, economia, política, educació, feminisme, costums, biografies, obituaris, crítica literària, crònica d'actualitat... A més a més, seria directora de la revista *Modas i Labors*, suplement del *Diari Català*, cosa que també la situa com a pionera en l'àmbit periodístic català. Alguns dels seus articles, juntament amb conferències i discursos, els recolliria al volum *Tasques socials* el 1916. Les observacions al voltant de la condició de la dona i les vindicacions feministes que expressaria en escrits i actes en públic culminarien amb l'escriptura d'un opuscle titulat *El feminisme a Catalunya* (1907) i l'assaig *EF* (1909), primer text d'aquest gènere escrit en llengua catalana i text fundacional del moviment feminista a Catalunya, segons Mary Nash (2007 i 2019). Amb aquesta fita, Monserdà es consolida com a pionera feminista. El seu afany, però, la faria passar de la paraula a l'acció: així és com el 1910 fundaria el POA i posteriorment s'involucraria en la LC.

2.2. Relacions personals: els orígens d'un feminisme conservador i nacionalista

Per entendre els termes amb què Monserdà construeix el seu discurs, el tipus d'anàlisi social i les solucions que proposa, és important tenir present el seu context social i cultural. Les seves relacions amb els principals cercles intel·lectuals barcelonins i el seu posicionament entre la classe burgesa i menestral en justifiquen els ideals de base religiosa i catalanista, així com els postulats econòmicament conservadors i un ideal de progrés molt peculiar.

Dolors Monserdà es relaciona amb eclesiàstics, com Joan Josep Laguarda (que aprova la fundació del POA), Miquel d'Esplugues (frare caputxí, que li prologa l'*EF*) i Ignasi Casanovas (qui li prologa *TS*). Això explicarà les constants mencions que fa a l'Església i als seus representants, així com la pregona religiositat del seu discurs. També manté relacions amb intel·lectuals i literats de la Renaixença com Jacint Verdaguer, Narcís Oller, Francesc Matheu, Apel·les Mestres, Carles Bosch de la Trinxeria, Narcís Verdaguer, Àngel Guimerà i els dos membres del matrimoni Fastenrath-Goldman. Als mitjans de premsa sorgits en el marc renaixentista Monserdà hi publicaria els seus articles d'opinió, i alhora

es faria ressò de la seva participació en actes públics com certàmens o congressos, sovint amb la publicació de les seves intervencions.

En aquest mateix ambient neixen institucions i organitzacions polítiques com la Lliga de Catalunya, la Unió Catalanista, el Centre Català o la Lliga Regionalista, situades a la dreta de l'espectre polític i bolcades en un projecte reformador de la societat catalana que posi la llengua, la cultura i les institucions pròpies al centre. Així, s'entén que el feminisme de Monserdà tingui un clar component localista: és sobre la dona catalana, que focalitza la seva mirada, i és a ella a qui es dirigeix en el seu afany reformador. Té sentit que, en un context previ a la globalització, malgrat que es prenguin referents forans i hi hagi un important emmirallament en els moviments feministes d'arreu d'Europa, sigui per adoptar-ne o refusar-ne les propostes, es teoritzi i es formulin propostes pràctiques de forma situada; els títols *El feminisme a Catalunya* i *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana* ho corroboren.

A més de situar-la socialment en relació amb un context ideològic i cultural més general, cal fer-ho dins les xarxes femenines que conforma l'univers monserdatià, les quals són essencials per dues raons principals: ajuden a entendre el seu interès per la qüestió feminista i evidencien l'impacte de l'acció de Monserdà sobre el seu entorn. El primer referent a tenir en compte en aquest sentit és la seva mare. Segons explica Matheu (1972: 16), Beatriu Vidal va ser una dona intel·lectualment activa: ja hem explicat que regentava tertúlies al taller del seu marit, amb la qual cosa propicià un ambient favorable a l'interès de la seva filla per la literatura i la formació. L'*EF* aniria precedit de la següent dedicatòria: "A la bona memòria de la que m'ensenyà lo poc que sé: a la meva mare". [Monserdà, 1909 (ed. 2019): 102]. Posteriorment, Maria Josepa Massanés seria la primera gran font d'inspiració, tant per la seva producció com pel fet de ser una dona dedicada a l'escriptura. Tal com explica Mas (2006: 61-73), Massanés esdevé amiga i mentora, i mantindrien una relació epistolar que s'estén fins a la mort de la tarragonina, el 1887. Monserdà dedicaria la seva obra i retrià homenatge en més d'una ocasió: el 1915 li escriuria una biografia¹⁴ i aconseguiria que el seu retrat figurés a Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona. El vincle amb Massanés és significatiu perquè, entre altres coses, serà el primer fil d'una xarxa de relacions femenines que acabarà constituint una gènesi d'escriptores bastida sobre allò que en termes actuals anomenaríem sororitat: reconeixement i suport mutu, creació d'espais i mitjans dedicats exclusivament a la difusió de cultura d'autoria femenina. És interessant veure com aquest patró de reconeixement es repeteix al llarg de la seva trajectòria i sol esdevenir recíproc.

Caterina Albert serà una altra relació significativa a la vida de Monserdà, amb qui les notables diferències —Albert escriu sota el pseudònim, mentre que Monserdà reivindica el seu espai signant amb el seu nom real; pel que fa a l'etiqueta de feminista, que Monserdà s'adjudica, Albert hi mostra certa reticència (Muñoz, 2019: 103)— no impedeixen una relació de mútua admiració i de mestratge,

¹⁴ MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1915). *Biografia de Na Josepa Massanés i Dalmau*. Ajuntament Constitucional de Barcelona.

similar a aquella que havia mantingut la barcelonina amb Massanés. Un cas diferent és el de Carme Karr, feminista declarada i molt activa en la promoció de la cultura femenina. Directora de *Feminal* i vint anys més jove que Monserdà, se situa en la mateixa línia conservadora del feminisme, d'expressió moderada i prudent (Cabrè, 2019 i 2020; Segura *et al.*, 2019). També escriu literatura, col·labora en revistes com *L'Avenç* o *Or y Grana* i imparteix, al costat de Monserdà, cursos i cicles de cultura femenina a l'Ateneu Barcelonès (*Ibid.*). Karr, però, anirà més enllà en les seves vindicacions feministes, i reclamarà drets civils com el sufragi.

Altres dones actives en la promoció de la dona serien Francesca Bonnemaison, fundadora de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona el 1909, i Maria Domènech de Cañellas, la primera dona a ocupar el càrrec d'inspectora social a Espanya. La primera professaria un feminisme de tall conservador i catòlic molt afí al de Monserdà (Cabrè, 2019); aquesta, al seu torn, l'admirava profundament per la seva institució educativa (el 1918 li dedicaria un article)¹⁵. La segona va participar també en la fundació d'institucions educatives com l'*Escuela de Institutrices y Otras Carreras para la Mujer*, i coincidiria amb Monserdà en diverses ocasions: una d'elles, el cicle que tingué lloc a l'Ateneu Barcelonès el febrer de 1916, on Monserdà pronuncià *El sentimiento religioso en la dona espanyola*; una altra, l'exposició organitzada per l'Institut de Reformas Sociales al MS l'any 1917. Sempre va reconèixer l'admiració que professava a Dolors Monserdà (Macias, 2019: 180): quan va morir, li va dedicar un article, publicat a *D'ací D'allà*, i més tard reivindicaria que se li dediqués un retrat a la Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona, com feu la mateixa Monserdà amb Massanés.

Dolors Monserdà seria una dona de grans idees i també molt activa socialment, i els seus textos són testimonis de l'àmplia xarxa de relacions que establí, de les quals hem esbossat les principals a tall de contextualització. Així, hi veurem sovint mostres del seu reconeixement vers autoritats eclesiàstiques com el bisbe Laguarda i dones amb les quals col·laboraria en la promoció de la culturització femenina, escrivint en revistes i diaris, impartint cursos com el de l'Ateneu i organitzant actes com l'exposició del MS, alhora que faria avançar projectes socials destinats a la dona com el POA i la LC.

¹⁵ MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1918). Hojeando un programa. Instituto de Cultura y Biblioteca Popular para la Mujer. *La Vanguardia*, any XXXVII, núm. 16283, 10-11 - citat a Mas, 2006: 262.

3. Comentari dels textos editats

3.1. El marc ideològic

El progrés de la dona: feminisme i defensa dels drets de les cosidores

Per entendre sota quins paràmetres es desenvolupa l'ideari feminista de Dolors Monserdà a la seva obra assagística, cal tenir clar què entén per progrés de la dona i amb quins referents compta. Primer de tot, cal reconèixer la manca de base teòrica de què parteix: si bé els principals moviments organitzats de dones a Anglaterra i Estats Units gaudeixen de cert ressò internacional i ja es poden comptar algunes manifestacions de literatura feminista, la circulació dels textos més importants està encara lluny de constituir-se en genealogia. Per tant, els principals referents femenins amb què compta Monserdà provenen sobretot de la creació poètica (tal com comenta al discurs dels JF), i es tracta de veus que, si en algun moment expressen alguna idea o malestar pròpiament femení, ho fan des de la individualitat, i no com a part d'un corpus teòric consolidat. De fet, Monserdà i les dones que col·laboren en revistes on es promou la cultura femenina, comencen a parlar de feminisme des de posicions moderades, sense pretendre encetar un moviment revolucionari, sinó efectuar canvis principalment en els àmbits de la cultura i la instrucció; en cap cas, però, es proposen conquerir drets civils, com ho fan les sufragistes angleses —és més: a aquestes, les critiquen¹⁶.

El sufragi femení serà un objectiu central en l'agenda de la segona onada feminista des de la seva inclusió al seu text fundacional, la Declaració de Seneca Falls de 1848 (Valcárcel, 2019: 55), i és que el feminisme de Monserdà es troba a cavall entre la primera, d'arrel il·lustrada¹⁷ i la segona: encara s'associa la dona a l'àmbit domèstic perquè se li pressuposa una naturalesa maternal i cuidadora, però alhora se'n reconeixen les facultats per a la vida intel·lectual i pública. Les vindicacions d'aquest feminisme van més dirigides als àmbits social i cultural que no pas orientades a la conquesta de drets civils, ja que la igualtat entre sexes no era una idea que se sostingués des de la línia de pensament conservador en què s'inseria Monserdà (Charlon, 1987; Balcells, 2019; Duch, 2020; Velo, 2021).

Tal com explica Duch (2020: 236), el fet que el sufragisme català sigui tardà es deu al gran pes de la religió catòlica i el debilitament dels ideals més liberals i democràtics en el transcurs historicopolític de primeries del segle XX. Duch parla de dues grans tendències del moviment feminista a Catalunya:

¹⁶ Alguns exemples d'aquestes discrepàncies els podem trobar en números de *Feminal*: al 14, del 31 de maig de 1908, a la crònica del Congrés feminista de Roma de finals d'abril, on s'exposaren ideals sufragistes; al 22, del 31 de gener de 1909, a l'article *A propòsit de les "sufragettes" angleses*; també són uns quants els articles d'opinió escrits per homes que reneuen d'aquell feminisme revolucionari, vinculat a altres lluites socials i d'acció directa, com les *Impressions sobre feminisme* de Vicens-Bosch (7, 27 d'octubre de 1907), les *Notes sobre feminisme* del Mossèn J. Matas (16, 26 de juliol de 1908) o el *Bosqueix feministe* de Josep Alemany i Borràs (17, 30 d'agost de 1908). Sobre la presència del feminisme en aquesta revista, vegeu SEGURA, I. [Isabel] (2007). *Els feminismes de Feminal*. Generalitat de Catalunya.

¹⁷ La primera onada feminista en el panorama europeu se situa en el marc de la Il·lustració, entre els segles XVII-XVIII, on destaquen els textos de Mary Wollstonecraft i Olympe de Gouges. La dels Estats Units se sol situar a partir de la segona meitat del segle XIX, paral·lelament a les primeres sufragistes, que ja formarien part de la segona onada segons la conceptualització Europea. Això és segons la classificació del moviment que fa Valcárcel (2019).

d'un costat, un d'adscripció catòlica i conservadora, centrat en els aspectes socioculturals, que manté la idea d'un essencialisme que prescriu papers diferenciats per a cada sexe en el si de la societat; l'altre, de caràcter polític, que reclama el vot i se sustenta en una concepció igualitària quant a naturalesa, capacitats i drets dels dos sexes. A Dolors Monserdà l'hem de situar en el primer tipus: farà del centre de la vida femenina la llar i la família, malgrat que també vindiqui la possibilitat d'una educació formal que la capaciti per a la vida laboral, i a la seva novel·lística presentarà com a ideal de dona aquelles d'esperit emprenedor, del tipus que encarna l'Antonietta de *La Fabricanta*; però aquest esperit no respon a una necessitat de superació personal i d'emancipació dels rols tradicionals, sinó que és vist com una contribució de la dona a l'economia familiar.

Per apreciar l'obra feminista de Dolors Monserdà des del segle XXI és important tenir en compte l'evolució de la teoria i els seus conceptes al llarg dels més de cent anys que ens en separen, per tal de no caure en anacronismes que invalidin els seus plantejaments, en el seu moment innovadors i impulsors de grans canvis. S'ha parlat de contradiccions en el seu discurs feminista, i alguns dels estudis sobre la seva figura fins i tot qüestionen el fet d'atribuir-li l'etiqueta, per com justifica rols socials diferenciats en funció del sexe sota una fal·làcia naturalista, així com per la defensa d'un feminisme necessàriament religiós i la manca de reconeixement de la institució eclesiàstica com a element històric d'opressió femenina que això implica (Balcells, 2019: 129). Tanmateix, cal reconèixer la importància de la tasca que dugué a terme sota el marc feminista del moment i la innovació que representen els plantejaments que introdueix a la seva obra literària (Carbonell, 1997; Charlon, 1987; Mas, 2019; Duch, 2020). És necessari entendre-la en el seu context per apreciar l'impuls que va significar la seva veu a l'hora d'alçar-se en favor de l'avenç social de les dones al nostre país, i valorar-la per haver fet de l'escriptura el seu principal mitjà de lluita.

L'educació

La preocupació per la situació social de la dona es remunta als inicis de la carrera de Monserdà com a escriptora, que comença als anys setanta del segle XIX i s'estrena en la seva faceta articulista a *Eco de Euterpe*. Les seves primeres inquietuds sorgiran al voltant de l'educació femenina, que considera insuficient tal com és plantejada en el seu moment: les dones de les classes adinerades només reben una cultura *d'adorno* (Balcells, 2019: 122), que no les dota de les habilitats necessàries per poder contribuir significativament a la societat, tot i disposar dels mitjans econòmics i el posicionament social propicis. Sumat a això, hi ha una qüestió de moralitat: aquesta mena d'educació fa de les dones éssers frívols i poc inclinats a actuar en benefici dels altres o a proposar-se fites vitals transcendents. Però, com veurem a *El sentiment religiós en la dona espanyola*, sempre reivindicarà la necessitat que aquest progrés cultural vagi acompanyat de la doctrina religiosa.

Una millora en l'educació femenina tindria, doncs, múltiples beneficis, principalment dos: ampliar el seu ventall de possibilitats vitals (l'accés al mercat laboral), i també buscar-ne el perfeccionament moral, ja que aquella cultura dita *d'adorno* no tenia cap altre objectiu més enllà de fer les dones de

les altes esferes socialment presentables i atractives a ulls dels pretendents. Per tant, Monserdà apostaria per una educació que fomentés el desenvolupament ple del seu potencial, que la situés a l'alçada de les exigències i necessitats d'una societat cada vegada més rica i complexa, marcada pel progrés científicotecnològic. Es tracta d'idees revolucionàries, en un moment en què a la dona se li pressuposen habilitats naturals com a mare i curadora però se l'exclou dels estudis universitaris; no seria fins al 1910 que se'ls permetria la matriculació a les universitats espanyoles en condicions d'igualtat amb els homes.

Ara bé, sobre la manera com havia de plantejar-se aquesta educació, posseïa una visió força particular, com veurem a *L'educació de les noies* i *La mestressa a la masia*. D'entrada, establiria una distinció entre els conceptes d'instrucció i educació: entenia l'educació com la formació de les actituds; la instrucció, en canvi, seria relativa a la formació de conceptes (Mas, 2006: 172). Ara bé: les particularitats de l'educació, per més que fos entesa com a formació moral universal, quedaven subjectes a diferències circumstancials, i el destí de la dona en tant que mare i administradora de la casa seria un condicionant important en aquest sentit — a *L'educació de les noies* diria “educar una dona és educar tota una família” (lín. 7-8). Sembla una contradicció autodenominar-se feminista i defensar aquestes idees, força en concordança amb l'expressat per Rousseau (1762) al famós epígraf de l'*Emili* dedicat a les dones, que ja havia suscitat fortes crítiques, com la de Mary Wollstonecraft a la *Vindicació* (1792) o aquella que, exactament dos segles després, i dues dècades abans que Monserdà escrivís l'article en qüestió, efectuarià Emilia Pardo-Bazán:

El error de afirmar que el papel que a la mujer corresponde en las funciones reproductivas de la especie, determina y limita las restantes funciones de su actividad humana, quitando a su destino toda significación individual, y no dejándole sino la que puede tener relativamente al destino del varón. Es decir, que el eje de la vida femenina para los que así piensan [...] no es la dignidad y felicidad propia, sino la ajena del esposo e hijos, y si no hay hijos ni esposo, la del padre o del hermano y cuando estos faltaren, la de la entidad abstracta género masculino.¹⁸

Sense entrar en una llarga dissertació comparativa de les dues autores, que bé podria ser objecte d'un altre treball, és notòria la diferència dels plantejaments de l'una i de l'altra; diferència que, com la qüestió del vot femení, obriria importants esclatxes i debats entre els cercles preocupats per la qüestió de la dona. Sigui com sigui, en Monserdà veiem un esperit pragmàtic: el seu arrelament a la realitat no la fa imaginar un futur en què es produeixi una revolució pel que fa als espais socials d'homes i dones, i d'aquí la seva insistència en una educació que s'adeqüi a les coses tal com són. Si biologia és destí, com assenyalaria Beauvoir unes dècades més tard (1949), el més sensat és adaptar l'educació de les dones al seu rol preestablert; i això, des de la visió de Monserdà, no està renyit amb la instrucció formal d'aquelles dones de contextos urbans que tinguessin el desig i l'oportunitat de desenvolupar-

¹⁸ PARDO-BAZÁN, E. [Emilia]. (2021). La educación del hombre y de la mujer. Sus relaciones y diferencias. A E. [Emilia] Pardo-Bazán, *Algo de feminismo y otros escritos combativos* (p. 132). Alianza.

se intel·lectualment. Aquest és el punt que la distància del misogin francès: no és que les dones hagin de quedar-se fora dels entorns intel·lectuals i acadèmics — al contrari: ja a *La producció de la dona* (lín. 3-4) reconeixia les aptituds de les dones per als estudis superiors, i en discursos com el del CM o els JF reivindicaria la presència de les dones en l'àmbit literari—, sinó que aquest tipus de formació no s'adaptava a les necessitats reals de les dones “del poble”, per a les quals seria més convenient saber fer càlculs per portar correctament l'economia domèstica que no pas saber situar en un mapa països que segurament mai visitarien.

Les cosidores

Un altre dels pilars principals de l'obra feminista de Monserdà és la defensa d'unes condicions laborals dignes per a les cosidores a domicili, que culminarà amb la fundació del POA, la LC dos anys més tard, i també la presidència de l'Associació Sindical d'Obreres (Tayadella, 1986: 539). Monserdà observa que, d'entre la classe treballadora, són precisament dones les que pateixen unes majors condicions de precarietat, i això es deu a dos factors: la superior càrrega de treball que suposa el fet d'haver-se d'encarregar de les feines reproductives, a més de complir amb les tasques pròpies de la feina remunerada —com veurem a *La producció de la dona*—, i l'enorme inseguretat laboral de les cosidores a domicili, ofici exclusivament femení. Així, veurà necessària dur a terme tota una labor de conscienciació social sobre aquesta qüestió. Monserdà, dona acomodada, es dirigeix a les seves iguals, les principals consumidores d'articles d'elaborada confecció, des d'un afany pedagògic, i apel·la al poder que tenen sobre les condicions de producció: poden decidir quins productes consumir, si aquells que han estat confeccionats sota condicions infrahumanes, o donar suport a aquells comerços compromesos amb uns mínims de dignitat humana.

Per això creu necessari informar-les i fer-los prendre consciència sobre les condicions en què es produeix la mercaderia. A més a més, les anima a prendre part activa en aquesta lluita a través de la participació en obres socials de beneficència com el POA. En la proposta d'aquesta mena d'iniciatives sempre s'emmirallarà en referents europeus, tal com veurem a propòsit de l'elaboració de la Llista Blanca o els preceptes que dicta a les seves coetànies per fomentar una millor gestió dels recursos a fi d'emprar-los en causes benèfiques. Sota aquestes idees, hi ha un reconeixement de la dona com a subjecte actiu de la societat i l'economia, capaç de modificar el seu entorn a través de les accions del dia a dia. Monserdà no reivindicarà drets civils, però buscarà la forma d'implicar les dones en el canvi social, baldament sigui des d'unes esferes d'acció encara força restringides.

La literatura al servei d'una causa

A més a més d'escriure articles i pronunciar conferències en públic on expressar els seus ideals, Monserdà trobaria un potent altaveu en la literatura de creació. El feminisme prengué forma a la seva obra narrativa, dramàtica i poètica amb personatges femenins que encarnen una sèrie de valors pels quals entenia que havien de regir-se les dones: creà personatges modèlics, protagonistes d'històries amb un alt component moralitzant dirigides especialment a les dones. És així com Dolors Monserdà

ocupa un espai preeminent a la història de la literatura catalana: no tant per la qualitat de la seva narrativa, com per la innovació que suposa la creació de personatges femenins concebuts sota principis feministes i des d'una voluntat de millorament social. No busca una sofisticació estilística, sinó difondre un missatge molt clar de forma propera i directa, sense embuts. El reflex d'això és ben palès sobretot a la seva novel·lística, d'entre la qual les obres més destacades pel tractament dels personatges femenins són *La Montserrat* (1893), *La família Asparó* (1900), *La fabricant* (1904), *La Quitèria* (1906) i *Maria Glòria* (1917); però també es pot observar a la seva poesia, a la qual atribueix, com fa a tota l'escriptura creativa en última instància, un propòsit moral superior: "Los escriptors sols compleixen degudament amb sa tasca quan al mateix temps que a la bellesa artística atenen al fondo moral de ses obres i a la verdadera il·lustració del poble." (*Les bruixes del segle XIX*, lín. 67-68).

El tradicionalisme i la religiositat

Dolors Monserdà se situa en el marc del reformisme catòlic, bases del qual es troben en l'Encíclica *Rerum Novarum* publicada el 15 de maig de 1891 pel Papa Lleó XIII (Velo, 2021: 31). Des de l'Església es promou el millorament social basat en la caritat i l'ajuda als més necessitats, alhora que es rebutja el socialisme. Aquests arguments se sustenten sobre una base de determinisme biològic que justifica l'existència de classes socials (*Ibid.*, 33). Per a Monserdà, la religió ha d'estar al fons de tota acció social, i també del feminisme. Igual que en la defensa dels drets dels obrers, criticarà aquell discurs que parli d'emancipació femenina que no parteixi d'una base cristiana. Veu en la doctrina cristiana un fonament indispensable per al millorament de la situació de les dones, i defensa la doctrina religiosa com a puntal principal en l'educació femenina, no per inculcar-los un esperit beat, sinó per dotar-les d'una eina al servei del desenvolupament moral. Així és com s'entén el vincle entre feminisme i religió; no debades, l'obra del filòsof religiós Antonin-Dalmace Sertillanges, *Féminisme et Christianisme*, publicada l'any 1908, seria una font d'inspiració important en l'escriptura de l'*EF* (Mas, 2019: 38).

El progrés de la dona té, sota aquesta òptica, un objectiu que engloba el benefici de la societat en el seu conjunt; en aquest sentit podríem dir que té un cert component utilitarista. Al cap i a la fi, com a creació divina, la dona ha de respondre als deures cristians i servir al proïsme, i a tal fi és necessària una millora de les condicions amb què se situa en el món, així com una guia espiritual que la dugui pel camí correcte. Sobre la dona, mare de la civilització, educadora de futurs ciutadans, recau el pes dels valors morals, uns valors impossibles de sostenir si no és a partir de la solidesa que garanteix una educació basada en la doctrina cristiana. Cal que el progrés social vagi acompanyat de progrés moral, i no existeix major garant d'això que el seguiment dels preceptes religiosos. Així, segons Neus Carbonell (1997: 22), en referència als valors de la modernitat reflectits a la seva narrativa i que podem fer extrapolables a l'assaig,

Monserdà produeix un discurs sobre aquests valors però manifesta la necessitat d'una estabilitat principalment de naturalesa moral [...] la modernitat és el resultat de la importació i de l'estrangerització i afecta de manera directa la vida quotidiana. I la dona es converteix, en la narrativa de Monserdà, en el símbol d'aquestes transformacions però també en l'esperança moral davant els aspectes més nocius d'aquests canvis.

Progrés, sí. Manteniment d'una estructura de tipus moral, també. Tal com expressarà a l'*EF*, el feminisme serà religiós o no serà.

Altres trets ideològics: el catalanisme i el conservadorisme econòmic i social

El catalanisme tradicionalista constitueix un altre dels eixos ideològics de Dolors Monserdà, que com hem vist es relacionà amb personalitats de les esferes polítiques més afins a la causa catalanista i fou part de la secció femenina de la Lliga Regionalista, la Lliga Patriòtica de Dames (sota la qual naixeria la LC). La seva obra literària s'origina en el context de la Renaixença, i per tant el catalanisme també hi serà present, encara que en un segon pla respecte de la qüestió feminista. A més a més, va participar molt activament en la restauració dels JF, certamen que arribà a presidir el 1909, i va estar vinculada a la Lliga del Bon Mot. Tenint en compte això s'entén la relació indescindible entre feminisme i catalanisme: cal fer progressar la dona catalana, però alhora cal mantenir intactes els valors morals associats a la catalanitat des de les esferes nacionalistes. En paraules de Nash (2007: 72):

El pes del catalanisme marca a la vegada la forta definició identitària i política del feminisme català, encara que existien algunes excepcions com el feminisme obrerista o lliurepensador. La clara identificació entre catalanisme i feminisme s'ha d'entendre evidentment per la procedència social de la majoria de les feministes catalanes de principis de segle pertanyents a l'alta burgesia catalanista. Moltes de les feministes més significatives estaven relacionades per llaços familiars amb personatges de gran relleu al catalanisme.

Però més enllà dels idealismes nacionalistes, Monserdà veia en el dret català consuetudinari, que disposava la separació de béns en el matrimoni, un major garant de l'autonomia femenina enfront de la codificació espanyola de 1889, que la negava (Balcells, 2019: 131). A *La mestressa a la masia* faria explícites aquestes opinions, tot esgrimint una crítica a l'endarreriment que suposava per a les dones l'aplicació de la legislació espanyola. Pel que fa al conservadorisme econòmic, aquest es troba íntimament lligat a la ideologia social, religiosa i nacionalista de Monserdà. La seva visió de la realitat és molt pragmàtica, i serà justament sota un principi d'efectivitat que argumentarà la necessitat d'instaurar mesures com el proteccionisme econòmic, com veurem al discurs pronunciat al CM: cal salvaguardar el treball de les cosidores i garantir-los unes condicions dignes, i això passa per la preservació de la producció nacional.

Maria Aurèlia Capmany (1966: 69) critica el distanciament de l'obrerisme en la seva defensa de les treballadores, i és que, segons argumenta, la seva fixació en qüestions culturals i morals i el rebuig dels moviments sindicalistes pot encobrir, rere un ideal feminista sostingut des de la moral burgesa, uns interessos de classe disfressats de filantropia; sense anar més lluny, “demana que l'obra del feminisme es converteixi en una obra de protecció de la dona obrera” i incita la dona burgesa a dur a terme una obra caritativa que creï la il·lusió d'una emancipació en el fons sustentada sobre uns privilegis de classe. Certament, el nul qüestionament que fa Monserdà del sistema de classes justifica aquesta sospita sobre una instrumentalització del feminisme en aquest sentit, però no em fa l'efecte que aquest en sigui l'únic mòbil. La preocupació de Monserdà per les treballadores fou genuï, i invertiria grans esforços en la lluita pel seu progrés social.

3.2. L'escriptura de Monserdà: trets estilístics de la seva obra assagística

Els textos editats en aquest treball són articles, conferències i discursos publicats a la premsa de l'època. El primer aspecte que destaca és que, tret d'alguns elements lingüístics (com les salutacions inicials i altres referències a l'audiència o a la situació, així com els títols), no hi ha diferències estilístiques ni formals significatives entre els textos destinats a ser pronunciats davant un públic i aquells concebuts com articles. Sense caure en especulacions, pensem que això es podria atribuir a dos factors: la prèvia preparació escrita dels discursos i l'objectiu de publicar-los en diaris i revistes. És poc probable que Monserdà redactés els parlaments en públic pensant en llur publicació; seria més lògic parlar d'una edició prèvia dels textos a l'hora de ser publicats.

La literarietat és present en tots i cadascun dels textos, i aporta un valor literari que els fa agradables de llegir a més de ser testimonis de les preocupacions socials de Monserdà. El seu estil assagístic, expressiu i eloqüent, incorpora elements propis del sentimentalisme romàntic i el realisme. Aquesta combinació no és sorprenent, tenint en compte la seva vocació d'escriptora i la necessitat que sentia de posar les seves habilitats literàries al servei del progrés social. Els textos comprenen un ampli ventall de recursos literaris (metàfores, antítesis, enumeracions, hipèrboles, epítets, interrogacions retòriques, exclamacions, aforismes, etc.), i s'hi troba també un alt nombre de descripcions que evocuen situacions fulletonesques. Al costat d'aquesta expressivitat literària, utilitza conceptes contundents com *explotació*, *esclavitud*, *víctimes* o *vergonya*, així com paraules fortament connotades, sovint amb significats religiosos (com *abim*, *vici* o *ànima*), que li serveixen per denunciar les condicions vitals infrahumanes de les treballadores de l'agulla i les seves famílies. Al cap i a la fi, es tracta de captar l'audiència per la via emocional, i és que ella mateixa declara anar més enllà d'una reivindicació purament racional: “Ma veu, eixida del cor però mancada d'estudis i ciència, no pot oferir altres remeis que els dictats sols per la bona voluntat” (*La producció de la dona*, lín. 33-34). El seu objectiu és obrir una profunda reflexió sobre aquestes qüestions i persuadir les seves contemporànies per emprendre l'acció social benèfica.

Així, el seu to esdevé a moments obertament reivindicatiu i exigent, i a moments afable i emotiu, sempre amb una pàtina religiosa molt convincent. Maria Glòria, publicada el 1917 i considerada “la novel·la del Patronat” (Real, 2022: 18) o “la novel·la de la misèria” segons Matheu¹⁹, exemplifica aquest objectiu de Monserdà. En aquesta novel·la de ficció, es plasmen idees similars a les dels discursos pronunciats en actes del POA, amb les quals conforma una unitat temàtica i estilística. La denúncia i la presa d’acció, amb la creació del POA el 1910, coincideixen amb l’etapa en què Monserdà va redirigir la seva vocació literària cap al conreu d’una prosa altament sensibilitzadora i moralitzant, deixant de banda la poesia. Tot i això, el seu estil eloqüent es manté intacte i esdevé encara més convincent pels exemples reals en què fonamenta les seves paraules. Com expressaria a la *Quarta conferència a favor del Patronat per a les Obreres de l’Agulla* (lín. 60-64), la realitat supera la ficció, i sovint l’observació del voltant revela situacions amb un gran potencial retòric.

La religiositat és un altre dels pilars fonamentals de la retòrica monserdatiana. No només construeix un marc ideològic per al seu discurs, sinó que la religió li serveix per reconèixer les capacitats de les dones en diversos àmbits (el domèstic, l’empresarial, l’acadèmic i l’intel·lectual), i esdevé la principal eina de legitimació del seu argumentari. També cal tenir en compte que Monserdà es dirigeix a una audiència amb fortes conviccions religioses, davant de la qual ha de remarcar constantment que les seves reivindicacions es fonamenten en un esperit devot i cristià, diferenciant-se així de l’anticlericalisme predominant en els moviments obreristes, que criticarà obertament arran dels fets de la Setmana Tràgica amb l’article *Com deu ésser la nostra protesta*. A més a més, com sabem, manté relacions amb personatges il·lustres dins de la institució eclesiàstica. Per tot això, el seu discurs conté constants referències al poder de la religió com a motor principal del millorament social, així com freqüents al·lusions a passatges bíblics i a sermons o obres escrites per eclesiàstics com Ignasi Casanovas o Max Turman, textos que exhorten a la responsabilitat individual pel benestar social mitjançant l’exercici de l’empatia i la caritat i, per tant, reflecteixen la seva visió sobre la religió com a base indispensable per al progrés moral i social.

Finalment, i malgrat el localisme que caracteritza els seus ideals, Monserdà traspasa fronteres i s’emmiralla en les iniciatives feministes que tenen lloc arreu del món. Als textos s’hi troben algunes referències a autores o activistes locals i foranes que li serveixen d’inspiració, i fa un esforç per aproximar a l’audiència aquelles propostes que li semblen més convincents i que troba més factibles d’aplicar a la realitat catalana. El seu ferm arrelament a la realitat la duu a rebutjar certs plantejaments, com el sufragi o el divorci, que considera impracticables en el context espanyol, i a advocar per l’adopció d’altres, com certes mesures en benefici de les associacions protectores de les treballadores.

¹⁹ “Si ‘La Fabricanta’ era la novel·la del treball, aquesta és la novel·la de la misèria; d’aquelles penalitats que l’autora ha sospesat cada dia en les visites als pobres i ara entre les obreres que la volten al Patronat; penalitats que ha volgut combatre de nou sobre fulls impresos després d’haver-hi sortit a l’encontre amb les obres” (Matheu, 1972: 100).

4. Examinant els textos de prop. Estudi cas per cas

La producció de la dona

Aquest text va ser escrit el dia 11 de juny de 1879 amb motiu de l'exposició de treballs de dones organitzada per la revista *La Bordadora*. Quatre dies després el publicava *LR*, i el 25 de juny ho feia en castellà a *La Bordadora*. El focus d'aquest article és el paper de la dona en l'economia domèstica i la necessitat de protecció dels seus llocs de treball, ja que sovint elles aportaven l'única font d'ingressos a la família, en cas de malaltia del marit o de viudetat. Si recordem la situació econòmica que va travessar la família de l'autora quan Josep Monserdà va morir, no és estranya la seva sensibilitat vers aquesta mena de situacions. Una de les particularitats que fa interessant l'article és que hi introdueix el tema de la doble jornada laboral que afecta les dones de classe treballadora (lín. 8-9), força abans de la consolidació del concepte en la literatura feminista del segle XX, alhora que denuncia directament l'explotació que suposa el pagament de 25 cèntims la peça a les cosidores.

Una altra qüestió a destacar d'aquest article és l'expressió *abims del vici*: amb aquesta es podria estar referint a la prostitució, a la qual moltes dones es veien abocades per manca d'alternatives per al seu sosteniment econòmic. A Barcelona sorgiria un important moviment higienista per lluitar contra les malalties i els problemes associats a aquesta pràctica.²⁰ El de la prostitució és un tema que forma part de l'agenda feminista des dels seus orígens, i les autores del segle XIX ja assenyalen els estralls que produeix entre la població femenina més empobrida (Valcárcel, 2019; De Miguel, 2019). Per citar-ne un exemple, el 1869, Concepción Arenal s'hi referia en termes similars a *La mujer del porvenir* (pàg. 60)²¹: “A esta inmensa desdicha de la mujer contribuyen eficazmente la falta de educación y la imposibilidad en que muchas veces se halla de ganar honradamente su subsistencia, por no poder ejercer ninguna profesión ni oficio lucrativo”.

Al cap d'uns dies, Joaquim de Negre faria referència al text de Monserdà al seu article *Treball productiu de la dona*, publicat el 13 de juny al mateix mitjà de premsa. I dos anys més tard, el 1881, Faustina Sáez de Melgar, directora del *Paris Charmant*, un setmanari dedicat a la moda femenina, li va proposar col·laborar en un projecte d'autoria exclusivament femenina titulat *Las mujeres españolas, americanas y lusitanas pintadas por sí mismas* (Mas, 2006: 162-163).

²⁰ Vegeu ALCAIDE GONZÁLEZ, R. [Rafael]. (2001). Inmigración i marginación: prostitución y mendicidad en la ciudad de Barcelona a finales del siglo XIX. Una comparación con la actualidad. *Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (Universitat de Barcelona), 94 (103).

²¹ ARENAL, C. [Concepción]. (2020). Consecuencias para la mujer de su falta de educación. A C. [Concepción] Arenal, *La mujer del porvenir* (p. 60). Nórdica libros.

Les bruixes del segle XIX

L'article fou publicat el 1882 a *LR*, i també n' existeix una versió castellana, publicada dos anys més tard a *La Ilustración de la Mujer*. El text tracta de la lluita contra les pràctiques d'endevinació i lectura de cartes, força populars a les societats occidentals del XIX tot i els grans avenços que es produïren en els camps científic i tecnològic. És essencialment una crida per una educació basada en la raó i el coneixement científic, sota la concepció positivista d'arrel il·lustrada, i hi veurem una reivindicació de l'educació igualitària (lín. 49-50). Aquesta és, de fet, una de les principals motivacions a l'hora d'escriure el text: Monserdà hi expressa una preocupació pel profund arrelament d'aquestes creences i pràctiques supersticioses en la població femenina, entre la qual causaven majors danys, com exemplifica a les línies 29-34. Per altra banda, el títol suggereix una qüestió històricament atribuïda a les dones com a font de problemes socials, fortament perseguida per les esferes de poder i les institucions religioses, un tema àmpliament tractat pels estudis feministes del segle XXI.²²

Aquest text, de rigorosa actualitat, podria ser perfectament aplicable a les societats occidentals del segle XXI, on els avenços en el camp de les ciències van acompanyats d'una forta onada reactiva de supersticions i creences diverses, que rebutgen explicacions provinents de les comunitats especialitzades en fenòmens mèdics, psicològics o socials. La diferència substancial entre la societat de Monserdà i la nostra rau en el fet que, mentre avui la religió està fora dels àmbits acadèmics i d'investigació com a marc epistemològic de referència, al segle XIX la fe en Déu es considerava una certa inqüestionable i qualsevol cosa que la posés en dubte era fortament jutjada. El que avui pot semblar una gran contradicció, per a Monserdà era un argument sòlid.

El restabliment del divorci a França

Aquest article fou publicat originalment el 13 febrer de 1884 a *LR*—no ha estat possible localitzar el número en qüestió, i és per això que editem el text publicat a *TS*—, amb motiu del restabliment del divorci durant la Tercera República francesa, sota la llei Naquet del 27 de juliol de 1884. La llei restablia el divorci basant-se únicament en faltes específiques (adulteri, condemna a una pena de càstig aflictiva i infamatòria, excessos, abús i injúries greus) que constituïssin un incompliment de les obligacions matrimonials i fessin intolerable el manteniment del vincle.

Es tracta d'un dels textos on es veu més clarament l'arrel conservadora del feminisme de Monserdà, per la fervent defensa que fa de la institució matrimonial. Cal entendre, no obstant això, que escriu en un moment en què la inserció femenina en el mercat laboral qualificat no és una realitat, i la immensa majoria de les dones que treballen ho fan per trobar-se en situació de màxima precarietat i, per tant, on era necessària la seva aportació per a la subsistència familiar. En aquest context el matrimoni és

²² Vegeu FEDERICI, S. [Silvia]. (2018). *Caliban i la bruixa. Dones, cos i acumulació primitiva*. Virus.

encara una de les aspiracions fonamentals de la vida d'una dona, cosa que Monserdà considera perfectament compatible amb la participació de la dona en la vida pública i social. Defensa el matrimoni amb tanta fermesa precisament per protegir la dona casada, que no ha tingut l'oportunitat de garantir-se la independència econòmica a través de la professionalització i que, per tant, es troba exposada al perill de quedar-se sense un mitjà de subsistència fora del matrimoni. Així, encara que al·ludeix al caràcter sagrat de la institució matrimonial, el seu argument no gira tant al voltant de la violació del sagrament com del desemparament econòmic al qual les dones es podrien veure abocades si els marits sol·licitessin el divorci.

Com deu ésser la nostra protesta

Aquest article presenta una gran força retòrica, potser un dels més punyents que va escriure Dolors Monserdà. El fet que l'inclogués a *TS* ens informa del valor que devia tenir per a ella, i és que constitueix una síntesi dels seus ideals feministes i catalanistes. A més a més, fou publicat el mateix any que l'*EF*, cosa que no s'està d'assenyalar en parlar de la preocupació que li genera la gran participació femenina en la revolta,²³ la qual contradeia el seu model de feminitat predilecta. L'article vol ser el germen d'una resposta de protesta pacífica que han d'emprendre les senyores de bé que participen de les obres socials de beneficència amb la finalitat de redimir el pecat del sindicalisme.

A l'*EF* hi exposava la necessitat de redreçar aquelles “dones que la ignorància i el materialisme asseca”,²⁴ al·ludint a la manca d'instrucció generalitzada i a la creixent adhesió d'una part de la població femenina de classe treballadora als moviments obrers més radicals i anticlericals. Per a Monserdà això és un problema: atemptar contra les institucions eclesiàstiques encarregades de les obres de beneficència suposa dinamitar l'ajut als pobres. Així, si en un costat hi ha els “enemics de Barcelona”, a l'altre s'hi troba un afany de progrés ancorat en els valors burgesos. En aquest punt, l'article adquireix un cert aire èpic per les al·lusions al triomf de l'esperit català per sobre de la barbàrie, i és que un cop els “bons fills de Catalunya” derrotin el mal del sindicalisme, l'ordre i la civilitat es restabliran i resplendirà la vertadera essència del poble català.

Vuit dies després de la publicació del text, Carme Karr encetava el vint-i-novè número de *Feminal* amb unes *Consideracions* sobre el paper de les institucions religioses en l'educació de les noies que havia d'estendre's a uns quants números de la revista. L'obertura del text palesa la inspiració de Karr

²³ Vegeu CASTILLO PATTON, A. E. [Andy Eric]. (2019). ¿Sin mujeres no hay revolución? La influencia de la acción colectiva femenina de la Semana Trágica en la Huelga General Revolucionaria de 1917. *REVISTA DE HISTORIOGRAFÍA (RevHisto)*, (31), 89-114. <https://doi.org/10.20318/revhisto.2019.4875>

²⁴ Referència al següent paràgraf de l'*EF*: “Fill meu, no tenen vi! Y les gerres resten plenes. A la nostra estimada Catalunya hi ha un estensíssim camp d'ànimes femenines, que'l treball abat y'ls vents del materialisme asseca. ¡Oh dónes catalanes! aneu coratjoses a ajudarles; y, plenes d'aquell Amor de caritat que feu obrar a Jesús lo primer miracle, digueuli: Senyor, ¡no tenen rosada! Y la rosada vindrà; porque Deu, en premi del vostre esforç, la farà caure.” [MONSERDÀ, 1909 (ed. 2019): 66.]

en les idees de Monserdà: “Fem obra d’Amor, les dones;—diu la nostra venerable mestre donya Dolors Monserdà de Macià: — obra d’Amor y de Civilitat, en els temps actuals en que sembla haver caygut sobre Catalunya’l pès d’una gran culpa”.²⁵

L’educació de les noies

L’article està datat originalment el 1913, segons una nota a peu de pàgina de la versió que presentem en aquest treball (*TS*, pàg. 146). És un text breu, però hi queda molt clara la visió de Monserdà sobre com havia d’enfocar-se l’educació femenina; guarda força similituds amb *La mestressa a la masia* i *El sentiment religiós en la dona espanyola*, així com amb un text anterior, també publicat a *TS*, titulat *El treball en la dona rural* (datat el 1912). Tracta sobre l’educació femenina, especialment en l’àmbit de la pagesia: és a aquestes dones a qui es dirigeix principalment. A *La educación de la mujer* (1886) ja presentava una distinció entre els conceptes d’instrucció i educació²⁶, i en aquesta ocasió es tornaria a referir a la necessitat d’una educació adaptada a la situació específica de la dona, que li fos útil en el seu desenvolupament vital i, sobretot, que en ressaltés les virtuts cristianes de l’amor a Déu i el proïsme (lín. 30-34), l’abnegació i l’entrega al seu rol reproductiu. Per això s’adreçaria així a les mares, educadores de les filles: “Tot el vostre afany ha de consistir en que trobin bo i bonic tot el que pertany al seu estament” (lín. 44).

Discurs de Dª Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879

Monserdà pronuncia aquest discurs com a membre del jurat literari del certamen del CM celebrat l’any 1879. La IR publica el text en dues ocasions el mateix any, i més tard, el 23 d’agost de 1884, n’apareixeria un fragment en castellà a la *Revista de Modas y Salones*. La celebració del quart certamen literari organitzat pel CM de primera i segona ensenyança de Barcelona tingué lloc al Saló de Cent de l’Ajuntament de Barcelona el 30 de setembre de 1879, segons es dedueix de la crònica al *Diario de Barcelona* del 28 de setembre de 1879.²⁷

²⁵ KARR, C. [Carme]. (1909). Consideracions. A *Feminal* (29).

²⁶ “Segons l’autora, l’educació forma el sentiment –les actituds–, mentre que la instrucció forma la intel·ligència” (Mas, 2006: 171).

²⁷ “En consideración á los merecimientos literarios de la distinguida poetisa y escritora catalana D.ª Dolores Moncerdá de Maciá y como tributo de respeto á todas las de su clase, el maestro en Gay saber D. Federico Soler, presidente del jurado calificador del Certámen literario del Colegio Mercantil, del que dicha señora forma parte, ha tenido la galantería de ofrecerle la presidencia que ha desempeñado hasta ahora, espresándole no haberlo hecho antes para evitarle los trabajos materiales anejos á dicho cargo. El señor Soler al dar este paso ha

És la primera vegada que una dona forma part del jurat d'aquest certamen, i les paraules de Monserdà expressen agraïment per aquest fet i reconeixement de l'avenç social que representa. Hi toca dos grans temes: la necessària participació de les dones en la creació literària i la defensa del proteccionisme econòmic, que considera la mesura més efectiva de cara al manteniment dels llocs de treball de la classe obrera. Per entendre els seus ideals sobre política econòmica, ens hem de situar històricament en un moment en què el debat entre lliurecanvisme i proteccionisme és ben viu, en el marc de la Restauració borbònica. Concretament, el 1878, un any abans que se celebrés aquest acte, s'havien de rebaixar els aranzels. Finalment, amb l'estil que la caracteritza, aprofita l'ocasió per fer una crida a la responsabilitat de les consumidores de productes tèxtils.

Discurs de la Presidenta Da. Dolors Monserdà de Macià

El discurs presidencial dels JF de 1909 apareixeria publicat el mateix any per la ER a *Jochs Florals de Barcelona*. Aquest és un dels textos amb major dimensió estètica que editem. Té sentit, tenint en compte la magnitud de l'ocasió per a Monserdà: ni més ni menys que presidir el concurs poètic més important del moment. Per això mateix, s'hi poden identificar clarament els ideals de la Renaixença, que l'escriptora uneix amb mestratge a una proclama feminista inèdita: és la primera dona que ostenta el càrrec de presidenta dels JF, i aprofita l'avinentesa per erigir-se en defensora d'una major participació femenina en les lletres catalanes. En aquest sentit, ret homenatge a algunes de les seves predecessores i contemporànies més destacades, en una mena de reivindicació d'una genealogia literària femenina pròpia.. A orelles del públic de principis del segle XX, desacostumat a presències femenines tan potents, el seu discurs havia de sonar molt innovador; però Monserdà ja procura suavitzar la seva vindicació, desenvolupant arguments que justifiquen la necessitat d'aquesta inserció de les dones en la creació literària. Relaciona les naturals disposicions de les dones a la sensibilitat religiosa, tradicional i amorosa amb el cultiu dels tres grans temes que regien les composicions del certamen, i argumenta, sota aquesta mateixa idea, el seu talent natural pel conreu de poesia patriòtica.

Conferència sobre l'acció catòlica social femenina donada en l'Acció Social Popular de Barcelona lo dia 16 de març de 1910

Aquesta conferència fou publicada per la IR el mateix 1910. Tal com explica Mas (2006: 236-243), seria el primer acte amb motiu del POA, fundat aquell any gràcies a l'aprovació i l'ajut econòmic del bisbe Joan Josep Laguarda. L'acte, celebrat el 16 de març de 1910, tenia una finalitat propagandística

puesto en conocimiento de la señora Moncerdá que no espera de ella un desaire, tanto mas cuanto con su ofrecimiento se propone dejar señalado de una manera patente el primer concurso catalan en cuyo jurado ha figurado una señora. La referida sesión literaria tendrá lugar á las ocho de la noche del martes próximo en el Salón de Ciento". *Diario de Barcelona* (271), 11128.

en favor del Patronat, i s'hi recaptaren 114 pessetes. Al cap de tres dies, el Govern Civil de Barcelona n'aprovaria els estatuts el 19 de març. A aquest el seguiria la inauguració de la primera temporada de treball, celebrada el 17 de juliol del mateix any.

El parlament de Monserdà versa sobre les motivacions que l'han duta a fundar el POA, i hi expressa la urgència d'emprendre una acció social en benefici de les persones més desfavorides, en un moment de creixent economia i transformació del panorama urbà. Concretament, parla de les condicions miserables en què viuen les cosidores a domicili, i recorre a vivències personals i a la recreació d'escenes commovedores per captar la sensibilitat del seu públic; és potser un dels discursos on es fa més evident aquesta característica de la seva retòrica. A més a més, s'hi inclou la carta d'una cosidora dirigida al bisbe Laguarda, on es relaten amb tot detall les dures condicions laborals, econòmiques i vitals d'aquestes treballadores.

El sentiment religiós en la dona espanyola. Fragment de la Conferència de la Senyora Monserdà

El text es correspon a una conferència donada a l'Ateneu Barcelonès, en un curset d'educació femenina organitzat per Miquel Parera, on van participar també Carme Karr, Leonor Serrano, Maria Domènech de Cañellas i les mestres Maria Baldó i Rosa Sensat, com es pot llegir a la nota a la memòria de secretaria del butlletí de l'Ateneu d'octubre a desembre del mateix any:

Al donar compte del 'Curset d'educació femenina' tingut en l'any acadèmic objecte de dita Memòria, no's consignà, per omissió involuntària, que el Sr. Parera fou solament l'organitzador de dit 'Curset', ni que les conferències dels dies 31 de gener i 1, 3, 4 i 5 de febrer, foren donades per les senyores D.a. Carme Karr, D.a. Elia Serrano, D.a. Maria Domènech, D.a. Rosa Sensat, D.a. Maria Baldó y D.a. Dolors Monserdà, y pel senyor En Frederic Climent.²⁸

Segons explica Pilar de Torres Sanahuja a la conferència inaugural del curs 2013-2014 de l'Ateneu Barcelonès, la institució proporcionà força espais per a la promoció de la cultura femenina i la difusió del feminisme durant les primeres dècades del segle XX, malgrat l'estranyesa del moviment sota la mirada de l'època.²⁹ En aquesta conferència, Monserdà desenvolupa els seus ideals sobre educació i culturització femenina, on la religió havia de tenir un paper cabdal. Per això, parteix del pressupòsit que aquesta transcendeix les fronteres nacionals i culturals, i defensa la idea que el sentiment religiós

²⁸ Ateneu Barcelonès (1916). Memòria de secretaria. A *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, any II (8). https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1009855

²⁹ TORRES DE SANAHUJA, P. [Pilar]. (2013). La discreta presència de les dones a l'Ateneu. [conferència]. Conferència inaugural curs 2013-2014, Ateneu Barcelonès. https://www.ateneubcn.org/sites/default/files/la_discreta_presencia_de_les_dones_a_lateneu_pilar_de_torres.pdf

és immutable i comú a totes les dones. Seguidament, destaca la importància de la religió en la vida de les dones espanyoles, tot assenyalant les dificultats i els prejudicis que n'han limitat l'educació al llarg de la història a causa d'un enfocament erroni de l'ensenyament religiós. Per a Monserdà, la doctrina catòlica posseeix un important potencial civilitzador i és essencial que formi part de l'educació femenina, però no pot substituir la instrucció formal en altres camps del saber: el seu paper és primordialment moral. És per això que subratlla la necessitat d'una educació que combini la cultura i la religió per tal de fomentar la virtut moral i propiciar el desenvolupament de la dona, sigui en el camp de la cultura, sigui en el compliment de les seves obligacions com a esposa i mare.

Quarta conferència a favor del Patronat de les Obreres de l'Agulla

Aquest text es correspon al parlament de l'acte celebrat a la capella del Palau Episcopal el 3 de març de 1911, la primera Junta Anual del POA, un any després de la seva fundació. La versió editada en aquest treball és la que apareix a *TS*; n'existeix una altra, publicada a Barcelona per Tipolitografia Seix (1911). Seguint la mateixa línia discursiva d'aquella primera conferència, Monserdà fa una crida a l'esperit cristià de les seves conciutadanes acomodades perquè mostrin preocupació per aquestes treballadores i prenguin mesures per millorar-ne condicions, unint-se a l'obra benèfica del Patronat i apostant per un consum responsable de productes tèxtils. En aquesta ocasió, també proposa la creació d'una caixa de petits préstecs per ajudar les obreres en moments difícils.

Conferència sobre la Lliga de Compradores

Monserdà pronuncià aquesta conferència el 22 de febrer de 1912 a la seu del Foment de Treball, com a presidenta honorària de l'associació que es fundava en aquell acte. L'esdeveniment tindria un notable ressò: apareixeria ressenyat a *LVC*, *El correo catalán* (Mas, 2006: 242) i *Feminal*, que a més publicà un fragment del parlament. El text que editem és el resultat de la fusió d'aquest amb la posterior publicació íntegra del text a *TS*. Hi ha una part de la publicació de *Feminal* (lín. 261-179) que no apareix a la publicació de 1916, la qual cosa es pot deure a una millora de la situació econòmica de la LC: la nostra hipòtesi és que el 1912 podria haver existit una necessitat urgent de recaptar fons, i d'aquí la reproducció a la revista d'un passatge on s'expliciten una sèrie de mesures relatives a l'estalvi de les sòcies per incrementar les seves contribucions.

La LC té els seus precedents directes a diferents països d'Europa (França, Bèlgica, Alemanya, Anglaterra) i els Estats Units, on foren impulsats sota l'acció social catòlica per protegir les treballadores a domicili de les dures condicions de treball a què es veien sotmeses. El bisbe Laguarda autoritzà la creació del POA, i posteriorment encarregaria la fundació de la LC a la lliga de Senyores per a l'Acció Catòlica el 1911. La LC la formarien Maria Caritat Giraudier i Merlé (1859-1935),

presidenta; M. Dels Àngels Macià de Borrell, vicepresidenta; Mercedes Barret Carafi o de Calzado (1869-1932), secretària; Montserrat de Delàs, tesorera; i Pilar Ferrater i Maria de Barnola, vocals (Mas, 2006: 240-243). A la conferència, Monserdà es pregunta com és possible que el progrés científicotecnològic no vagi acompanyat d'un progrés paral·lel pel que fa a les condicions laborals, que es mantenen infrahumanes, i justifica la necessitat de crear la LC i una Llista Blanca per recomanar aquells establiments que garanteixin unes condicions dignes a les seves treballadores.

La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà

La data en què tingué lloc aquesta conferència és ambigua. El text, publicat a *TS*, és una consistent síntesi dels ideals de Monserdà sobre l'educació femenina, i presenta idees paral·leles a aquelles que apareixen a *L'educació de les noies*: la instrucció i l'educació s'han d'adequar al context particular de cada dona, que segons la seva ocupació requerirà uns coneixements o uns altres. En el text present se centra en els coneixements necessaris a la mestressa de la masia catalana, que reconeix com una institució pròpia de la història de Catalunya que ha perviscut gràcies a les habilitats de les seves mestresses al llarg dels segles, i també gràcies a les particularitats del dret català, que històricament concedia major autonomia econòmica a la dona, en comparació amb la legislació castellana.

Monserdà enalteix el valor d'aquestes destreses pròpiament femenines, tot reconeixent el mèrit de saber administrar l'economia domèstica i desenvolupar tasques específiques de la masia, entre les quals destaca l'habilitat de governar equips de treball. El que més crida l'atenció d'aquest text és el fet que parli d'una coexistència i complementaritat d'aquesta mena de capacitats amb les intel·lectuals: Monserdà no defensa l'administració de la llar com a únic terreny d'actuació per a la dona, sinó que, reconeixent-li les mateixes capacitats que l'home per ocupar-se de qüestions intel·lectuals, critica, des d'una visió pragmàtica, una instrucció excessiva en aquests àmbits en els contextos rurals, on es requereixen altres habilitats i coneixements.

Discurs presidencial [pronunciat al Primer Congrés del Treball a domicili del Museu Social]

El MS va ser una institució barcelonina activa entre el 1908 i 1920 per fomentar aquelles iniciatives que tinguessin com a finalitat el millorament de les condicions de treball i de vida de la classe obrera. Organitzà diverses exposicions i congressos, i posava a disposició dels treballadors recursos formatius, de gestió econòmica i de protecció legal. A la primavera de 1917 s'hi organitzava el Primer Congrés Català del Treball a domicili, i una exposició paral·lela per fer visible el treball a domicili, especialment aquell efectuat per dones, i reivindicar-ne una millora de les condicions. Així ho expressava la comissió organitzadora, formada per Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison, Maria Domènech de Cañellas, Mercedes Barret de Calzado, Caritat Giraudier, Joana Seix, Maria Guarro,

Enric Prat de la Riba, Ramon Albó, Albert Bastardas, Baranera, Enric O. Raduà, Josep M. Tallada i Josep Ruiz Castella, a la convocatòria de febrer de 1917:

A aquest Congrés hi convidem a tots aquells a qui no siguin indiferents els sofriments de germans i germanes nostres que en dita forma treballen. La feina és tanta, que es requereix l'esforç de tots, el consell de tots.³⁰

L'acte va tenir lloc el 19 de maig de 1917, i el discurs de Monserdà es va publicar a *Feminal* una setmana després de la seva celebració. El mateix text apareixeria publicat al butlletí del MS d'aquell juny, amb alguns canvis formals. Aquesta darrera és la versió editada en el present treball.

³⁰ Extret de Primer Congrés Català del Treball a domicili. *Butlletí del Museu Social*, any VIII (45), 83-84.

5. Conclusions

L'obra assagística de Dolors Monserdà és part tan important de la seva obra com ho són la seva producció novel·lística, poètica i teatral. Tenir-la en compte no només ens ofereix una perspectiva més àmplia i rica de la tasca que dugué a terme com a escriptora, sinó que també ens ajuda a valorar la seva figura en tant que activista en favor del progrés femení al nostre país.

El corpus assagístic editat compta amb una àmplia varietat temàtica (economia, cultura, educació, acció social i política), i el feminisme esdevé teló de fons en tots els textos. No hi ha ocasió, sigui conferència, sigui article, que Monserdà no aprofiti per vindicar algun tipus de millora pel que fa a la situació de les dones: es manifesta en favor d'una major participació d'aquestes en la vida cultural i literària, així com de la recuperació i la valoració de l'autoria femenina (Certamen del CM i discurs com a presidenta dels JF); reclama fervorosament la dignificació de les condicions laborals de les cosidores i vindica la participació del sector femení de la burgesia en les obres socials benèfiques (*La producció de la dona*, les conferències d'actes del POA, la LC i el Primer Congrés del Treball a domicili del MS); reivindica la importància de l'educació femenina com a element impulsor del progrés de la societat en el seu conjunt (*Les bruixes del segle XIX*, *L'educació de les noies*, *La mestressa a la masia* i *El sentiment religiós en la dona espanyola*).

I, finalment, es confronta a una idea de feminisme que contradiu un ideal de feminitat basat en l'afabilitat i un cert servilisme, advocant per un feminisme que posi al centre el manteniment d'aquells elements de l'*statu quo* que considera favorables per a la dona (*Com deu ésser la nostra protesta*, *El restabliment del divorci a França*). Aquest últim punt és el que, sota una òptica feminista del segle XXI, resulta més difícil de comprendre. Tanmateix, és important contemplar que Monserdà parla des d'un context en què aquestes idees tenien un sentit ben diferent del que poden tenir avui, i que, tot i les contradiccions que pugui presentar el seu argumentari en alguns punts, cal valorar-la per plantejar qüestions relatives al paper de les dones en múltiples àmbits de la societat des d'un punt de vista innovador, així com per la tasca que dugué a terme amb la seva activitat social.

Amb tot plegat, Dolors Monserdà marcaria un precedent a Catalunya: no només aconseguí fer-se un nom entre els escriptors més destacats del moment i participar com a articulista als principals mitjans de premsa i de difusió cultural, sinó que aprofità l'altaveu social que això li reportà per manifestar-se en favor del progrés femení, encara que aquest s'emmarqués en paràmetres tradicionals i conservadors. Monserdà es dirigiria directament a les dones, i els pressuposaria capacitats intel·lectuals i una agència social que els possibilitava participar de la vida social, política i econòmica. Potser no remouria els fonaments de la civilització, però sí que plantaria una primera llavor gràcies a la qual s'ampliaria la possibilitat de generar un canvi més profund; aquest és el valor del seu llegat.

Per acabar, apuntarem algunes de les línies d'estudi que aquest treball deixa obertes. El nostre objectiu principal ha estat fer una primera aproximació a l'edició del corpus assagístic de Dolors Monserdà, impossible d'abastar totalment en un TFG a causa de la seva àmplia extensió. Es fa necessari, doncs, aprofundir en la tasca arxivística d'aquest corpus per treure a la llum textos que encara presenten un accés molt restringit, ja que no es troben informatitzats, i editar-lo amb la finalitat d'acostar-los a aquells qui estiguin interessats a aprofundir en l'estudi i la difusió de l'obra d'aquesta autora. Donada l'amplitud del corpus, l'edició es podria organitzar segons criteris temàtics o tipològics. Seria bo, per exemple, organitzar un recull d'aquelles conferències donades amb motiu del POA, de les quals tan sols n'editem dues, o reeditar el volum complet de *TS*. Així mateix, encara queda pendent la reedició de bona part de la seva obra de creació —sobretot la poesia i la narrativa breu, la qual cosa possibilitaria una rigorosa comparació amb la seva obra assagística.

Igualment, resta per fer molta feina de comparació entre diferents publicacions d'un mateix text, tal com s'ha fet amb l'article *Com seu ésser la nostra protesta*, la *Conferència sobre la Lliga de Compradores* i el discurs pronunciat al Primer Congrés del Treball a domicili del MS. Han quedat pendents de contrastar, per manca d'accessibilitat d'altres versions, els articles *El restabliment del divorci a França* i *La mestressa a la masia*, la *Quarta conferència en favor del POA* i la pronunciada al certamen del CM de 1879, i també convindria identificar algunes referències textuais que consten a les anotacions a peu de pàgina. Amb una exhaustiva recerca arxivística, qui sap si apareixerien terceres versions dels textos i es podrien omplir aquests buits.

Ha quedat pendent també una recerca sobre textos de l'època o posteriors que estableixin un diàleg amb els ideals proposats per Monserdà. Seria interessant investigar sobre les reaccions d'altres veus als articles d'opinió i a les conferències que Monserdà donà en públic, perquè de segur que les seves idees van ser discutides entre els cercles intel·lectuals, polítics i feministes del moment.

Finalment, la investigació de l'obra assagística de Monserdà es pot plantejar des de camps acadèmics molt heterogenis, més enllà de les disciplines filològica o literària. En el present treball hem fet una primera aproximació interpretativa del seu pensament mirant de no caure en un presentisme que desdibuixaria la seva figura i la seva obra. Des d'aquesta voluntat, i plenament conscients del caràcter interseccional del contingut dels seus textos, tenim el convenciment que l'obra monserdatiana és susceptible de ser analitzada amb major profunditat des d'altres àrees de coneixement, tals com la història, la sociologia o la filosofia. Esperem que la documentació i l'anàlisi que aporta aquest treball contribueixi a aquesta tasca.

Bibliografia

Textos de Dolors Monserdà

Fonts documentals

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1879). La producció de la dona. *La Renaixensa*, any IX, vol. 1 (06), 274-277.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1879). *Discurs de Dª Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879*. Impremta La Renaixensa.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1879). *Discurs llegit per donya Dolors Moncerdà de Macià al presidir en lo saló de Cent de la Casa Consistorial la repartició de premis del Certàmen de la Verge de la Mercé, convocat per lo Colegi Mercantil en lo present any*. *La Renaixensa*, any IX, vol. 2 (7), 239-40.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1882). Les bruixes del segle XIX. *La Renaixensa*, any XII (978), 5742-5743.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1884). Las brujas del siglo XIX. *La Ilustración de la mujer* (19), 147.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1884). El restabliment del divorci a França. *La Renaixensa*, any XIV (2087), 3511-3514.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1909). Com deu ésser la nostra protesta. *La Veu de Catalunya*, any XIX (3698), 1.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1909). Discurs de la Presidenta Da. Dolors Monserdà de Macià. *A Jochs Florals de Barcelona* (p. 22-33). Estampa La Renaixensa.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1910). *Conferència sobre l'acció catòlica social femenina donada en l'Acció Social Popular de Barcelona lo dia 16 de març de 1910*. Impremta La Renaixensa.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1911). *Conferència donada per la Presidenta... en la Capella del Palau Episcopal, ab motiu de la Junta anyal reglamentaria de Damas Protectores de la Institució, lo dia 3 de Mars de 1911*. Tipolitografia Seix.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1912). Fragment de la Conferència de la senyora Monserdà sobre les Lligues de Compradores. *Feminal* (60).

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). Com deu ésser la nostra protesta. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 146-152). Impr. Miquel Parera.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). Conferència sobre la Lliga de Compradores. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 153-164). Impr. Miquel Parera.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). El restabliment del divorci a França. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 17-24). Impr. Miquel Parera.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). El sentiment religiós en la dona espanyola. Fragment de la Conferència de la Senyora Monserdà. *Feminal* (107).

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). L'educació de les noies. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 146-152). Impr. Miquel Parera.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 165-173). Miquel Parera (ed.).

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1916). Quarta conferència a favor del Patronat per a les Obreres de l'Agulla. A D. [Dolors] Monserdà, *Tasques socials* (p. 146-152). Impr. Miquel Parera.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1917). Discurs presidencial. *Primer Congrés Català del Treball a domicili*. *Butlletí del Museu Social*, any VIII (45), 109-110.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1917). Lo primer congrés català del treball a domicili, en lo Musèu Social. Discurs llegit en la primera sessió per Da. Dolors Monserdà de Macià. *Feminal* (121).

Altres obres de Dolors Monserdà

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1915). *Biografia de Na Josepa Massanés i Dalmau*. Ajuntament Constitucional de Barcelona.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1930). *Del Món*. Políglota.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1930). *La Quitèria*. Políglota.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (2016). *La família Asparó*. Cossetània.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1907). *El feminisme a Catalunya* (p. 59-78). (Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones, Ed.), edició facsímil, 2019. Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1909). *Estudi feminista: orientacions per a la dona catalana* (p. 79-210). (Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones, Ed.), edició facsímil, 2019. Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (2019). *Maria Glòria. No sempre la culpa és d'ella*. Adesiara.

MONSERDÀ, D. [Dolors]. (2022). *La fabricant*. Barcino.

Fonts secundàries

BALCELLS, A. [Albert]. Dolors Monserdà, el seu feminisme i les obreres de l'agulla. A Institut d'Estudis Catalans. *Simposi Dolors Monserdà* (p. 121-136). Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

BEAUVOIR, S. [Simone]. (2019). *El segundo sexo*. Cátedra.

CABRÉ, M^a. À. [M^a. Àngels]. (2019). El compromís femení de Monserdà, Bonnemaïson i Karr. A Institut d'Estudis Catalans. *Simposi Dolors Monserdà* (p. 157-163). Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

CABRÉ, M^a. À. [M^a. Àngels]. (2020). Encara al segle XIX. A M. A. [Ma. Àngels] Cabré, *El llarg viatge de les dones: feminisme a Catalunya / edició de M. Àngels Cabré* (p. 19-48). Edicions 62.

CABRÉ, M^a. À. [M^a. Àngels]. (2020). Ja al segle XX. A M. A. [Ma. Àngels] Cabré, *El llarg viatge de les dones: feminisme a Catalunya / edició de M. Àngels Cabré* (p. 49-80). Edicions 62.

CARBONELL, N. [Neus]. (1997). Feminisme, modernitat i narrativa en Dolors Monserdà. *Lectora: revista de dones i textualitat* (núm. 3), pàg. 19-26. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2227033>

CAPMANY, M. A. [Maria Aurèlia]. (1966). El feminisme a Catalunya. Edicions 62.

CASSANY, E. [Enric]. (2013). La novel·la en l'òrbita realista. Ideologia i novel·la. Món urbà i món rural. Joan Pons i Massaveu, Carles Bosch de la Trinxeria i Dolors Monserdà. A À. [Àlex] BROCH (dir.) (2013). *Història de la literatura catalana*. (p. 502-510). Enciclopèdia Catalana.

CHARLON, A. [Anne]. (1987). El feminisme en la narrativa catalana contemporània. *Aiguadolç: Revista de literatura* (núm. 4), 9-30. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8377377>

DE MIGUEL, A. [Ana]. (2019). *Neoliberalismo sexual. El mito de la libre elección*. Càtedra.

DUCH, M. [Montserrat]. (2020). Els feminismes del segle XX a Catalunya. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (núm. 31), 233-290. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7734235>

ESTEBAN I CERDÀ, S. [Sofia] (1989). Dues Cartes de Narcís Oller a Dolors Monserdà. *Quaderns de Vilaniu* (15), p. 27-37.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (diversos autors). (2019). *Simposi Dolors Monserdà i Vidal: els orígens de la novel·la catalana moderna i del feminisme a Catalunya*. Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

MACIAS, A. [Aida]. (2019). Dolors Monserdà i Maria Domènech de Cañellas. A Institut d'Estudis Catalans. *Simposi Dolors Monserdà* (p. 165-187). Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

MAS, M.C. [Maria Carme]. (2006). *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Arola Editors.

MAS, M.C. [Maria Carme]. (2019). El feminisme de Dolors Monserdà. A D. [Dolors] Monserdà, *El feminisme a Catalunya i Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana* (edició facsímil). (p. 15-55). Institut Català de les Dones. https://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/cdoc_publicacions_Estudi_feminista.pdf

MATHEU, R. [Roser]. (1972). L'obra literària i social de la senyora Monserdà (1845-1919). A R. [Roser] Matheu, *Quatre dones catalanes* (p. 9-110). Fundació Salvador Vives Casajuana.

MUÑOZ, I. [Irene]. (2019). La relació intel·lectual i literària entre Dolors Monserdà i Víctor català. A Institut d'Estudis Catalans. *Simposi Dolors Monserdà* (p. 103-120). Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

NASH, M. [Mary]. (2007). Feminisme català i presa de consciència de les dones. *Literatures* (núm. 5), 69-88. <https://traces.uab.cat/record/69748?ln=ca>

NASH, M. [Mary]. (2019). Dolors Monserdà i el feminisme del seu temps. A Institut d'Estudis Catalans. *Simposi Dolors Monserdà* (p. 137-156). Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya).

REAL, N. [Neus]. (2022). Dolors Monserdà, novel·lista del tombant de segle i referent de la narrativa d'autora. *Els Marges: revista de llengua i literatura* (núm. 126), 12-26. <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/409892>

SEGURA, I. [Isabel] i Palau, M. [Montserrat]. (18 de febrer de 2019). Carme Karr i Dolors Monserdà [vídeo en línia]. Ateneu Barcelonès. <https://www.youtube.com/watch?v=TaCo-dPq-WA>

TAYADELLA, A. [Antònia]. (1986). Dolors Monserdà. A M. [Martí] Riquer; A. [Antoni] Comas; J. [Joaquim] Molas, *Història de la literatura catalana*, vol. 7. (p. 538-542). Ariel.

VALCÁRCEL, A. [Amelia]. (2019). *Ahora, feminismo*. Càtedra.

VELO FABREGAT, E. [Elisabet]. (2021). Catolicismo social y feminismo conservador: María de Echarri i Dolors Monserdà. *Universitas: Revista de filosofía, derecho i política* (núm. 35), 28-51. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8197336>

WOLLSTONECRAFT, M. [Mary]. (2019). *Vindicación de los derechos de la mujer*. Càtedra.

WOOLF, V. [Virginia]. (2019). *Una cambra pròpia*. La Temerària Editorial.

Annex 1: els textos editats

La producció de la dona³¹

Des que Jesucrist derramà sa divina sang per a redimir la dona, de lluita en lluita, de vicissitud en vicissitud, s'ha lograt alcansar que se li reconegués sa supremacia en les virtuts domèstiques, son bon acert en la direcció de negocis que estan a son càrrec, i sa aptitud per a aprendre en les càtedres los estudis tan científics com literaris, que són indispensables per a cursar distintes carreres.

5 Deixem la discussió de si ses condicions, o més ben dit, sos debers per la família, li veden o no d'exercir-les, i passem a examinar si en lo malestar econòmic que estem experimentant hi té alguna significació la dona, i si és o no d'importància la protecció de son treball, que és lo tema d'aqueix petit article.

10 Sabut és que el treball que la dona de condició rica executa per útil i distret passatemp, se converteix en la de condició pobra en poderosa necessitat, puig és positiu que en la classe obrera no podria subsistir la família sens la cooperació del treball de la dona, treball excessivament més carregat que el de l'home, ja que aquest acaba sa tasca al finir les hores estipulades, entant que sa soferta companyona, al donar fi a la feina que serveix pel sosteniment de sa subsistència, comença la que és d'imprescindible necessitat per a la família.

15 Crec doncs que per ningú pot passar desconeguda la importància que la producció femenina té en la penosa crisi que està minant nostra deprimida pàtria. ¡Qui ignora que aquest ser tan dèbil és a mils de voltes, ja per una malaltia del marit, ja per la decrepitud del pare, ja per la desemparada viudesa, lo sol sosteniment de sa desvalguda família!

20 ¡I no és tristíssim, desconsolador, veure com de dia en dia van escatimant-li la retribució de son treball, com de dia en dia ha de duplicar les hores a ell consagrades, regant sa improductiva feina, ja no amb la suor de son front, sinó amb la saba de sa salut i vida, que a dolls li roba cada volta se sa vertiginosa maquineta! ¡Horroritzin-se los que, vivint lluny de la dona productora, no han tingut ocasió de fixar-se en la miserable remuneració de sos treballs, al saber que s'elaboren prendes de costura en blanc, i amb complicadíssims adornos, a l'increïble preu de 25 cèntims de pesseta! ¿I es
25 pot permetre tan repugnant explotació de la sang humana? ¿Les intel·ligències a qui Déu ha dotat amb la suprema gràcia del talent, sens dubte perquè l'empleen en benefici de sons desheretats germans, no aixecaran sa veu per demanar protecció pel treball d'un ser tan sofert i tan digne de general aprecí? ¿Qui desconeix que, si la feina de la dona fos sols mitjanament retribuïda, s'arrencarien milers de víctimes dels engolidors abims del vici?...

³¹ LR, 1879.

30 Ma veu, eixida del cor però mancada d'estudis i ciència, no pot oferir altres remeis que els dictats
sols per la bona voluntat; facin-ho los que comptin amb tan poderosos elements, segurs que, el jorn
que sia retribuït amb consciència lo treball de la dona, disminuirà una gran part de la mortífera anèmia
que a passos agegantats condueix Espanya a la més espantosa misèria; facin-ho segurs que, si Déu
ha protegit la intel·ligència humana per descobrir los inconcebibles invents que han de donar al segle
35 actual lo nom del segle de la il·lustració, no deixarà sens sa divina assistència lo pensament que
esforci son ingeni, per a cercar un remei a tan tristíssim desvaliment. Declarin-se adalits de tan
humanitària causa, i certs estiguen que la dona correspondrà dignament a sa obra, mostrant de quant
és capaç sa intel·ligència i perseverança.

Nostres lectors se podran convèncer de la veritat de les nostres apreciacions, al donar una mirada a
40 l'Exposició de treballs de senyora organitzada per lo director de la important revista *La Bordadora*:
vegin com de distintes parts d'Espanya ha acudit a la convocatòria; vegin com des de l'aristocràtica
senyoreta a la que, recollida en un trist alberg de beneficència, mira transcórrer sa florida joventut,
privada del vivificant carinyo matern i dels atractívols encants de la societat, han comprès i sentit per
igual lo sentiment de la bellesa, que tan clar se manifesta en ses obres; examinin un per un los notables
45 treballs que hi han sigut presentats; mirin amb deteniment, en la secció de brodats en blanc, lo bon
gust i polidesa de la flor presentada per la jove senyoreta Durall, les artístiques fulles brodades per
la pobra joveneta de la casa de Caritat, a dalt citada; lo quadro de primorosos reixats i perfeccionats
relleus de la senyoreta Sivilla; fixin-se en l'acabadíssima execució del brodat en sedes de la mateixa;
contemplin la vistosa tira de tapisseria, que enriqueix lo setí d'un luxós silló de xicranda; admirin la
50 notable flor brodada a la litografia per una senyora de Montellano; i certa estic que, al delitar-se amb
lo brillant colorit dels primers i les ben combinades ombres del segon, dubtaran si ha estat obra de
l'agulla o del màgic pinzell d'un afamat pintor: girin los ulls vers los treballs de paper Bristol, i no
dubto que els complaurà sobremanera veure lo que lo enginy femení, amb un remarcable gust artístic,
ha executat amb tan senzillíssim material; i quan, satisfeta sa atenció amb los expressats treballs, i
55 de molts d'altres que fora llarg d'enumerar, es disposin a sortir, creguts que sia difícil poder veure
millor de lo que han vist, jo els asseguro que restaran embadalits enfront d'un mai prou ponderat
llençol, brodat per les senyoretas Gimpera, i dirigit per D. Jaume Brugarolas³², director del periòdic
La Bordadora.³³

³² Jaume Brugaroles i Sivilla (? , segle XIX-?, segle XX). Dibuijant projectista de brodats i director d'una acreditada manufactura barcelonina. Fundà i dirigí "La Bordadora" (1888), periòdic dedicat a l'art de l'agulla; publicà també una *Guia consultiva del pintor decorador* (1894). Exercí càrrecs directius al Centre d'Arts Decoratives (1894) i al Foment del Treball Nacional el 1894 i el 1896; fundador del Foment de les Arts Decoratives el 1903, en fou president en el període 1907-09. Els darrers anys del s XIX col·laborà en exposicions d'arts decoratives i decoració d'habitacions, i hi obtingué diversos premis.

³³ En aquesta enumeració es refereix a algunes de les participants de l'exposició, treballs de les quals pren com a exemples de saber fer artístic. No hem indagat sobre la identitat de les senyores en qüestió.

Sabut és de quanta abnegació i perseverança ha d'estar posseït qui, enmig de l'egoista indiferència que mina nostra societat, se proposi posar en planta qualsevulla reforma, que encara que palpablement deixi veure sa utilitat i millora, tinga de rompre amb la inveterada rutina. El Sr. Brugarolas, dotat d'una artística intel·ligència i d'una gran comprensió en lo difícil art del brodat, vegé lo deplorable amanerament que regnava en tan transcendental treball i es proposà plantejar un nou sistema, baix sa experimentada direcció: no desconeixia les dificultats que es veuria precisat a vèncer, però tenia fe en son propòsit i no escassejà sos esforços per a portar-ho a bon terme. Fundà un periòdic destinat exclusivament a labors de senyora, dedicant ses columnes a exposar amb incansable afany ses teories, acompanyades de nous i elegants dibuixos. Que los resultats corresponen a lo millorament que son autor es proposava, n'és ben clara mostra la notable obra de les senyoretas Gimpera en la qual se veu admirablement realitat l'ancert de ses lliçons teòriques. Campejant lo punt indefinit i dorsal, i usant amb discreta sobrietat de reixats i punts d'adorn, han presentat dites senyores una obra verament mestra, un *Quijote* dels brodats. A l'admirar la riquesa de son conjunt, la delicadesa de sos detalls i el perfeccionament de sos relleus, acut a la memòria amb quanta justícia s'han comparat moltes voltes amb primorosos brodats les magnífiques escultures que enriuen la derruïda casa *Gralla* i les que per propis i estranys s'admiren avui encara, en los artístics temples de la històrica Toledo. Lo llençol de les senyores Gimpera és un preuat baix relleu; sols que, en lloc d'haver estat treballat per lo consistent cisell, ho ha estat per la microscòpica punta d'una fràgil agulla.

Rebin la més cordial enhorabona les intel·ligents senyores que a tan distingit lloc han sapigut col·locar lo treball de la dona; rebi-la lo Sr. Brugarolas que les ha dirigides i que *sens més ajuda* que sa ferma perseverança, filla de son interès pel nostre sexe, ha realitat tan bellíssima exposició.

¡Qui sap si aqueix brillant concurs, on tan visible ressalta lo perfeccionament de la producció femenina, farà fixar-se en lo miserable retribuiment que alcanza! ¡Qui sap si lograrà interessar lo cor de los que per son elevat saber o per lo lloc que ocupen a la societat són atentament escoltats, perquè a l'alçar sa autoritzada veu demanin pel treball de la dona la justa protecció que se li nega! ¿Què importen les poques probabilitats d'alcançar-ho? ¡Coratge... i fer la prova! Menys verossímil és que ma obscura, que ma insignificant veu sia atesa, i no obstant confio... i espero, perquè sé que, qui obra guiat per sana intenció i per un veritable amor al pròxim, té assegurat lo més poderós de los auxilis: ¡lo de Déu!

Dolors Monserdà de Macià

Les bruixes del segle XIX³⁴

La humanitat progressa; los descobriments del nostre segle seran la millor pàgina de la nostra època; s'ha avançat més amb vint anys que en passats temps en dos segles, i tals són les paraules que a cada instant sentim a l'entorn nostre, i que a força d'escoltar-les acabarien per fer-nos-les creure, si l'evidència de certs fets no ens convencessin de quant lluny nos trobem del veritable avançament.

5 Allà en llunyanes edats, enmig d'unes generacions on eren comptadíssimes les persones que sabien llegir i escriure, en la soledat dels boscos o en algun miserable poblet, escampat davall de les negrenques muralles d'altiu castell feudal, de temps en temps se sentia parlar que en alguna deserta bauma existia espantosa vella d'etxissats cabells i afilades ungles que en determinats dies o al tocar les dotze de la nit del dissabte, feia sortilegis, donava malificis o endevinava als ignorants que acudien
10 a consultar-la los amagats secrets de son porvenir.

Mes, com les gents la coneixien amb lo paorós nom de bruixa, si forçosament se veien en la precisió de passar a prop d'ella, era sempre després d'haver fet lo senyal de la creu, i tan sols algun desesperat d'atrevia a atravessar los dentells de sa cova, impulsat per satànica ambició, per desesperat amor o oer paorosa venjança. Sovint succeïa que la Inquisició tenia esment de l'endevinadora, i la poderosa
15 bruixa, que, segons deïa, comptava amb forces per canviar los decrets de cel i terra, no tenia poder per escapar de la foguera a què era terriblement condemnada.

Això aconteïa en les edats de la ignorància, mes en lo segle de la il·lustració la cosa és completament distinta.

No en la soledat dels boscos; no amagant-se entre les ombres de la nit; no entre gents ignorants, sinó
20 en populosa ciutat, a la clara llum del dia i entre un poble que pretén passar per il·lustrat, viuen, no en miserables coves, sinó amb ben amoblats estatges, amb luxosos vestits i amb ben pentinats cabells les bruixes del segle XIX. Sentades davant d'una taula en la que s'hi ostenta el característic joc de cartes, sens que la més petita inquietud relativa a sa seguretat personal vinga a torbar ses iníquies operacions, torben elles, sens cor ni consciència, lo repòs d'innumerables famílies, semblant la llavor
25 de la gelosia, de la calúnnia, de l'ambició i de la discòrdia entre marits i mullers, pares i fills, germans

³⁴ LR, 1882. El dia 1 de març de 1884 apareixia publicat en castellà a *La Ilustración de la Mujer* (Vegeu MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1884). *Las brujas del siglo XIX. La Ilustración de la mujer* (19), 147. Disponible a la Biblioteca Virtual de PH: https://prensahistorica.mcu.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=2000710288). No en tenim cap certesa, però fora raonable pensar que la traducció la va fer la mateixa Monserdà. El text en castellà presenta algunes variacions: tot i que el sentit del text no canvia i s'hi manté força l'estil, la redacció és més refinada, amb una puntuació més precisa i una major claredat gràcies a la depuració gramàtica. Sobre això cal tenir en compte el fet que el català en aquell moment encara no gaudia d'una codificació, i els escriptors no posseïen uns referents estilístics, com sí que passava a la literatura castellana; no és sorprenent doncs, observar un major domini formal del castellà en autors que tenen el català com a llengua materna. Pel que fa al contingut, hi ha alguns canvis i correccions respecte de la versió anterior que anotem al llarg del text.

amb germanes, i, amb preferència, en l'ànima de l'incaut que té la ceguetat de consultar-les, enriquint-les a costa de sos interessos i, lo que és pitjor, de sa pròpia tranquil·litat.

Aixís com lo fosser viu dels morts viuen elles dels pesars i dissensions domèstiques, moltes de les quals, sense sa perniciosa intervenció, passarien com tempestats d'estiu, però com de son enmaranyement dependeixen sos interessos, ja que com més duren les renyines més duren les consultes, precis és mantenir lo foc, perquè de son calor brolli sa prosperitat, mòbil poderós que ha portat a moltes fins als espantosos gorgs del crim.

No hi ha gaires anys, morí a Barcelona un senyor d'uns quaranta anys que vivia amb una criada i cambrera jove. La mort fou tan horrorosa i estranya que els metges cregueren de son dever fer l'autòpsia al cadavre, la qual donà per resultat símptomes d'envenenament. Presa la cambrera per recaure sospites en ella, declarà que, havent anar a demanar a una dona que *feia les cartes*, com ho podria lograr que el seu amo s'enamorés d'ella, aquesta li havia aconsellat que li barrejés en lo vi uns polvos que, analisats per los metges, declararen haver-li produït la malaltia que li ocasionà la mort.

¡Quants i quants crims s'han elaborat amb aquestos fonaments!

I no es pensi que sien sols les dones del poble les que concorren a les cases en què es venen filtres que, baix lo nom de remeis, donen la mort i que amb innocents jocs de cartes se pretén endevinar lo present, lo passat i lo pervindre; per vergonya nostra, no hi manquen tampoc homes que, seduïts per l'ambició, trepitgen sos estatges, i senyores que, per l'educació que han rebut, deurien haver-hi de sentir la mateixa repugnància que sentirien si un asquerós rèptil s'arrossegés damunt sa cara.

Lo mal és vell i té proporcions més extraordinàries de lo que a primera vista sembla.

La humanitat deixa fàcilment de creure lo que pot donar pau a sa ànima, conhort a ses llàgrimes i resignació a ses penes, i es resisteix a deixar creències que la martiritzen i que per inexplicable esperit de contraposició sembla que el vent de la incredulitat les desplega i alimenta.

A l'escriptor més eloqüent li mancaran sempre paraules per elogiar com és degut los avenços científics del nostre segle, mes humiliant lo front davant dels irrefutables fulls de la història de la humanitat tindrà que confessar que vicis, crims i supersticions arrelen i viuen baix lo sol de la il·lustració present, com arrelaren i visqueren entre les fosques tenebres de l'edat mitjana.

Cada dia se fan exposicions al govern per a demanar lo que es creu que ha d'ésser de pública utilitat.

¿Quan se presentarà l'exposició en què es demani la instrucció obligatòria per als dos sexes?³⁵

³⁵ A la versió castellana (1884), aquesta frase presenta una modificació que, sense alterar-ne el sentit, fa més directa la demanda d'una millora en l'educació femenina: "Cada día se hacen exposiciones al gobierno para pedir lo que se cree que ha de ser de pública utilidad. ¿Cuándo se presentará la exposición en que se pida sea obligatoria la instrucción de la mujer?".

Tal volta allavors fora més difícil que dones instruïdes creguessin que altres sense cap classe de coneixements endevinessin, [en] un senzill joc de cartes, secrets que Déu, des de la creació del món, ha servat fermament tancats per a tots los savis de la humanitat. I mentre no arriba aquest dia, que el creiem seria dels més bells del present segle, preguem als nostres novel·listes i poetes, que des de llunyans temps, pensant més en la bellesa artística que amb l'esgarriament que poden produir als que, sense tenir sa instrucció, llegeixen sos llibres o assisteixen a les representacions dramàtiques de ses obres, que deixin de crear tipos que, com la nigromàntica en *La bonaventura* de Sue³⁶, la dida d'Edgardo en *La Lucia* de Walter Scott³⁷, la bruixa de l'òpera *Un ballo in maschera*³⁸ i moltes d'altres que fora llarg enumerar, corroboren i afirmen les supersticiososes creències en los vaticinis de bruixes, nigromàntics i adivinadores.

Los escriptors sols compleixen degudament amb sa tasca quan al mateix temps que a la bellesa artística atenen al fondo moral de ses obres i a la verdadera il·lustració del poble.

Sien los novel·listes i els poetes dramàtics catalans³⁹ los primers en presentar a l'escena l'embaucament i la superstició, no vestit amb los meravellosos ropatges a què estem acostumats a veure'ls en l'escena, sinó amb tota sa repugnant nuesa⁴⁰, i segurs estem que el bé que reportaran al públic nos farà dir que el progrés camina per les vies verament aprofitoses a la felicitat dels pobles.⁴¹

Dolors Monserdà de Macià

³⁶ *La Bonne Aventure* (1851), d'Eugène Sue (1804-1857).

³⁷ Referència al personatge d'Alice de la novel·la *The Bride of Lammermoor* (1819), que inspirà l'òpera *Lucia de Lammermoor* de Donizetti (1835). Hem esbrinat la referència gràcies a la correcció gramatical i ortotipogràfica present a la versió castellana del text, la qual incorpora aquesta edició: "la ama de Edgardo, en la *Lucia* de Walter Scott". L'anterior resulta ambigua perquè s'hi ressalta en majúscula i en cursiva un sintagma nominal que no és un nom propi, i el separa del següent amb un punt i coma, de manera que sembla que siguin dues referències per separat: "*La dida* d'Edgardo³⁷; en *La Lucia* de Walter Scott" (per això no vaig saber si es referia al drama costumista de Frederic Soler titulat *La dida*, estrenat al Teatre Romea el 28 d'octubre de 1872, o al cas d'Edgardo Mortara, que durant les dècades de 1850 i 1860 va tenir una gran repercussió arreu d'Europa; cap d'aquests possible referents té relació amb el comentari a propòsit de les supersticions en els productes culturals de l'època).

³⁸ Es refereix a l'òpera de Giuseppe Verdi *Un ballo in maschera* (1858), estrenada al Liceu el gener de 1861.

³⁹ Adjectiu eliminat a la versió castellana: "Presenten los novelistas y poetas la superchería y la superstición". Aquest èmfasi del text de LR denota una intencionalitat de dirigir la demanda als escriptors catalans per tal de veure reflectit en la pròpia literatura el canvi desitjat. Un parell d'anys després i publicant el text en un mitjà d'abast estatal és raonable ampliar l'al·lusió eliminant l'adjectiu *catalans*.

⁴⁰ Correcció respecte del text anterior, on estava erròniament escrit *unesa*.

⁴¹ El final pren una forma lleugerament diferent a la versió castellana; tanmateix, el sentit del text es manté: "Presenten los novelistas y poetas la superchería y la superstición [...] y seguros estén que contribuirán, con trascendentales piedras, al progreso verdaderamente provechoso a la felicidad de los pueblos".

El restabliment del divorci a França⁴²

Car ço que Déu ha lligat, l'home no pot desfer-ho.

Marc, X, 9

La tempestat terrible, paorosa, que amenaça, no acabar amb la riquesa i prosperitat d'una nació, sinó amb l'única felicitat verdadera de l'existència: amb la santedat del racés invulnerable de la llar, arca sagrada on es tanquen els sentiments més purs i més grans de la humanitat, no llença avui sobre el nostre poble ses destructores guspises, però sos llamps es desplomen sobre la veïna França; i estem
5 d'ella tan a prop, tant, que ens apar veure eixir pel damunt dels blancs cims del Pirineu les roges flamarades de la foguera que la devora: i ai de nosaltres, ai dels nostres fills, si alguna de ses espumes queia sobre la nostra morigerada Espanya!

Les idees sanes, les lleis que poden contribuir a millorar moral i materialment els pobles, es reben a nostra pàtria amb gran reserva, s'examinen, es discuteixen i quasi sempre es determina deixar-les en
10 incubació, per tal que les realitzin les vinents gèneres; pero el mal és com el foc, es propaga amb la velocitat del pensament i quan es veu ennegrir amb s'espessa fumera l'esplèndid blau del cel, ja no hi ha lloc a examinar i a discutir, perquè sols cendra i runes ha deixat darrera seu.

Al Senat francès acaba d'acceptar-se en principi un nou divorci, o millor dit, una mena de poligàmia sancionada per les lleis, dient alguns de sos partidaris que el demanen en profit de la dona i fins que
15 és ella la qui el reclama. Baix aquesta afirmació, anem a sentar nostre humil parer sobre tan transcendental assumpto, deixant que intel·ligències superiors a la nostra el refutin en terrenys que no ens és dat penetrar.

Nosaltres estem segurs de que, si és que els defensors del divorci s'han detingut a examinar l'estat de la dona a la societat, ho han fet molt superficialment; car d'altra manera, ni per irrisió s'haurien
20 permès dir que es proposaven favorir-la convertint-la en una joguina de la que l'home pugui desfer-se'n el jorn que així li plagui; car a ningú s'amaga que, si el marit s'hi empenya, fàcilment pot conseguir que sigui sa mateixa esposa la que li demani el divorci, que ha de tenir per ell tots els avantatges i per ella tots els inconvenients i totes les dolors.

Deixem apart, per més que siguin raons d'altíssima consideració, que l'home no envelleix físicament
25 tant com la dona i que, essent comunment ell qui té els béns o els guanya, pot amb gran facilitat constituir nova família; i anem a la qüestió més transcendental: la de consciència, amb què,

⁴² *TS*. Editem aquesta segona versió del text, ja que no ha estat possible localitzar la primera. Hi apareix el següent comentari a peu de pàgina, amb el qual fa referència al fet que el text s'escriu el mateix any en què s'instaurà la llei Naquet, sota el marc de la Tercera República: "Al llegir els presents articles, cal fixar-se en la data de l'any en què foren escrits".

desgraciadament, és precís dir-ho, en el terreny de l'amor, l'home hi transigeix amb gran facilitat, en tant que la dona religiosa, la dona catòlica, la dona honorada, no pot transigir-hi mai.

30 Per qui es fa, dones, aquesta llei destinada a destruir la santedat del nus més fort de la vida, la base en què descansa la moral de la societat, el recés beneït, on els fills creixen i s'eduquen, contemplant al seu costat dos sers que, amb son immaculat exemple, han d'ensenyar-los el camí que han de seguir?

Per les dones que pertanyen a distinta religió? Per unes poques desventurades, mancades de pudor o de judici? Únicament a aquestes dues classes poden pertànyer les deu mil cartes femenines que, segons digué M. Pelletan⁴³ al Senat francès, demanen el nou divorci. La dona cristiana, la dona
35 honorada, podrà, ferida pels sofriments del cos o de l'ànima, demanar la separació del seu marit; però, llevat excepcions que creiem raríssimes, no demanarà deixar els braços de l'espòs per passar, viu aquest, als d'un altre, que sols podrà ésser considerat com a tal als ulls d'alguns; perquè, al fons d'aquest santuari que se'n diu consciència, se li dirà constantment que amb tal maridatge podrà obtenir la sanció de les lleis humanes, però mai la benedicció d'Aquell qui santifica el matrimoni,
40 fent-ne un llaç sols romput per la mort.

Fa dinou segles que la dona estava a l'estat que cent seixanta senadors francesos, que parlen de progrés, es proposen avui tomar-la, i consideri's un moment el que era allavors i el que és ara, i si no és que les idees polítiques i anticristianes tinguin el poder de pertorbar les intel·ligències, clara com la llum del dia sorgirà a la vista del món la nova calamitat que es proposen llençar sobre la ja prou
45 desventurada família humana.

El matrimoni, base fonamental de la societat, no pot encloure subterfugis; per ésser tan enter com ha estat durant dinou segles, és precís que es tingui d'ell la idea que es té de la mort: que, de des l'instant de néixer, sabem que no podem evadir-la, sabem que ella ha d'ésser nostre sol i únic fi sobre la terra. Arrenqui's aqueixa idea del matrimoni, deixi's en aquest cercle sense sortida una escletxa oberta, i
50 no es dubti que, fins en les petites divergències de la vida matrimonial, s'interposarà entre el perdó i la indulgència el destructor espectre del divorci.

El matrimoni, santuari on entra la dona com a reina absoluta, per fer-se voluntàriament esclava de l'home que Déu li ha donat per company, no per senyor, té, com tots els estats de la vida, sos esculls i ses espines; i, no temem en assegurar-ho: les dificultats i els pesars són en molt major número
55 per la dona que per l'home. Segellats pels dolors materials de la maternitat, en segueixen de morals, que moltes vegades sols Déu els sap; car, havent derramat en el cor femení eix doll de delicada tendresa, sols a ella perceptible, és l'únic que pot comprendre'ls; però la dona els sofreix resignada, perquè fins quan implacable el temps li ha arrabassat els encants de la bellesa física, i amb ells la

⁴³ Es refereix al senador Eugène Pelletan (1813-1884), partidari de la llei de divorci en el moment en què tingué lloc la reforma a què al·ludeix aquest article.

il·lusió de l'home a la ditxa del qual ha consagrat tota sa vida, té la seguretat absoluta, indestructible,
60 de que aquell lloc conquerit per les seves virtuts, beneït per la sagrada aureola de la maternitat, cap
altra dona, en tant que ella visqui, podrà legítimament ocupar-lo. Enmig d'un camí d'arestes, una
sola flor s'ha deixat per a la dona, i fins aquesta se li arrabassa! I s'atreveixen dir que es fa per
afavorir-la!

Ah, si és que els partidaris del nou divorci tenen filles, les estimen molt poc, puix és precís confessar
65 que en aquesta qüestió no s'han recordat d'elles!

No s'amaga a ningú que, desgraciadament, pot haver-hi en alguns matrimonis causes poderoses que
reclamin sentència de nul·litat de tan indestructible sagrament, però l'Església, sàvia i previsor, té
ja establerts els casos en què ha de fer-se ús de tan suprem privilegi; i, com que el món catòlic sols
conceptua legalment casats a aquells els llaços d'amor dels quals han sigut beneïts per l'Església,
70 just és que sols tingui poder per desfer-los la mateixa que els ha nuats.

En els demás sofriments de la vida matrimonial, per tristos i dolorosos que siguin, no els hi cap més
solució que la paciència o la separació, com ha vingut practicant-se fins ara; l'ésser feliç o desgraciat
en el matrimoni és com néixer pobre o ric, bonic o lleig; és precís acatar-ho, com a fets, l'esmena
dels quals no rau a la mà de l'home; mai posant-hi un remei que ha d'ésser pitjor que la malaltia.

75 El matrimoni indissoluble és un cercle del qual, quan es té l'íntima convicció de que no pot sortir-
se'n, i alguna de les tempestats de la vida llença sobre el els seus rigors, esperant amb Déu i amb el
temps, moltes voltes se n'alcancen grans resultats; perquè les passions passen molt més breus que la
vida, i acusats pel món i la consciència, més o menys tardanament es pot reparar el dany causat; però
si els llaços no sols s'han afluijat, sinó que se n'han formats de nous, el remei just, el remei sa, és ja
80 impossible. El cos ferit té encara descloses les vies de la vida; el cos mort, sols l'estret espai d'un
sepulcre.

I els fills dels matrimonis divorciats? Quina existència ofereix el Senat francès an aquestes pobres
creatures, interposades com a plantes exòtiques entre el foc d'uns nous amors i subjectades al domini
d'un home o d'una dona que a sos ulls no pot ésser altra cosa que un usurpador del pare o mare
85 separat de la llar, amb més o menys raó, però sempre pare o mare?

L'home ha pogut deturar el llamp en son camí i fins tòrcer son curs a la mar potent; però amb tot
son domini no podrà aconseguir en el cor d'un fill un petit impuls d'amor per la dona amb la qual es
vol substituir a la que el porta nou mesos en ses entranyes.

La naturalesa ha donat a la creatura un número indeterminat de germans, d'oncles, de cosins, de
90 parents; però de pare i mare, com Déu, sols un!

El Senat francès ha inferit una punyalada mortal al matrimoni; a aquesta institució respectada, protegida per centenars de gèneres que són passades sobre la terra, saludant-la com l'arca sagrada on s'hi clouen, junt amb el foc de l'amor beneït per Déu, l'enlairat esperit de l'abnegació i del sacrifici.

95 Si fos possible que nostra feble veu traspasés fins a l'altra part dels Pirineus, demanàriem als defensors del divorci que, abans de sancionar les lleis que han de regir-lo, evoquessin en sa pensa el record de la dona que els ha donat l'existència: no jove, no en l'esplendor de la força i la bellesa, sinó a l'edat decrepita, en aquella en què el front es corona de fils de plata, i el cor, trossejat per les lluites de la vida, reclama el premi de les ferides rebudes en defensa de les virtuts de què ha estat zelosa guardadora; i quan la vegessin exigint-los l'apoi que com a fills i cavallers li deuen, els innovàriem
100 que és a ella, a aquesta venerable figura, conhort i puntal de la família, contra qui conspira la llei que han defensat; ja que, donades les corrents sensuals i materialistes dels nostres dies, el nou divorci està destinat a desterrar els blancs cabells de la dona del santuari de la llar, fins avui temple de virtuts, per ésser demà gorg d'impuresa i etern manantial de lluites i malvestats.

Com deu ésser la nostra protesta⁴⁴

Tantost refeta de la dolorosa impressió que m'atuí davant de la criminal desfeta que ha omplert de dol la nostra ciutat, em crec en el deure de protestar dels fets verament salvatges que han tingut lloc en terra catalana, i als que, amb dolor i vergonya jamai sentides, hi ha estat comprovada la cooperació de dones i creatures. Apar que la pensa es troba incapaça de formar-se idea de tan monstruosa aberració, i que la ploma es resisteix a propagar-ne la vergonya. ¿Com és possible que la dona, creada per a l'amor i per a totes les delicadeses i abnegacions, hagi descendit fins a ésser l'esgarrifosa fera que ha encès el foc arrunador dels temples del Senyor i dels monestirs de frares i religioses que no han comès altre delicte que mostrar el seu amor a Déu, acollint i consolant les tristeses de la dolor humana?

La part que algunes dones han presa en la incalificable revolta constitueix un tan gran padró d'ignomínia, que fa necessària la protesta de totes les dones catalanes; i no d'una protesta més o menys enèrgica publicada en les planes dels diaris, sinó de noves orientacions de vida social, i d'un seguit d'actes que, sortint-se de la indiferència i frivolitat en què vivim, ens encoratgin per dotar d'un llevat nou a una part del proletariat barceloní; i dic una part, perquè ni puc ni vull tirar l'estigma de infàmies comeses a la massa del poble català, que tantes proves de civisme i honradesa té donades a la faç del món. Mes els fets passats demostren que no és sols a l'Àfrica i a l'Àsia on s'ha d'encaminar el zel apostòlic de les Missions, ja que s'ha posat en evidència que dins de la nostra Barcelona hi ha tantes ànimes per a redimir, i tanta dona per civilitzar!

Les brutals iniquitats de la setmana de les barbàries, amb la velocitat de totes les coses de la vida terrena, són ja del domini de la història, reprovades i execrades, així en les planes dels documents públics, com en els recers de totes les llars honrades; les consciències, fonament sotraquejades, han formulat els seus planys i les seves invectives; mes aquestes caminen també al seu terme, tant per la passatgera condició de les impressions humanes, com perquè l'ànima catalana, si la força de les

⁴⁴ *TS*. Els canvis entre l'anterior, publicada a *LVC* el 1909, i aquesta, són només de caràcter ortogràfic, de puntuació i morfològic, però no modifiquen el sentit del text. Hem preferit editar aquesta segona versió del text per ser més afí a la normativa actual, gràcies al fet que es devia revisar sota els criteris ortogràfics de la normativa fabriana de 1913. Els canvis són els següents:

- lèxics: “em crec en el deure” (lín. 2; a l'ant., “me crech en el dever”); substitució de *per això* per *per ço* (lín. 46); “a donar força a” (lín. 39; a l'ant., *per a base de*); correcció del títol *Estudi Femenista* (lín. 39; a l'ant., *Estudi Femenista*).
- morfològics: canvis de gènere gramatical d'alguns noms: “dolor i vergonya jamai sentides” [lín. 3; a l'ant., “jamai sentits”, dolor és masculí; passa el mateix a la lín. 8-9; a l'ant., “el dolor humà”]; conjugació amb flexió de gènere del participi “pres” referent a “part” (lín. 10)]; canvi del pronom reflexiu *es*, que a l'ant. pren la forma *se*; inclusió del grup *tz* en paraules que a l'ant. apareixien escrites amb *s*: *civilitzar*, *utilitzar*, *irrealitzables*, *civilitzar* i *espiritualitzar* (en comptes de *civilisar*, *utilisar*, *irrealisables*, *civilisar* i *espiritualisar*); supressió de la *s* final d'*així* (lín. 20; a l'ant., *aixís*).
- altres aspectes gramaticals: substitució de la locució prepositiva *per a* per *per tal de*; supressió de la preposició *a* en oracions finals (*pera* (per a) → *per*); alternança de les formes del verb “ser”: a la lín. 48, *sia* (com a l'ant.), però a la lín. 49, *siguin* (a l'ant., *sien*); *facin* (lín. 50; a l'ant., *fossin*).

tempestats logra atuir-la, és sols per tornar-se a redreçar amb més braó que abans, per tal de complir
25 amb el destí que ella creu que li pertoca.

Cent voltes els enemics de Barcelona han esgrimit sobre ella les seves armes de guerra o les seves màquines de destrucció; i cent voltes de les mateixes llàgrimes vessades pels morts n'hem fet adjutori, per tal de seguir amb més coratge la via empresa. No hem pas d'aclaparar-nos avui que les cendres i les runes, calentes encara, ens enardeixen per a la reparació.

30 Pensin i compaginin els homes la tasca que els cal emprendre per reaccionar i anar valerosament als ideals de regeneració, de civilitat i de progrés que amb tanta fe i entusiasme s'han proposat els bons fills de Catalunya; i pensem les dones en utilitzar els dots i dons que en un o altre concepte hem rebut de Déu, per tal de sortir en ajuda de les nostres germanes religioses, que en ús del seu llibèrrim dret, de la justíssima possessió dels seus llegítims interessos i del seu amor a Déu i als pobres, han escollit
35 voluntàriament, per a son estatge en la terra, les austeritats d'un monestir del que, amb la més salvatge tirania, acaben d'ésser tretes i robades per l'odi brutal d'unes feres revestides amb les formes del seu mateix sexe. ¡Esgarrifosa i vergonyosa ironia!...

Ben lluny de sospitar que tan prompte poguessin venir els vandàlics fets que acabem de presenciar, a donar força a les orientacions sustentades en el meu darrer llibre «Estudi Feminista», parlava en ell
40 de les «dones que la ignorància i el materialisme asseca»⁴⁵ per tal de fer avinent els grans devers que ens menen a elles.

Comprenc bé que, en aquests moments, enfront de les runes que encara fumegen i de tantes esposes del Senyor que, crudelment espoliades dels seus béns i dels seus monestirs, cerquen un sostre que les aixoplugui, fa de mal intercedir per les que han sigut els seus primers botxins; però alguna diferència
45 hi ha d'haver entre les dones que tenim per nord de la nostra conducta l'amor que ens ensenyà Jesucrist, i les que segueixen les destructores inspiracions dels odis materialistes: per ço serà més gran la recompensa que tindrem en el Cel; per ço fins les seves mateixes víctimes ens hi ajudaran!

Protestem, doncs, dels crims comesos; però, com he dit abans, que la protesta no sia sols amb paraules, sinó amb obres, amb sacrificis, amb esforços personals que siguin de tan alta i sanitosa
50 transcendència, que facin irrealitzables per a sempre més les malvestats comeses. Anegar amb els rius del Amor les fogueres de l'odi: civilitzar, espiritualitzar. Veusaquí l'Obra!

⁴⁵ Referència al següent paràgraf de l'*EF*: "Fill meu, no tenen vi! Y les gerres resten plenes. A la nostra estimada Catalunya hi ha un estensíssim camp d'ànimes femenines, que'l treball abat y'ls vents del materialisme asseca. ¡Oh dones catalanes! aneu coratjoses a ajudarles; y, plenes d'aquell Amor de caritat que feu obrar a Jesús lo primer miracle, digueuli: Senyor, ¡no tenen rosada! Y la rosada vindrá; porque Deu, en premi del vos-tre esforç, la farà caure." [MONSERDÀ, 1909 (ed. 2019): 66].

L'educació de les noies⁴⁶

En els petits articles que porto escrits per a vosaltres, vos he parlat de l'alimentació, de la manera de vestir, del treball de la dona, i avui vos diré dues paraules sobre la educació de les noies, deixant sentat en aquest punt que educació no vol dir instrucció; i que, així com la primera és de tota necessitat per a tothom, en la segona hi poden cabre grans excepcions.

Molt s'ha parlat i es parla actualment de l'educació de la dona, per ésser una de les coses més transcendents per a la humanitat, car, com s'ha dit amb gran raó, educar una dona és educar tota una família.

Tan important i complexa és aquesta qüestió que, ni tractant-la succintament, podria cabre dins el petit espai de que puc disposar en aquestes planes; mes com, per altra part, jo no vos parlo sinó del que penso que pot interessar a les dones del camp, com sempre em concretaré açò que crec més primordial per a vosaltres.

Portar una filla al món, donar-li la sang de les vostres venes, estimar-la amb tot el cor, cuidar de la seva salut, guardar-la de perills, ja és una grossa tasca; mes cal pensar que amb tot això no compliu pas amb tots els vostres deures de mate. Per educar és menester pensar; és menester prevenir; és menester veure clar que la creatura humana; és un compost d'ànima i cos; i que la primera, invisible als nostres ulls, és la que tenim de treballar, educar i pastar, per tal que el cos respongui a ço que Déu i el món vol de nosaltres; és a dir, que amb més sol·licitud que vigilem les filles per a que no mirin malament o no es posin tortes, devem vigilar per a que la seva anima tingui la rectitud i hermosura que ha de reflectir en la seva persona. Amb tot el seu valer, una mare no podrà lograr que una filla lletja sigui maca; però amb la gracia de Déu i clar coneixement i força de voluntat, exercida en tots els moments, pot aconseguir que sigui bona, considerada i benvolguda; pot donar-li la clau del misteriós secret de l'art d'agradar; l'atracció que la veu anònima del poble califica dient: *és una persona que sap fer-se estimar*; i creieu que la que això aconsegueix té molt de adelantat per seguir pels camins de la vida.

És precís que la mare estigui penetrada i procuri inculcar a la seva filla que la felicitat absoluta és una flor que no es cria en aquest món, en el quallo que més abundantment s'hi troba és la lluita i la dolor. Per a la primera ens cal educar l'esforç; per a la segona, la resignació a la voluntat de Déu. Això vol dir que la base de tota educació ha d'ésser l'ensenyança i practica de la religió cristiana, ja que en ella hi són senzillament concretades les regles més necessàries per al benestar dels altres i per al nostre propi.

⁴⁶ TS. La data del text original, segons figura a peu de pàgina, és de 1913. No s'hi presenta cap altra referència, per la qual cosa no ha estat possible localitzar la primera versió del text.

Així, de des el néixer, la mare deu preocupar-se que la seva filla sigui una perfecta cristiana, segura que aquesta ensenyança, a més de mostrar-li el camí per guanyar el cel, únic fi per a què ha sigut creada, i donarà el més ferm i segur escut contra els perills, les penes i les dificultats de la vida, al mateix temps que un millor acert en tots els seus actes.

Potser vosaltres em direu: i amb sols fer-la una bona cristiana ja ho haurem aconseguit tot? Aquí vos respondré que, si tan perfectament ho fèieu, se vos podria dir que sí, sense por d'errar-se; ja que els Llibres Sants, al parlar de la dona forta, no ens diuen que fos sabia per haver escrit llibres, ni per ésser entesa en ciències de cap mena, sinó per ésser sàvia en el ben obrar, en les feines de la casa, en l'orde i disposició del treball i en estimar al pròxim com a sí mateixa per amor de Déu.

Les mares, i més les del camp, poden trobar-se amb més o menys dificultats per instruir la seva noia, perquè la instrucció és tasca de l'escola; però per educar-la, ja és diferent.

Com vos he dit, la educació s'ha de fer principalment a casa i començar-la des que la creatura té ús de raó. De des molt petites, les mares han d'ensenyar a les filles, amb l'exemple i amb la persuasió, a ésser piadoses, netes, feineres, alegres, estalviadores, i a tenir un recte sentit de la vida. No les haveu de ponderar mai les noies que són guapes, sinó les que són bones. No els haveu de dir: quina casa tan ben posada té la Roseta! sinó: quina casa tan neta i endreçada té la Maria! De des petites, les hi haveu d'inculcar que el millor luxe és la netedat; el millar perfum, l'olor de bugada; la millar sort, la de saber complir amb més perfecció els seus deures amb Déu, amb la família i amb el pròxim.

Tot el vostre afany ha de consistir en que trobin bo i bonic tot el que pertany al seu estament; i quan les porteu a l'escola, ja que és molt del cas que aprenguin de llegir, d'escriure i de comptar, i la cosa darrera amb la millor perfecció possible, digueu a la mestra, que li ensenyi tot allò que la noia sigui apta per aprendre; però donant sempre la preferència a les coses més útils i necessàries. Que una dona del poble ignori si foren els celtes o els ibers els primers pobladors d'Espanya, no li serà cap vergonya ni li resultarà cap dany; en canvi, n'hi pot provenir de molta transcendència de no sapiguer que tres i tres fan sis, per més que ella vulgui o necessiti que en facin quinze, o vint, o trenta.

Fa poc temps que, assistint als exàmens del col·legi d'un poble rural, i per tant, per a l'ensenyança de noies pobres en sa majoria, es tributaren grans aplaudiments a una noieta que, en front del mapa d'Europa, demostrava bells coneixements geogràfics; mes jo pensava si dintre de deu o dotze anys aquella mateixa noia, si és que recordava encara els noms i condicions d'aquells països, d'aquelles mars i muntanyes, que sens dubte no veuria mai, no estaria més agraïda i satisfeta que, com ja vos deia en el meu article del passat any, li haguessin ensenyat científicament, o sigui segons els darrers avenços agrícoles, la cria d'aviram, la desinfecció de gallineries i corrals, el conreu dels ruscs d'abelles i dels cucs de seda, la manipulació de formatges, i per fi, una ben entesa economia domèstica, tot fent-li sentir el gust, l'alegria i fins el noble orgull d'ésser experta governadora del regne en que ha

nascut i en el que indubtablement hi serà més feliç, com més mitjans i ensenyaments li donin per a ben regir-lo.

Discurs de Dª Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879⁴⁷

Senyors:

Immensa és la meva emoció a l'aixecar ma dèbil veu en eixa cambra tradicional, urna sagrada que serva pels catalans lo florit ramell de nostra preclara història i on des del poderós renaixement de la materna llengua, fomentat i feliçment portat a cap, per la gloriosa institució dels Jocs Florals⁴⁸, hi han ressonat les autoritzades veus de molts il·lustres patricis, i els grandiosos conceptes de tants savis escriptors i eminents poetes.

Mes, com lo foc del sentiment es per la humanitat poderosíssim motor, a ell demanaré ajuda, perquè fàssia, si no potents, segures mes paraules, al dirigir a l'il·lustrat iniciador d'eix brillant concurs D. Evaristo Dey⁴⁹, l'expressió de mon agraïment, per haver sigut lo primer en fer al meu sexo tan remarcable obsequi, i per haver-me honrat, elegint-me a mi, la més humil e insignificant de les poetesses i escriptores catalanes, per a tan honorífic càrrec; a l'insigne i tan justament celebrat mestre en Gai Saber D. Frederic Soler⁵⁰ i als distingits i reputats poetes que componen lo present jurat calificador, per sa delicada galanteria, cedint-me un siti, al que ni per mos escassíssims coneixements, ni tan sols per l'autorisada aureola dels anys, me pertocava ocupar, i a tots, en fi, quants, sens tenir en compte ma mesquina insuficiència, no s'han desdenyat de concórrer al present certamen.

Deber ineludible dels que aquest lloc ocupen és lo de manifestar l'expressió de llurs sentiments, per lo que, amb veritable pesar, privo avui a la literatura catalana, per un pobre treball meu, de l'eloqüent peroració amb què l'hauria enriquida la inspirada ploma de D. Frederic Soler. Perdonat me sia, en gràcia de mon vehement desig de pagar a ma pàtria l'humil tribut de mon ardent amor, provant de mostrar en breus consideracions, la necessitat que en mon humil concepte té Catalunya i sa renaixent literatura, de la delicada cooperació femenina i de la unió d'aimadors de fe, d'entusiasme i de cor; ja

⁴⁷ Títol corresponent a la publicació independent de l'IR. D'aquest text n'existeixen dues edicions publicades per la IR: una, apareguda al número 7 de *LR*, corresponent al 7 d'octubre de 1879 [corregim la referència errònia que en dona Mas (2006, 192): any IX, vol. 2 (5), corresponent a la publicació del 15 de setembre de 1879], sota el títol *Discurs llegit per donya Dolors Monserdà de Macià al presidir en lo saló de Cent de la Casa Consistorial la repartició de premis del Certamen de la Verge de la Mercé, convocat per lo Colegi Mercantil en lo present any*; l'altra, publicada independentment el mateix any, es titula *Discurs de Dª Dolors Monserdà de Macià llegit en lo Saló de Cent de la Casa consistorial, amb motiu de la repartició de premis en lo IV Certamen Literari del Col·legi Mercantil, celebrat en en les Festes i Fires de la Verge de les Mercès de 1879*. Aquesta darrera versió prové corpus informatitzat de l'IEC, amb els responsables del qual hem contactat per intentar esbrinar quina podria ser la versió original del text, sense èxit: no es pot saber del cert. Exceptuant la presència d'una nota a peu de pàgina a la versió de la revista, no hi ha diferències entre les dues publicacions disponibles del text.

⁴⁸ Certamen restaurat el 1858, que Monserdà presidiria el 1909.

⁴⁹ Evarist Dey, director del CM de Barcelona.

⁵⁰ Frederic Soler i Hubert (1839-1895), dramaturg català, proclamat Mestre en Gai Saber el 1875.

que, amb aitals ceptres, han dominat sempre los poetes i fins los filòsops, que han lograt imprimir llur segell, en la humanitat per la qui predicaren ses doctrines.

25 Amb lo mateix desig que el donzell enamorat voldria tenir a mà les joies més riques i triades per a engalanar la gentil aimada de son cor, així voldriem, los entusiastes fills de Catalunya, afegir a sa Comtal corona los més preuats florons de la civilització moderna. Mes, perquè la joia alcansi la sublimitat i perfecció de la bellesa, no basta el doll de poesia saniosa; és necessari lo conreu dels nostres inspirats artistes, per a que pugui ostentar-la desembarassadament en son noble front; nos és
30 indispensable la cooperació de tots los catalans, puig que sols amb un esforç de patriotisme és possible la salvació de la nostra avui amenaçada indústria; i en va esperarem los auxilis dels extranys, si nosaltres, sos mateixos fills, no ens afanyem a prodigar-los-hi! A temps hi som encara: tots i cadascú, dintre de la seva esfera, podem contribuir a aplicar lo baume salvador amb què la vanitat i la indiferència va aniquilant de dia en dia a la nostra aimada pàtria.

35 ¿Qui pot doncs desconèixer lo que en obra tan meritòria, podrien contribuir nostres hermoses i gentils senyores? Fa pocs jorns que l' eminent literat D. Francesc Ubach i Vinyeta⁵¹ se planyia en un eloqüent article publicat en les columnes de la important revista *Lo Gay Saber*⁵² de la fatal preferència que, des de la noble dama a la senzilla menestrala, concedeix lo nostre sexo a tot lo que ens ve de l'extranger. Puig que, desdixadament, és la justíssima veritat i no és possible dubtar dels generosos
40 sentiments que animen a les nostres dames, ¿per què per falta de premeditació, per un mal entès orgull o per fer-nos esclaves de la capritxosa moda (amiga sempre de la França) paguem als forans lo tribut que mereix la constància i afanys dels nostres intel·ligents industrials, que tan brillantment han sapigut col·locar-se en quantes exposicions han pres part?⁵³

A les nostres dames les hi sobra elegància i bon gust, per a poder realçar sos encants amb collita del
45 país i sens que terres llunyanes los hi donguen lo model que han de seguir: bona mostra de la veritat que enclouen mes paraules és la nostra tradicional i graciosa mantellina i lo vistós mocadoret de seda, que tan gentilment rumbegen nostres airoses menestrals.

⁵¹ Francesc d'Assís Ubach i Vinyeta (1843-1913). Fou nomenat Mestre en Gai Saber el 1874.

⁵² Ubach i Vinyeta, F. [Francesc]. (15 agost 1879). Remors del Catalanisme. *Lo Gay Saber*, època II, any II (16), 205-208.

⁵³ En aquest punt, a la publicació al número del 15 de setembre de *LR* hi apareix la següent nota a peu de pàgina: "No'm detinch en las moltas consideracions que podria fer referents á la protecció de la nostre industria, per haberho fet molt estensament en son erudit discurs presidencial del Certamen convocat pe'l periódich *La Bordadora*, la primera de las nostras escriptores, Sra. Massanés." Es refereix a Massanés, que defensa un proteccionisme de caràcter genèric que Monserdà concretarà al seu text. Vegeu MASSANÉS, M. J. [Maria Josepa]. (10/25 agost 1879). Discurso escrito y leído por la decana de las poetisas españolas D^a..., presidenta del jurado literario del primer certamen de *La Bordadora* en 20 de julio de 1879. Sencillas consideraciones acerca de la provechosa influencia del lujo en la prosperidad de la industria. *La Bordadora*, any II (39/40), 115-116; 123-124 - citat a MAS, 2006: 193-194.

En la nostra voluntat està, doncs, lo mostrar que sabem ésser més que cegues imitadores, i en la noblesa dels nostres sentiments fer que substitueixen les nombroses marques que porten escrit
50 “Productes de París, Londres, Viena, etc.”, per una que afalague dolçament lo cor dels nostres avui desconsolats obrers, i diga tan sols “Productes Catalans”. Ergull i ben lligítim ha d’ésser la protecció als nostres industrials, puig que, a la fi, quan no són pares, marits o parents, són germans nostres, per ésser tots fills d’eixa fèrtil i amorosa mare, a la que devem lo pa que ens alimenta, l’aigua que nostra set apaga i fins les dolces ratxes de l’aire que respirem!...

55 ¿Y si en lo terreno purament material pot reportar tan profitosos resultats la cooperació de la dona, quan no serà sa benfactora influència (tan sols baix lo punt de vista del sentiment) en l’encisador cel de la literatura catalana, on hi escampen ja sos raigs consoladors astres tan resplandeixents com la primera de les nostres poetisses l’eminent Josepa Massanés, la inspirada Victòria Peña i les distingides Maria de Bell-lloc, Agna de Valldaura, Emília Palau i tantes altres que fora llarg
60 enumerar?⁵⁴

Com nos diuen los llibres sants, al crear Déu a la dona, no la formà com a l’home de tosca argila, sinó de la matèria ja ennoblida i purificada d’Adam; i no de qualsevulla de les diferents parts que constitueixen lo cos humà; sinó d’una immediata al cor, junt al santuari habitat per tot lo que l’home més estima i on s’elabora lo sagrat foc al calor del qual brollen i prenen força los fets més nobles i
65 generosos de la vida humana.

Creada així la dona, clar se manifesta que el Sobirà Autor de l’univers volgué enriquir-la amb un manantial de sentiment, que ha embellit amb son puríssim doll les generacions de tots los segles, deixant-lo marcat amb sublimes epepeies, que serven entre llurs fulles los anals de totes les èpoques i nacions.

70 En l’esplendent aurora del cristianisme, Maria, apurant en lo cim del Gòlgota la copa de tots los dolors, per fer-se l’amorosa mare del llinatge humà; en la història antiga, Judit salvant al poble d’Israel amenaçat per l’host desenfrenada de Nabucodonosor; en la nostra història política contemporànea, Mariana de Pineda⁵⁵ perdent la vida a l’impuls de la més sublime abnegació; i en la vida privada, dins lo sagrat temple de la família, vessant la tendresa de son carinyo filial a prop del
75 llit de la desvalguda ancianitat, vetllant com àngel guardador lo bres del innocent infant, i, font inagotable de consol, compartint amorosa amb lo company de sa existència los dolors i lluites de la vida, la dona manifesta constantment amb quanta prodigalitat Déu ha dotat son cor amb los abundants

⁵⁴ Maria Josepa Massanés (1811-1887); Victòria Peña i Nicolau (1827-1898); Maria de Bell-lloc; Agna de Valldaura, pseudònim de Joaquima Santamaria i Ventura (1853-1930); Emília Palau i González de Quijano de Prats (?-1883). Tornarà a referir-se a algunes d’aquestes predecessores al discurs presidencial dels JF de 1909.

⁵⁵ Mariana de Pineda Muñoz (1804-1831), heroïna de la causa liberal a Espanya.

raudals del sentiment, sagrat verger d'on han brotat les flors que amb més inestingible flaire, han enriquit a la antiga i moderna literatura.

80 La poesia, emanació del cel despresa, a qui Déu permet niar en la feble pensa humana, no davalla a la terra per sols complaure'ns amb cadenciosa rima o sorprendre'ns amb grandioses i brillants imatges; la misericòrdia divina nos l'ha concedida com un deleitós oasis, en qual dolcíssima sombra trobi la fatigada humanitat no sols plers i esbargiments, sinó fruits saborosos que, amb sa benefactora saba, encoratgin l'ànima per a creuar, fortalescuda amb l'esperança de les grandeses del cel, les
85 miserables petiteses de la terra.

Tasca reservada a les matemàtiques, a la química i física, es lo cercar en unitats numèriques, en les entranyes de la terra o en lo fons de un laboratori, los admirables descobriments que de una manera tan prodigiosa contribueixen al progrés i benestar material dels pobles, i sia pel poeta la benaurada missió d'escampar amb sos cants los puríssims raudals de la fe, del consol i amor al pròxim, únics
90 medis, que en la egoista atmosfera que ens rodeja poden transformar-se en poderosos elements, per alcansar lo perfeccionament moral, i, amb ell, la germandat, no de nom, sinó la que ens predicà el Diví Redentor dels hòmens, entre tots los sers que componen la gran família humana. Sols així deixarà complerta la missió a la que Déu l'ha destinat; sols així podrà agrair a son Criador lo haver-lo enriquit amb la sagrada flama de la poesia, fent-lo en l'ordre moral, no sols cap de la humanitat de
95 son temps, sinó de les venideres generacions.

En les edats passades en què la llum de la il·lustració era sols patrimoni de privilegiades classes, no podien fer tan gran lo devastament que poden ocasionar avui la propagació de doctrines desconsoladores, de què apar fer-ne gala la moderna literatura.

Lo poeta del segle actual ha de pensar que els seus treballs estan destinats a recórrer tota l'escala
100 social, i que responsable serà davant de Déu i del pervindre si, en lloc de sembrar de profitós blat lo camp encomanat a son conreu, hi sembla sols improductiva herba o emmetzinada cicuta.

No està moltes voltes en la voluntat del poeta lo perfeccionament d'una poesia; però hi està sempre lo fi moral i la elecció de l'assumpte. ¿Qui no ha sentit en la espinosa travessia de la vida, hores d'abatiment, ferides causades per amargues decepcions i fins tal volta, qualche passatgera ràfega, del
105 borrascós temporal del dubte, que avui somou des de un a l'altre confí, los més recondits fonaments de l'univers? Mes les poesies escrites en eixos moments de desencant deuen immolares sens pietat, per lo justíssim temor de que als nostres germans no els hi toqui alguna gota de l'amarga fel que les ha inspirades. Res importa lo mèrit que puguen encloure; amb tota la bellesa de la forma, amb tota la grandiositat del concepte, amb tota la brillantor de les imatges, aitals poesies, seran sempre com
110 lo hipomane mancenilla de l'Àfrica, que ni la majestat de son conjunt, ni l'hermosura de ses branques, lo priva de donar la mort, als que aspiren ses verinoses emanacions.

Lògic fou que en la infància literària, cantessin Teócrito i Virgilio la poesia pastoril, que en la heroica, entonés Homero la poesia èpica, i fos Dante la piràmide de l'edat mitjana, essent sa Divina Comèdia l'astre resplandeixent que irradiés en lo nou horisont, obert en lo puríssim cel del cristianisme.

115 Avui que, entrada ja la societat en lo período de maduresa, nostra època analítica nos ha portat amb ses escèptiques corrents al més desconsolador materialisme, és lògic i fins necessari lo conreu de la dona en la literatura, perquè la idealitat, la tendresa i sentiment de què està dotada serveixin de vigorosos auxiliars a la potència i saber de l'home, per destruir los verms que roseguen una per una les arrels de les flors que més embelleixen l'existència humana i a qual poderosa essència són
120 degudes eixes meravelles artístiques amb què restaran eternament marcats los graus de cultura de totes les nacions del globo.

Mercè al saber i ardent entusiasme dels nostres més afamats poetes, lo renaixement de la llengua catalana resta ja fundament arrelat, i amb la virilitat i força de sa juvenesa pot evitar encara la propagació de contagis que la portarien irremissiblement a la mort.

125 Tal volta a l'eficax intercessió de la celestial senyora, que des del cim del Montserrat vetlla per nostra hermosa Catalunya, és degut que sa naixent literatura conti ja amb eminències que estan al nivell de Lope de Vega, Fra Lluís de León, Camoens, Tasso i Lamartine, sense que feliçment, se destaquí entre tan preuada agrupació, la desconsoladora figura de Lord Byron.

¿Y qui pot sondejar fins on arribar podria sa preponderància, si tots los grandiosos esforços que es
130 consumeixen individualment s'agrupessin en amorosa germanat? Que la unió fa la força, està en la consciència de tothom i els nostres primers literats han parlat ja sobre eix punt, amb tot lo doll de sa arrebatadora eloqüència i amb tot lo foc de un veritable patriotisme. ¿Per què no seguim, doncs, los consells de sa autorisada veu? Amb l'ardent entusiasme que anima els nostres poetes i escriptors, aplegant i encaminant al mateix fi los esforços de tots, la nostra literatura podria fundar un monument
135 que quan, en lo pervindre, arribés a eix grau de superioritat en què apar que la mà de Déu se interposa a major elevació, dient a l'home "D'aquí no passaràs", restés com a eternal mostra, de la vàlua i saber de nostra aimada Catalunya.

Grècia, un jorn la cabdal regina de l'univers, lo bres sumptuós de la civilitat, la mare fecunda de tants d'herois, artistes i poetes, podrà, sultana desolada, veure's desposseïda de sos més preuats
140 joiells, i fins de sos més famosos pobles, però son Partenon mostrarà sempre a sos desheredats fills, l'esplendor de llurs passats, i ses estàtues i meravelles disseminades per l'Europa, proclamaran eternament al mon, al mateix temps que la supremacia de son immensurable grandesa, la iniquitat i cobdícia de sos opressors.

145 ¡Benhagen los que fa vint anys iniciaren lo renaixement de la literatura pàtria, perquè així com la
benfactora pluja vivifica i reproduëix los elements de l'esplendent mantell que hermetetja la terra,
així l'encisant rosada de la literatura fecundisa i atrau al seu voltant als inspirats cultivadors de l'art!

Apar com que el poeta necessita de les meravelles de l'artista, i aquest, del raudal de sa inspiració
divina, per elaborar ses grandioses concepcions.

150 Aixís, a l'esfullejar lo sagrat llibre de la història, trobem, junt amb lo famós Ariosto, a Miquel Àngel,
lo geni més potent del univers; junt al magistral Velázquez, al fènix de la literatura Espanyola, lo
preclar Cervantes; junt amb la gran figura de Jovellanos, a Goya i Moratín, que, units per l'amistat
més vera, nos llegaren, l'un amb son brillant pinzell i l'altre amb sa correcta ploma, la fidelíssima
pintura de sa època; i en los nostres dies, al fecundant calor dels Jocs Florals, hem vist reproduir-se
155 el geni en totes ses manifestacions, donant-nos amb lo grandió esbart de tants eminents poetes, a
Mercader, lo clàssic pintor de les eminències cristianes; Caba, l'hàbil pinzell de l'elegància i la
bellesa; Fortuny, la fascinadora paleta que més brillantment ha sapigut subjugar a son poder, tots los
esplendors de la vida i de la llum; Sunyol, lo clar espill de la escultura grega; Vilanova, lo dolç
polsador de l'arpa sacra; Pedrell, la ja florida esperança de l'harmonia dramàtica; i l'inolvidable
Clavé, lo cantor de la terra, lo poeta músic que amb més sentiment nos ha fet saborejar des del tendre
160 idil·li de l'enyorança, a l'èpic cant dels Almogàvers⁵⁶!

Aquestes són les valioses pedres que han vingut a enriqueir lo segell de la nostra renaixença; aquesta,
l'esplendent collita portada a cap a la influència d'eix foc puríssim, amb què s'han elaborat les més
grans proeses del univers: l'amor a la pàtria.

165 A inmarcibles llors tenen dret quants en ella han contribuït; i a just tribut d'agraïment l'il·lustrat
professor, que amb tant entusiasme ha sapigut mostrar son carinyo a les lletres catalanes, amb la
celebració anual d'eixes justes, que tan poderosament contribueixen a fomentar l'amor per la terra
en què havem nascut. Vulla Déu que, continuant en estimular a la juvenesa, l'interès per la nostra
història, l'exemple dels nostres gloriosos passats, en quals cors brillava tan viva la flama de la fe,
pàtria i amor⁵⁷, desperti el sentiment de ses virtuts, fent del renaixement de la materna llengua lo
170 renaixement de la grandesa i prosperitat de Catalunya!

He dit.

⁵⁶ Josep Anselm Clavé i Camps (1824-1874) fou molt admirat per Monserdà per la seva tasca social com a impulsor dels moviments coral i associatiu a Catalunya; li dedicà un dels seus primers poemes (vegeu nota 13).

⁵⁷ Es refereix al lema dels JF, *Fe, pàtria i amor*.

Discurs de la Presidenta Da. Dolors Monserdà de Macià⁵⁸

Excel·lentíssim Senyor; Honorable Cos d'Adjunts; Senyores; Senyors:

Al complir amb l'antiga consuetud unida al càrrec de president dels Jocs Florals de Barcelona, me costa formar-me idea de que soc jo a la que s'ha designat per a tan honorable lloc; i confosa i reconeguda, me seria difícil l'empresa si, d'entremig de l'àuria visió de cinquanta anys de celebrar-se la gloriosa festa de les lletres catalanes, no hi vegés sorgir les inoblidables figures d'Isabel de Villamartín, Josefa Massanés, Victòria Peña, Maria de Bell-lloc i Anaïs de Roumanille⁵⁹ per a dir-me que la honrosa distinció feta a mi és alhora un justíssim tribut rendit a les poetesses que, si la mort ha pogut arrabassar-les del cenacle de la literatura catalana, no ha conseguit pas esborrar la fonda estela del seu record, ni migrar la importància dels llorers amb que embelliren lo cabdal verger de les nostres lletres; en quin ample espai, obert a tots los vents, sembrat de totes flors, hi han deixat lo perfum de l'espiritualitat, de la dolçor, de la tendresa innata en lo cor de la dona; com aixís mateix en just obsequi d'acatament, a totes les que avui treballen amb tanta glòria per a formar la cultura pàtria; a les nostres escriptores; a les nostres compositores musicals; a les nostres pintores, i, per fi, a la dona catalana que, modestament reclosa en lo sagrat recés de la llar, ha tingut tan poderosa vàlua, que l'aroma de ses virtuts, atravesant les macisses parets del seu estatge, ha sigut l'ànima i la força de la nostra llengua, de la nostra renaixença artística, de la consciència de la nostra personalitat històrica, i amb ella, de la resurrecció de Catalunya forjada al foc creador, enlairador, miraculós, dels nostres Jocs Florals.⁶⁰

Oh, sí: honorables adjunts que m'haveu distingit amb la vostra elecció per a aquest lloc, i tots vosaltres, entusiastes fills de la terra catalana, que haveu treballat i lluitat coratjosament per la nostra gloriosa renaixença, permeteu-me que en aquesta tornaboda del cinquantenari vos ne parli un xic, de la part que la dona ha pres en la vostra obra, tot perdonant-me que després de mitja centúria d'escoltar en aquest honrós sitial dissertacions erudites, acadèmiques, selectes, models de perfecció en lo bell parlar, jo trenqui el llarg enfilall de tan brillants estels i em concreti a exposar planament, senzillament, de l'única manera que jo puc fer-ho, quelcom de la transcendental cooperació de la dona en l'exhuberanta florida de les nostres lletres, junt amb los meus desitjos i aspiracions envers los cims que, embolcallats d'impenetrables clarors, nos cobreixen les ignotes vies del pervindre.

Al preparar-me per a començar la meva tasca, un calfred de relligiós respecte i de conturbadora temença invadeix lo meu cor, semblant-me que l'àngel invisible de la vida m'ha portat al seu verger, on sols hi ha dos arbres: un amb los troncs de cinquanta flors que romanen a terra segades per la dalla

⁵⁸ ER, 1909.

⁵⁹ Isabel de Villamartín (1837-1877); Maria Josepa Massanés (1811-1887); Victòria Peña i Nicolau (1827-1898); Maria de Bell-lloc, pseudònim de Maria del Pilar Maspons i Labrós (1841-1907); Rosa Anaïs Gras (1841-1920). Coetànies de Monserdà, la majoria de les quals traspassades, premiades als JF.

⁶⁰ En efecte, Monserdà fou la primera dona a presidir el certamen dels JF d'ençà de la seva restauració cinquanta-un anys enrere (el 1858). La seguïren Víctor Català (1917) i Roser Matheu (1973).

del temps que ja ha passat; l'altre ple de capolls ufanosos, frescos embellits per l'atraienta hermosura de lo nou, de lo immaculat, donant-me a mi l'altíssima dignació de collir la primera poncella... la primera flor de l'arbre del pervindre!...

35 Un frisament emotiu me corprèn, i giro els ulls enrere; i allà al lluny hi veig Catalunya embolcallada amb la foscor de dues llarguíssimes centúries, jacent a en les tenebres de l'atuïment, de la passivitat, d'un silenci parescut al de la mort⁶¹... D'entremig d'aquella densa obscuritat, de tant en tant, de les llars habitades, puja vers al cel un espirall de fum, en lo que hi brillen microscòpiques espurnes despreses dels tions esbrancats en les fondalades i boscos de les muntanyes catalanes, i que, després
40 de llargs anys de perdre's en les buidors del espai, set clarividents, set enamorats de la deessa Poesia i d'aquesta hermosa i estimada terra nostra, d'una a una van recollint-ne les guspies, que la fredor de l'ambient apaga abans de tocar-les amb ses mans. Mes, si el gel és defora, dins del clos arrecherat de la llar los precursors senten la veu de l'àvia, que en llengua catalana, en la llengua que sigué el primer so que, al vindre a la vida, sentírem ressonar dintre del nostre ser ungit amb l'augusta forma
45 de la paraula, conta als nets les populars rondalles de la terra; i amb aquesta mateixa llengua, la mare, dins de la cambra dels més petits, los bressa al ritme de les nostres antigues cançons, sorgint de ses notes dolces, melodioses, un escalf que té prou força per a que les espurnes dels troncs que cremen en les llars catalanes no es perdin ni es fonguin en l'espai, sinó que, relligiosament aplegades pels sacerdots de la Poesia, encenguin lo foc creador dels nostres Jocs Florals, despertant los cors,
50 enfervorisant los esperits, fent ressorgir de la buidor, de l'atuïment, la glòria cabdal de les lletres catalanes.

I veus aquí lo primer miracle obrat per la nostra llengua, constantment propagada per l'amor de les nostres dones, aixís de les filles de ciutat, com d'aquelles que, tot filant lo bri de sos llençols en les fumoses llars de muntanya o fent randa amb los boixets baix les roentes clarors de les platges
55 llevantines, l'han tramesa de generació en generació, ensenyant-les amb ella a aixecar l'ànima a Déu amb les oracions descloses ran del bressol; desvetllant sa pensa amb les meravelles de les nostres rondalles, i adormint-les amb l'encís de les nostres cançons.

I com d'una evocació se'n sol seguir una altra, lo meu pensament m'ha portat a la recordança dels fruits que s'han obtingut d'aquesta fervorosa tasca d'amor a la llengua pàtria; i tot seguit se m'ha
60 aparegut al lluny, entre les clarors dels primers anys de la vida, la visió d'un bell diumenge de maig, en lo que, passant enfront de la nostra Casa Comunal, me sobtà una gran corrua de senyores gentilment abillades i amb flairosos rams de roses a les mans. Sobtada, vaig preguntar quin significat tenia aquella gernació tan vestida de festa, i la meva mare, prompta sempre a satisfer mes infantils curiositats, me contà la llegenda de la espiritual Clemència Isaura⁶², quin record no pot mancar en lo

⁶¹ Es refereix als dos segles precedents, conceptualitzats com a decadents pels renaixencistes.

⁶² Personatge emblemàtic dels JF, que segons la llegenda visqué durant l'edat mitjana i fou la creadora del certamen tolosí.

65 primer parlament que el meu sexe endreça des d'aquest honorable sitial, com a tribut d'admiració i reconeixença envers la inolvidable fundadora de la poètica festa que avui celebrem; llegenda que, al sentir-la de bell nou en la meva infantesa, se fixà amb tanta força en lo meu pensament, que aquella nit, en lloc dels somnis de nines, i de les randes i llibres de la escola, me'n vingueren d'altres en los que, en mig de frondosos jardins mai vistos per mi i en amples escales de marbre tampoc jamai
70 trepitjades, vestida de blanc, coronada de flors i en ses espatlles grans i lluminoses ales de color de rosa, davallava, sens que sos peus toquessin en terra, aquella gentilíssima damisel·la de les veïnes terres de Tolosa.

Dies i mesos, unes voltes adormida i altres desperta, la meva imaginació se gaudia de parescuts ensomnis, quan un jorn me vingué a les mans un llibre en lo que, per primera vegada, los meus ulls
75 llegiren en llengua catalana uns hermosos versos que duïen la firma d'una dona⁶³.

Lo cor me donà un surt. A Catalunya, potser a Barcelona mateix, hi havia senyores de semblantes aficions a les d'aquella Clemència Isaura, que fins aleshores havia estat per mi única en lo món?

Llegida la poesia, i tot seguit apresada de memòria, ja no tinguí més que un desig, casi una obsessió: la de conèixer, la de sentir a aquella senyora que en la mateixa llengua que jo tan deformadament
80 parlava, sabia dir aquell enfilall de coses tan boniques. I mireu si el bon Jesús volgué complaure'm, que tres o quatre anys després, aquella mateixa dama, la nostra eminent Josefa Massanés, me portava a mi, profana adolescenta, a presenciar per la primera volta en la meua vida, la nostra hermosa festa dels Jocs Florals. Oh, si jo sapigués dir-vos tot lo que vaig sentir, tot lo que vaig gosar, tot lo que m'hi fou revelat en aquell històric saló de Cent de la nostra Casa Comunal, embaumat per la sentor
85 de la murtra i de les roses, curull de dames i cavallers, que, amb un callament d'iglèsia i amb beatitud d'iniciats, escoltaven un doll de florida poesia que, alhora que ressonava en les meves orelles com vibrantes i argentines notes d'un psalteri, s'enfondia en lo meu cor, ensenyorint-se d'ell amb tanta plenitud de sentiment, que tot seguit me feu comprendre que alguna feconda deu del meu sentir s'era oberta dins de la meua ànima; que algun misteriós esperit acabava de nuar per sempre més lo poètic
90 verb d'aquella festa, al verb de la meua vida intel·lectual, en la que, com a joies d'aquelles núpcies, se m'era donada la clarividència de la hermosura i del poder de la nostra llengua, per a lloar a Déu, per a cantar a la Pàtria, per a idealisar a l'Amor⁶⁴.

Consumada la poètica conjunció, primer neòfita adolescenta, després conreuada entusiasta, d'any en any he vist engrandir-se meravellosament la foguera arborada pels nostres inspirats restauradors,
95 al escalf del geni dels poetes nous, que, al ensems que cenyien lo ceptre del mestratge, donaven al foc tan potentes resplendors, que ses flames arribaven a la França, a l'Alemanya, a l'Hongria, per a

⁶³ Referència a l'obra de Josepa Massanés, a qui menciona unes línies més endavant (81). Segons Matheu (1972: 19), Monserdà podria haver llegit el *Pensil del Bello Sexo*, una antologia de poetesses editada per J. M. Grau el 1845, com a suplement especial de la revista *El Genio*, dirigida per Víctor Balaguer.

⁶⁴ Fe, pàtria i amor, les tres modalitats temàtiques dels JF en què es basa el lema del certamen (vegeu nota 57).

donar fe de que la llengua d'Ausiàs Marc, de Ramon Llull, d'en Muntaner i del nostre gloriós rei en Jaume⁶⁵, subsistia amb la mateixa força, amb la mateixa hermosura, amb la mateixa adoració del poble català, que com lo més ric floró de sa corona la tenia i la parlava.

100 I en aquesta resurrecció, en aquest prodigi, quin gènesis cal buscar-lo en les rondalles i cançons amorosament guardades per la dona catalana, s'hi lliga la seva influència per a inspirar, enaltir i glorificar l'ànima de la poesia pàtria.

Jo he vist en aquesta festa als nostres poetes, alta la pensa somniadora, brilladors los ulls per l'entusiasme, bategant lo cor per l'emoció, pujar a rebre de les mans de la gentil regina lo llor
105 triomfalment conquistat; i tot seguit se m'ha aparegut l'idea d'una altra reina desconeguda, amagada, que, soberana posseïdora d'aquella pensa, d'aquell entusiasme i d'aquell cor, fou la inspiradora del poeta victoriós, que, substraient-se als aplausos de la multitud, a través de l'espai s'unia amb ella per a dir-li: "Per tu he treballat, per tu l'he conquerit; per tu l'estimo; i per tu el vull!".

En l'auba dels nostres Jocs Florals, la influència de la dona no hi aparequé relativament al lema de
110 la Pàtria, ja que en aquella època de postració i d'agotament l'amor a la terra vivia sens conreu en lo cor femení. I dic vivia, perquè no és possible que, conscient o inconscientment, la dona, tota amor i tendresa, hagi viscut mai desposseïda del sentiment més desinteressat de la vida humana; ja que, aixís com en totes les afeccions de la vida donem i rebem, inspirant-nos i enfortint-nos en la mútua correspondència, en l'afecció a la Pàtria l'estimar és exclusivament obra nostra. La terra no ens
115 estima, no ens parla, no ens comprèn; i tal volta és per aquest mateix motiu que la conceptuem com un tros, com un membre de nosaltres mateixos, o, més ben dit, com en los grans amors de la vida, no filosofem, no analisem: sentim.

Aixís, les dones ignorem la ciència del governar, i si a mà ve, n'hi hauran moltes que no sabran ni el nom dels que ens governen; però quan aquest tros de terra en què havem nascut està en perill, quan
120 se l'assetja, quan se l'arruna, és quan, sàvies o ignorantes, sorgeixen per a defensar-la les dones de Tortosa, resistint als alarbs; les de Gerona i Peralada, resistint la invasió francesa; les de Barcelona, resistint a l'exèrcit de Berwick.

En la memorable data de 1714, en aquella grandiosa epopeia de la història de Catalunya, en aquell
125 devesall d'entusiasme i d'heroisme, amb quins rius de sang fou imprès en la nostra història lo més alt monument de l'amor a la Pàtria, les cròniques de l'època consignen la gran part que les nostres dones prengueren en aquella lluita de gegants.

Algunes voltes, llegint en la meva juvenesa aquelles planes exuberantes d'amor a Catalunya, a les seves lleis, a les seves costums i tradicions, havia dubtat si la dona moderna, bressada en les plantes

⁶⁵ Enumeració de figures mítiques i proeses de la literatura i la història de Catalunya que el moviment de la Renaixença pren com a referents.

130 dolçors de la pau, instruïda en escoles on se li ensenya una història d'Espanya en la que els alts fets de Catalunya hi són enxiuquits, estrafets o anul·lats, lo sentiment d'amor a la Pàtria prendria en la seva ànima la força que tingué en la de les nostres dignes antecessores; mes quan en la festa dels Jocs Florals la vegí escoltar commosa les glorioses gestes del passat, que, vestides amb lo brillant ropatge de la poesia, obrien davant de sos ulls les planes de la història de la terra, que autors forasters li havien estrafet o escamotejat, l'esperança brillà davant dels meus ulls, convertint-se en esplèndida
135 realitat, en lo patriòtic treball de reconquesta cívica per que passà Barcelona al verificar-se en 1906 les eleccions per als diputats que anaven a portar al Congrés de Madrid los grans ideals de la nostra nacionalitat.⁶⁶

En aquells dies, vegent i sentint a jovenetes que, a penes sortides de la infantesa, treballaven entusiàsticament dins de ses famílies i de ses amistats per a portar un vot més a la causa catalana, me
140 vaig convèncer de que si la dona en los primers anys dels Jocs Florals no havia tingut influència sobre els poetes per a cantar la Pàtria, la nostra poesia l'havia tinguda sobre ella per a iniciar-la en los grandiosos fets de la nostra història i despertar en la seva ànima l'amor a Catalunya.

Mes si la seva influència sobre el primer lema no el trobem en l'albada de la Festa Major de les lletres catalanes, no és aixís respecte dels altres dos, en los que la seva espiritualitat hi té tota sa impulsadora
145 supremacia.

La propagació de la fe i de la religió ha sigut l'obra cabdal de la dona: de sos llavis, al tenir ús de raó, la sentirem brollar amb tot l'esclat de sa potència, per a parlar-nos de Déu, de ses grandeses, de ses misericòrdies, de sa doctrina; d'aqueixa doctrina que, forjada al foc de l'amor diví, ha creat les deus de la sabiduria humana, el còdic de ses lleis justes i regeneradores, lo breviari on hi està
150 consignat lo dogma de la germanor universal.

Aquestes ensenyances, ella les recollí dels llavis de Jesús a la Judea, a Jerusalem, al Calvari; i no sols los proclamà enmig de les persecucions de la Roma pagana, enfront dels martiris, davant de la mort esglaiadora, posada en les obertes goles de les panteres i lleons del circo, sinó que, ferma en ses creències, les ha trameses de generació en generació, donant sos fills per a engrandir lo nombre dels
155 màrtirs i dels missionistes; per a formar les heroiques legions de les Germanes de la Caritat; per a escampar en la vida social les llavors de les lleis divines; i en les enlairades regions de la literatura, ésser les ferventes educadores, les dignes mares dels poetes, que, portant en lo seu cor, sembrades per elles, les arrels de dinou segles de cristianisme, honraren a Déu i a la religió catòlica, consignant la fe de Cristo en l'hermosíssim lema dels nostres Jocs Florals.

⁶⁶ Pot estar-se referint a la fundació de Solidaritat Catalana, que tingué lloc el 1906, sota la qual s'uniren diferents grups polítics que tenien en comú els ideals catalanistes.

160 En quant al tercer, tots sabeu que amor i dona són dues paraules que ens porten a la mateixa idea: dues poncelles que embaumen amb la mateixa olor, dos estels que es fonen dins de la mateixa llum.

Tot lo elevat, tot lo noble, tot lo gran, troba terra assaonada en la seva ànima. Per ella l'amor no és sols lo sentiment que nua la seva vida a la del home volgut per a fruir amb ell la possessió de la ventura somniada; per ella, amor és sacrifici, és abnegació, és tendresa, és idealitat. Què hi fa que no
165 totes les dones escriguin versos, si totes porten la Poesia impresa en cada pas de la seva vida, en la pràctica de les seves obres enlairades, en la dolçor de ses paraules, en la gentilesa de la seva figura i en l'esperit d'amor que guspireja al fons dels seus ulls? D'aquest amor que és en elles la deu copiosa que es vessa en la seva afecció a la família, a la societat que la rodeja, a la humanitat que plora i que sofreix; en aquest sentiment que, entre les aspreses de la terra, és la màgica força d'atracció que
170 sublima i embelleix tot lo que toca!

Per això vosaltres, poetes, fervents aimadors de l'espiritualitat, del art i de la bellesa, heveu cercat en la dona la font de la vostra inspiració; i durant cinquanta anys, en vigoroses esparses o en hermosos i sentits idil·lis, heveu enriquit la literatura catalana; i, per a l'alta significació de la nostra llengua, heveu escollit a la dona per al més hermós ornament d'aquesta festa, posant-la en trono de sobirana,
175 per a presidir-la.

Suprimiu la bellesa estètica de sa figura en l'acte solemne dels Jocs Florals de Barcelona, i la grandiosa festa haurà finit. Suprimiu a Beatriu, a Laura, a Julieta, a Margarida, a Isabel, i haureu apagat lo sol en l'esplèndid cel de la literatura d'Europa.

En totes les empreses enlairades, en totes les grans lluites, en tots los actes transcendents de la vida,
180 la dona ha estat associada a l'home per a nodrir-los amb lo manà del seu sentiment i hermojar-los amb l'encís de ses virtuts, de sa tendresa i de sa misericòrdia.

Aixís en aquest florit verger conreuat per cinquanta anys de poesia, on los poetes hi han plantat los roures fornits i els cedres cabdals, la dona hi ha sembrat les violetes i les roses, enriquint-lo amb la gamma del color i l'oreig benefactor del seu perfum; i en aquest mateix jardí on s'hi aixeca l'arbre
185 immaculat del pervindre, Déu i vosaltres, eminents poetes i honorables adjunts, heveu volgut que jo, ja en lo ponent de la vida, hi collís lo primer capoll de la florida que comença. Trencat està; i ja no em resta més que deixar-vos consignada en aquestes planes l'expressió de la meva reconeixença i endreçar un prec fervorós, insistent, al valió esbart de la joventut, que, assadollada de la força i de la vida, està destinada a la successió d'aquest poètic regne. Oh, sí!, a vosaltres los cridats hereus del
190 casal on se conreua i nodreix la Poesia pàtria, vos dic: poseu a ses plantes les flors més exquisides dels nostres jardins; cobriu-la amb lo mantell panatenaic, teixit amb llana blanquíssima, com treballat per les joves filles de la clàssica Atenes; enjoieu-la amb riques pedreries on s'hi reflectin les deesses simbòliques de les fredes estepes del nord; renoveu, rejuveniu son ceptre de cinquanta anys cisellant-lo amb l'exquisitat de lo més alt, de lo més selecte, de lo més innovador que guspireja en les àuries

195 regions del món intel·lectual; i amb l'entusiasme de la vostra juvenesa, amb les gales de la vostra fantasia, amb la miraculosa potència de la fe en l'obra nova, revolucioneu, talleu, trenqueu ses actuals vestidures teixides pels vells poetes, amb l'amor de fervents enamorats i d'hereus guardadors del esperit de les passades generacions; mes no toqueu en res la seva ànima, encarnada, viventa dins del lema *Pàtria, Fides, Amor*⁶⁷; que, aixecant, la nostra Poesia del llac on romania caiguda i anorreada,
200 l'ha duta victoriosa a través de cinquanta anys de lluites, donant vida a un floreixent aplec d'artistes, enriquint la nostra antiga Barcelona amb la ufanor de les modernes ciutats, i encenent amb lo foc impulsador dels cànctics dels poetes una foguera que, engrandida per les branques vingudes cada primavera de totes les encontrades de Catalunya, ha finit per a abrandar de cap a cap la terra catalana, iniciant amb lo seu prodigiós enaltiment la regeneració d'Espanya.

205 Aquesta ha sigut l'obra magna, l'obra feconda de la poètica institució que aquest any m'ha capigut l'honra de presidir; i a la que, abans de retornar lo ceptre, amb quina passatgera autoritat los meus afectes maternals ja no us podran parlar mai més, desitjo deixar-hi consignada una altra aspiració, que sortosament nia ja en los esperits de tots los bons aimadors de Catalunya; i que, per lo tant, li cal tenir la seva consagració en aquest cenacle creador i impulsador de tot lo que enriqueix i dignifica la
210 culta hermosura de l'ànima catalana.

En la mitja centúria que ha finit s'ha donat forma i plasticitat al llenguatge; l'hem rescatat, l'hem vitalisat; ja el tenim! Però, per més que ens dolgui confessar-ho, encara d'entre l'abundosa collita del blat, manca que es garbelli l'agram d'emmetzinades escòries, que baixament l'envileixen i denigren. Aneu dretament a la seva triomfal purificació, sembrant la cabdal noblesa del Bon Mot⁶⁸, perquè la
215 influència de les nostres lletres, selectament cisellades pel treball dels erudits i per l'amor i l'esforç de tots, penetrant fins a l'ànima de les multituds, logri no sols arrencar l'asquerós verm que rosega la nostra llengua, sinó que, enjoiant-la amb la bellesa del dever, enlairi a tan gran perfecció els esperits, que posi a aquesta hermosa Catalunya nostra, que tant honrem i estimem, al nivell dels pobles més bons i més cultes de la terra.

⁶⁷ Vegeu nota 64.

⁶⁸ Es refereix a la Lliga del Bon Mot, una entitat barcelonina de la qual formà part Monserdà, fundada per Ricard Aragó el 1909 amb l'objectiu de promoure un llenguatge lliure de blasfèmies i paraules malsonants.

Conferència sobre l'acció catòlica social femenina donada en l'Acció Social Popular de Barcelona⁶⁹ lo dia 16 de març de 1910⁷⁰

Senyores, senyors:

Per estranyes anomalies de la vida, me cal començar un acte de poble modern amb una forma bon xic antiquada, com és la de pregar-los la seva indulgència ja que, al ponent de la vida, motius que he cregut transcendentals me posen en les dificultats de donar una conferència pública, cosa nova per
5 mi, i queestic ben persuadida que no tinc prou condicions per a dur-la a terme. Mes avui me succeeix
quelcom de lo que passa als pagesos, que, poc amics de progressos nous, les malures i les fil·loxeres
los obliguen a fer a les vinyes assaigs i treballs amb què no havien pensat mai.

Aixís, los prec que em perdonin la incorrecció d'aquesta conferència que, embastada amb notes, amb
records i amb impressions, serà tot lo que es vulla menos literària ni erudita, car a l'empendre sobre
10 mi lo pes feixuc, ¡molt feixuc!, del Patronat per a les Obreres de l'Agulla, he deixat defora les meves
aficions d'escriptora, lo meu gust per la llima, per la paraula pròpia, per lo paràgraf arrodonit, en fi,
per tot lo que necessita temps i estudi; però ho he fet resignada, fins contenta, pensant que era una
mortificació de vanitat literària que oferia en profit del nou Patronat, mortificació que continuo en
aquest moment, mostrant la meva insuficiència per a saber expressar amb vera perfecció tot lo que
15 bull en la meva pensa i que durant tants i tants anys he portat en lo fons del meu cor i en molts dels
meus escrits, ja que des de la data de l'any 1880, en diferents articles inserits en lo nostre primer diari
català, *La Renaixensa*, fins al meu llibre *Estudi Feminista* publicat en lo mes de juny de 1909, no he
deixat de plànye'm pública i privadament de la iniqua explotació de què és víctima l'obrero de
l'agulla.

20 Mes abans de desenrotllar lo meu senzill parlament desitjo expressar la meva reconeixença al Rev.
Dr. Baranera⁷¹ i a la distingida senyora vicepresidenta del Sindicat de l'Agulla⁷², que m'honoren
compartint amb mi la taula presidencial, com aixís mateix a totes les senyores aquí presentes per la
seva assistència en aquest acte, que, al mateix temps que significa una demostració d'afecte a la meva
humil persona, ho és també de l'interès palpable que desperten en la dona cristiana los devers de
25 l'Acció Social Catòlica.

⁶⁹ Referència l'entitat fundada a Barcelona pel jesuïta Gabriel Palau (1863-1939) el 1907. Al text apareix com "Acció Social", "Acció Social Catòlica" o "Acció Social Cristiana", cosa que pot prestar confusió amb Acció Catòlica, una altra organització més tardana, fundada el 1922 per Pius XI.

⁷⁰ IR, 1910.

⁷¹ Podria estar-se referint a Josep Maria Baranera i Pasqués (1873-1920), Canonge de Barcelona.

⁷² Es refereix al Sindicat Barceloní de l'Agulla, un sindicat catòlic fundat a Barcelona el juliol del 1909 per Agustí Robert i Surís. Va ser una de les primeres organitzacions dedicades a vetllar pel benestar de les obreres de l'agulla, millorant-ne les condicions socials, morals i intel·lectuals. No hem pogut esbrinar qui era la vicepresidenta d'aquest sindicat.

Jo, que he viscut les velles costums del segle passat, que he admirat les virtuts de les dones catalanes, ficades dins de ses cases, com los caragols dins de la closca, i, per lo tant, completament allunyades de lo que se'n diu cosa pública, me fa creure que cal que siguin de gran transcendència les causes que em porten a actes com lo que estem celebrant; perquè, a més del sacrifici meu, les inciti a vostès
30 que em segueixin.

Mes, com he dit abans, los temps han canviat. Aquella Barcelona cenyida de muralles les ha desfetes, les ha arruïnades; i, oberta a tots los vents, lo bo i lo dolent, lo propi i lo exòtic, han pres en ella carta de naturalesa, i com que han canviat usos i costums, s'han trasmudat i multiplicat les misèries i les necessitats.

35 En aquelles èpoques en què rics i pobres feien vida en uns mateixos barris, en què els fabricants i els industrials tenien un reduït número de treballadors als que coneixien, tant per tenir-los en les seves quadres u obradors, com per hostatjar-se molts d'ells en cases dels mateixos barris on s'exercien les indústries, no era necessari, com ho és actualment, l'allistament a lo que avui s'anomena l'Acció Social, doncs que aquesta s'exercia sense sapiguer-ho o, mellor dit, sense donar-se'n compte de que
40 es practicava.

Jo havia vist en la meva infantesa (entre altres coses d'aquesta mena) els meus pares anar personalment a visitar un obrer de la nostra casa, que estava malalt de la verola, a un piset del carrer de Sant Pere Més Baix, on vivia rellogat, i enviar-li los dissabtes la setmanada, mentre li durà la malaltia; els pares del meu marit, i a ell mateix, visitar i socórrer, durant dos anys que li durà la tisi,
45 un fadrí argenter dels tallers de la nostra botiga. I aquestos actes, i altres potser més meritoris, no estaven pas vinculats solament a la meva família, sinó a quasi tots los industrials d'aquella època. La convivència d'amos i treballadors feia que uns i altres se tinguessin afecte, que es coneguessin les necessitats dels obrers, cada u als de casa seva, i que aquestes necessitats se remeiessin cristianament.

L'engrandiment de la ciutat nova portà als industrials i als fabricants a viure separats, lluny dels seus treballadors; i els amos ja no vegeren les seves penes i misèries; i les mestresses, que quan vivien en contacte amb les seves obreres se condolien de ses penes i les ajudaven en los parts i malalties, així com quan, solteres, els havien comprat la calaixera o les robes pel nuviatge, al perdre-les de vista deixaren d'interessar-se per elles; i el progrés i la riquesa que assolí Barcelona nos enlluernà a tots de tal manera que quasi, quasi, no sols nos privà de veure les nostres obreres, sinó fins de pensar que
55 existien i, per lo tant, de preocupar-nos de les seves penes i necessitats. Mes si nosaltres, embriagats amb les boniqueses noves i els avenços nous, nos allunyàrem indiferentment, egoïstament, del món obrer, aquest, cada dia més afeixugat per la puja de les subsistències i dels lloguers de casa, sol i abandonat dels que el podien ajudar, anà pastant amb odis i rancúnies les llàgrimes de les seves

60 amargors; i Déu sap quins grans comptes s'haurien hagut de donar a Déu si el Sant Pare Lleó XIII⁷³,
amb la seva caritat evangèlica, no hagués alçat la croada de redempció en favor de la classe obrera,
avui continuada pel nostre gloriós Piu X⁷⁴ i resolta i entusiastament practicada a Barcelona pel nostre
gran bisbe Dr. Laguarda⁷⁵. Com vaig dir lo passat dijous en lo seu palau, jo em recordaré sempre de
la impressió que en la meva joventut me causà la lectura d'uns discursos pronunciats pel cardenal
Manning⁷⁶, en un congrés sobre qüestions obreres, així com de les magistrals conferències del gran
65 sociòleg Pare Van-Trich⁷⁷. Aquelles planes vessants de veritats, tan tristes com transcendents,
despertaren en lo meu cor i el meu enteniment l'atracció que sempre més he sentit per les qüestions
socials. Mes a Barcelona, aleshores, eren comptats los diaris i revistes que se n'ocupaven i, si alguna
ho feia, eren massa científiques per a mi. Mes, providencialment, Déu m'obrí la gran escola, sens
70 dubte ben coneguda de moltes de les senyores que m'escolten, on sense necessitat d'estudis de cap
mena, poguí aprendre la ciència de què els parlo; l'escola on, sense necessitat de catedràtics, se fan
cursos ben profitosos per estudiar pràcticament les necessitats que aclaparen el món obrer; aquesta
escola s'anomena Les Conferències de Sant Vicenç de Paül⁷⁸. Jo no dubto que així lo benemèrit Pare
Palau, com don Ramon Albó⁷⁹ i com tots los senyors que componen l'Acció Social Popular a
Barcelona, han estudiat científicament los medis, los recursos i els resultats dels temes que tractem;
75 però, estic ben segura que la seva mellor instrucció social l'han adquirida visitant personalment les
cases dels obrers.

De mi puc dir que tan prompte vaig ésser sòcia activa de les Conferències, la vida, el món, les seves
grandeses i les seves follies, se presentaren als meus ulls de molt diferenta manera que ho havia vist
fins aleshores: l'espectacle d'aquelles pobres dones cosint vertiginosament, del matí al vespre,
80 calçotets a l'inverossímil preu de 15 cèntims, camises a 10, enagos amb farbalans i entredosos a 20,
i aixís successivament, m'esborronà; perquè cal pensar que, per guanyar un miserable jornal, los és
precís treballar 12 i 14 i 16 hores! Jo n'he vista una que, anant escurçant, de mica en mica, les hores

⁷³ Nom que adoptà Vincenzo Gioacchino Pecci (1810-1903) en esdevenir papa (1878-1903). El 1895 fou promotor de l'encíclica *Rerum novarum*, després de la qual a França havia començat a prendre forma un feminisme adherit a l'acció social catòlica.

⁷⁴ Nom que adoptà Giuseppe Sarto (1835-1914) en esdevenir papa (1903-1914).

⁷⁵ Joan Josep Laguarda i Fenollera (1866-1913), bisbe d'Urgell, de Jaén i de Barcelona i amic de Dolors Monserdà, que autoritzaria la fundació del POA el 1910.

⁷⁶ Henry Edward Manning (1808-1892), arquebisbe de Westminster (1865) i cardenal des de 1875. Ignoro la informació sobre el congrés a què es refereix.

⁷⁷ Víctor Van Tricht (1842-1897). Publicà les seves obres a la mateixa impremta que editava la revista *Mensajero del Corazón de Jesús* (vegeu nota 96).

⁷⁸ Associació de beneficència fundada a París el 1833 per Frédéric Ozanam amb el nom de *Conférence de Charité*. Es difongué aviat per tot el món (uns 400.000 membres en 95 estats l'any 1959). A Catalunya fou fundada el 1857. El primer president del consell central de Catalunya (1857-82) fou Ignasi Despujol, marquès de Palmerola, i el succeí Delfi Artós (1882-1903). El 1891 el consell central de Catalunya inicià la publicació anual de l'*Almanaque de las Conferencias de San Vicente de Paül*. El 1923 aquesta associació comprenia el consell central de Catalunya, resident a Barcelona, els consells particulars de Barcelona, Girona, Tarragona, Lleida, Vic, Sabadell i Manresa, i 98 conferències.

⁷⁹ Ramon Albó i Martí (1872-1955), director de la revista quinzenal *La aurora* entre els anys 1907 i 1908.

de dormir, arriba a treballar-ne 22! Vaja, ¿vostès poden pensar, o mellor dit comprendre, que se'n pugui dir vida, d'una vida d'aquesta mena?...

85 Jo no sé si vostès m'ajudaran, si Barcelona respondrà a la crida del nostre Patronat; però sé que l'exploació que sofreixen les obreres de l'agulla és quasi pitjor que l'esclavatge de l'Amèrica del Sud, que tant apassionà tot Europa lo passat segle XIX. Al final, aquelles esclaves negres dormien i menjaven; i els amos, per la por que es morissin, no les feien treballar més que les hores que comprenien que les seves forces físiques podien suportar. I avui, com no hi ha cap amo a qui interessi
90 la seva vida, les obreres poden agonitzar i morir impunement.

L'agiotatge que es fa amb lo treball de la dona és una iniquitat que clama a Déu, que ha volgut que es trasllúis, que es vegés amb tota la seva magnitud, i, una vegada descoberta, jo no puc ni vull creure que les senyores de Barcelona no ens ajudin a remeiar en lo possible aquesta nova llei d'esclavitud, caiguda sobre la part més flaca, ja que, mentre los homes, los forts, los robustos, alcancen augment
95 de salari i vuit hores de treball, les dones, les que se'n diu lo sexe dèbil, endogalades per la necessitat pròpia, i a voltes per la del marit malalt, o el pare vell, o els fills petits, en treballen 18 o 20. I, com tot lo que jo els pogués dir resultaria sens color davant de la realitat, vaig a llegir-los uns fragments de lo que digué una obrera al nostre estimat Sr. Bisbe Dr. Laguarda, amb motiu de la seva visita al Montepío de Santa Madrona⁸⁰, explicant-li l'esfereïdora situació de les seves companyes:

100 *Llega á nuestros oídos el ruido que se viene moviendo en nuestras grandes ciudades con lo que se llama la cuestión obrera. Esta no reza con nosotras. Tenemos que vivir, alimentarnos, vestirnos, tener un agujero que se llama nuestra casa; para todo esto necesitamos trabajar. Pero somos mujeres; cuando el trabajo para los obreros un día, de once horas se reduce á diez, otro día á nueve, otro a ocho, ¿quién se ha enterado de que nosotras, las trabajadoras de la aguja, con el pié en el motor de
105 la máquina, con el cuerpo encorvado, con los ojos fijos en la labor, no hay ninguna de nosotras que no deba trabajar más de doce horas si no se resigna á morir de hambre? En favor del obrero se establecen leyes de descanso dominical, ¿hay quien se acuerde de que el domingo también debería ser día de descanso para la modista que necesita, tanto ó aún más que el obrero, su día de reposo por ser de complexión más débil?*

110 *Dejemos las lamentaciones y vamos á las tristezas de la realidad.*

Respecto al trabajo doméstico de la aguja hablemos del ramo que cuenta con personal más numeroso: las camiseras. Las camisas se pagan, unas á diez reales docena, otras á ocho reales y otras á siete, según la clase. La jornada de la camisera no puede bajar de doce horas; se llegan á hacer una docena de las de ocho reales; para las de diez reales no basta el jornal de un día, sino

⁸⁰ Fa referència a l'entitat fundada per Gaietà Soler (1863-1914) el 1900 amb la finalitat d'assistir les treballadores. L'any següent es fundaria l'Institut de la Dona que Treballa a partir d'aquesta iniciativa.

115 *que es menester emplear parte del día siguiente; de las de siete reales se puede pasar de la docena. Pongamos, pues, el término medio: dos pesetas: es el jornal ordinario de una camiserá, de lo que se deduce que tenemos las mismas necesidades que el hombre, y sin embargo vivimos sometidas á un jornal inferior al del último peón. Un jornal de ocho á nueve reales para un hombre en Barcelona es cosa excepcional; para nosotras las dedicadas á la aguja en el trabajo doméstico, dos pesetas*
120 *son el jornal regular. Pero no son dos pesetas al día, Excelentísimo señor; con dos pesetas al día claro es que viviríamos. Pero son dos pesetas poniendo nosotras el hilo descuéntese además lo que hemos de gastar por alumbrado, y ya los ocho reales se reducen á siete. Y ahora viene la merma más importante. Hay que descontar las dos épocas de la calma; las épocas en que no nos dan trabajo. - Estas se elevan para las pantaloneras hasta á seis meses al año, Para las camiseras hemos de contar*
125 *al menos unos tres meses: añádanse entre domingos y fiestas de guardar, sesenta días al año, ó sea dos meses más, y descontando el tiempo perdido en llevar el trabajo al empresario, las horas de espera, etc., tenemos que los ocho reales quedan reducidos á la mitad. Descontemos un real diario por habitación; -téngase en cuenta, Ilustrísimo señor que con un real diario por habitación en Barcelona no es posible tener piso: el alquiler de los pisos más pobres cuesta al menos el doble de esta cantidad. —Con un real diario, ó mejor dicho, con ocho pesetas al mes alcanzamos á vivir*
130 *realquiladas, metidas en una casucha, á veces con un matrimonio con hijos, y aún en peores condiciones que no quiero mentar aquí. Ya tenemos reducido nuestro haber diario á setenta y cinco céntimos. Hemos de ir vestidas, hemos de ir abrigadas en invierno, necesitamos sábanas, mantas, un mal jergón para la cama, hay que gastar jabón para el lavado; etc. y claro es que calzar, vestir, el*
135 *lavado de nuestra ropa, etc. ha de subir a un real diario; y ya tenemos. nuestro haber para la manutención, pan, carbón, y demás reducido á cincuenta céntimos. A lo que nosotras percibimos por nuestro trabajo se le ha llamado el jornal del hambre. ¿No lo es en realidad? Nos queda el recurso de cambiar de trabajo, de cambiar las camisas por los calzoncillos, y entonces cobraremos seis reales por docena; ó hacer paraguas, en cuyo caso percibiremos seis reales por docena, si son*
140 *paraguas ordinarios, ó doce reales docena, si son paraguas de seda, siempre, por supuesto, poniendo la trabajadora el hilo ó la seda. Podemos hacer cuellos y puños: los pagan á cuarenta céntimos docena los primeros y á cincuenta céntimos docena los segundos; es decir, haciendo cuatro docenas al día ganaremos de seis á ocho reales, y para hacer las cuatro docenas hay que trabajar á la desesperada y con fiebre. Si la labor es el fleco que se pone en las toallas, entonces ya no se llega á*
145 *reales; esto se paga a doce céntimos docena, ó sea un céntimo por toalla: hay que llegar al centenar para ganarse una peseta. Es verdad que las hay que el dibujo es algo complicado, y entonces las de siete centímetros, que son ya toallas de lujo, se pagan á diez reales docena; trabajando bastante se puede llegar á la media docena con las doce horas de trabajo.*

¿Verdad, Excelentísimo señor, que es triste esta estadística del jornal del hambre? Podría ir
150 *acumulando datos y decir que una docena de americanas se pagan á seis pesetas y una docena de*

pantalones á cuatro pesetas. Hay el trabajo de sastre, que es un poco más retribuido; pero téngase en cuenta que en el trabajo de sastre, los tres á cuatro meses de calma, ó sea sin trabajo, se alargarán hasta seis. Hay que advertir, además, que para llegar á este haber de cincuenta céntimos diarios, precisa no estar nunca enferma. Por supuesto que tratándose de nosotras, las trabajadoras de la
155 aguja, estar enferma es tener una pulmonía ó una gástrica con 39 grados de temperatura, ó una tisis en último grado ú otra dolencia que nos impida tomar la aguja; las demás son para nosotras enfermedades de lujo.

Hay más, Excelentísimo señor. Para llegar al haber de 488 reales diarios precisa antes ser rica, porque es menester contar con la máquina de coser y con el dinero para comprarla, que para una
160 joven de nuestra clase es todo un capital; y si no lo tenemos, la máquina nos costará mucho más cara pagándola á diez reales por semana, diz reales á deducir de los consabidos dos reales diarios; y falta todavía observar, que si después de haber dado ya 20 ó 25 duros, viene una semana en que no tenemos los diez reales, nos quitan la máquina y todo aquel dinero queda perdido. Y falta tener en cuenta además que entre las camiseras, entre las trabajadoras de la aguja, hay viudas con hijos,
165 hay hijas que tienen que atender á un padre imposibilitado, á veces á padre y madre, á veces á un hermano. ¡Es tan triste para la mujer que está resuelta á sostener la lucha de la vida con su trabajo honrado, tener que desentenderse de los seres queridos que le han puesto en el mundo y tener que ir á llamar á las puertas de un Asilo, acudiendo á la Beneficencia, cuando nosotras nos priváramos de un pedazo de pan para acercarlo á sus labios!

Excelentísimo señor, os he expuesto muestra situación con franqueza, con lealtad, sin exageraciones, diciéndoos lo que á mí me consta por mi experiencia personal y por lo que me han informado
170 estimadas compañeras de nuestro Instituto. Creo que el mal es grave; en esta situación nos es imposible atender á las necesidades de nuestra vida material. Esta vida que la hemos recibido de Dios, hemos de sostenerla, hemos de defenderla; no es sólo un derecho, es un deber, y sin embargo nos vemos en la imposibilidad de dejarlo cumplido; jóvenes la mayoría de nosotras, no podemos desarrollar nuestra existencia material en las debidas condiciones; con un trabajo tan indebidamente remunerado, se nos lanza á una vejez prematura; la vida de muchas de nosotras se extingue en la indigencia; se nos imposibilita para ser esposas y madres; de serlo, daremos á la:
175 sociedad generaciones sin virilidad, generaciones raquíticas, expuestas á toda clase de explotaciones, por falta de energía y de equilibrio para poder resistirlas. Tal vez á esta degeneración se deba en mucha parte el que la masa popular, débil de cuerpo y pobre de alma, sea el juguete de ese elemento esencialmente perturbador y destructor que se llama la demagogia.

Expuesto el mal, ya que nos afecta personalmente, hemos tenido que preocuparnos en el remedio, y no sé si será osadía de mi parte ante una persona del elevado criterio de V. E. el decir aquí lo que á
185 nosotras se nos ocurre. El mal no es irremediable; remedios, Excelentísimo señor, nosotras creemos

que hay varios, y todos serían eficaces si los que han de aplicarlos fuesen personas de buena voluntad, que á los hombres de buena voluntad se prometió la paz en la tierra, según nos recuerda la Iglesia repitiéndonos un canto que era un eco del cielo. —¿Qué se os ocurre, hijas mías? nos preguntará V. E. con su afectuoso interés y afabilidad de padre. Nada de guerra contra el empresario, 190 contra el capital, contra el patrono: somos cristianas, y este grito de guerra no saldrá de nuestros labios. Reconocemos que el dinero, que el elemento patronal es indispensable á la producción. Nosotras necesitamos del patrono; pero también el patrono necesita de nosotras. Juntos formamos la familia obrera. En este concepto, creemos que podrían establecerse Sindicatos mixtos, formados de patronos ó empresarios y trabajadoras, y juntos tratar esos asuntos.

195 Comprendemos que el capital y también el trabajo que pone el patrono debe ser remunerado; pero también debe serlo el nuestro. Si trabajamos para vivir, no sólo lo cristiano, sino lo justo es que podamos vivir decorosamente con nuestro trabajo, que con él podamos subvenir á nuestras necesidades. Si se nos obliga á un trabajo que gasta, que agota ntestras fuerzas sin que podamos reaccionarnos con la alimentación suficiente, si así se nos empuja al sepulcro ¿no hay en ello 200 responsabilidad por parte de los causantes de este mal? Es presumible que no querrán tratar con nosotras respecto á nuestro jornal; que el pretenderlo nosotras lo tomarán á temeridad, nos desdeñarán. Pero ¿no somos seres humanos hechos á imagen y semejanza de Dios? Así lo dice la Doctrina Cristiana. Sabemos desgraciadamente que hay otra doctrina, que no es la cristiana, y que establece que ellos son una cifra positiva y nosotros somos cero, y aún cuando la cifra que ellos 205 representan en el orden económico crezca poniendo nuestro cero á la derecha, nosotras seguimos siendo cero. Con añadir diez céntimos por camisa, que los compradores los pagarán sin dificultad, sería una peseta y veinte céntimos, aún los veinte céntimos podría ganarlos el empresario; nuestro jornal aumentado con una peseta nos salvaría de la miseria. Con no hacernos ir y volver inútilmente, con no hacernos esperar la labor horas enteras junto al despacho, no tendríamos que quitar aquellas 210 horas á nuestro sueño y aumentar el gasto de alumbrado; con adelantar algo de su capital podrían evitarnos los meses de calma. Se dirá que hay sobrante de trabajadoras; pero creemos que no se haría sino una obra de justicia, ó al menos una obra de caridad, no dando trabajo á señoritas, hijas de burgueses acomodados que no lo necesitan para vivir y que utilizan lo que sacan para pequeños lujos ó para caprichos.

215 En la imposibilidad de organizar el Sindicato mixto, compuesto de patronos y trabajadoras, para dar solución al problema, se impondría la agremiación de las trabajadoras de la aguja. Pero esta agremiación, dada la manera como funciona este ramo del trabajo de la mujer, la estimamos bastante difícil. Las que nos dedicamos á la aguja vivimos muy aisladas las unas de las otras; desde luego, hay un gran contingente con el que no podríamos contar; con ese gran número de jóvenes, 220 hijas de familias que, sin ser ricas, tampoco son tan pobres que necesiten de esta labor. La situación es muy distinta: lo que para nosotras es cuestión de vida ó muerte, para ellas todo se reduce á un

lazo, á un adorno, á un sombrero más ó menos. Estas difícilmente se organizarían con nosotras. La
agremiación deberíamos utilizarla para imponer condiciones á los patronos, acudiendo si necesario
fuese á la huelga. Es una lucha en que al emprenderla ya estaríamos sitiadas por el hambre, y he
225 oído decir que ejército sitiado es ejército vencido.

Habría el medio de que nosotras creáramos cooperativas de producción; pero sería esta tarea
superior á nuestras fuerzas; con los céntimos que nosotras podríamos reunir para esta empresa, la
competencia con los acaparadores de nuestro trabajo sería imposible; se necesitaría, no sólo dinero,
sino acertada dirección. Para que la Cooperativa diese sus resultados, habría que esperar, y
230 nosotras necesitamos vivir al día. Lo que sería más factible es que pudiese instituirse un Patronato
de señoras, que entre las muchas damas de Barcelona hubiese unas cuantas que se ocupasen de
nosotras, que una parte de tiempo que dedican á brillar en el mundo, lo dedicasen á contemplar de
cerca y en toda su realidad la tragedia de la vida de la trabajadora de la aguja, que se acercasen á
nosotras, que nos diesen la limosna de sus consejos, de su protección. ¡Tal vez sería pedir demasiado
235 el qu3 nosotras, que en medio de una gran capital vivimos aisladas, solitarias, sin familia, sin amor,
nos diesen algo de ese calor cuya necesidad también nosotras la sentimos! Ellas podrían establecer
salas de venta de prendas que nosotras trabajaríamos. No pedimos una limosna material; lo que les
pedimos es una limosna del corazón, que no empobrece porque no exige reembolsos, sino que al
contrario, enriquece y dignifica.⁸¹

240 Por medio del Patronato á favor de la mujer trabajadora, con los lazos que allí se establecerían
entre las damas de corazón cristiano, podrían crearse Ligas de compradoras. Los vendedores
necesitan de los compradores; éstos tienen su influencia, hasta sus derechos en la marcha
económica, ¿por qué no podrían interesarse por nosotras, por nuestra situación? ¿por qué no pedir
y si necesario fuera exigir, que se nos tratase como, criaturas humanas que tenemos derecho á que
245 se dejen atendidas nuestras necesidades, hasta conminarles con retirarles su concurso, si se resisten
á ser humanos con nosotras?

Ahora me resta, Excelentísimo señor, pedir os perdón por haberos detenido tanto rato hablándoos de
cosas que V. E. tiene mejor sabidas que nosotras. Esto que vos sabéis, Excelentísimo señor, nosotras
lo vivimos: disimuladnos, pues este desaogo. ¿A quién se lo íbamos á decir? Aquí no vienen ni reyes,
250 ni ministros de la corona, ni gobernadores civiles; no esperamos nada ni de los gobiernos ni de los
políticos; estos no se ocupan de nosotras.⁸²

Verament, ni el rei, ni els ministres de la corona, ni els governadors, han sentit lo clam desolat de
milers de treballadores de l'agulla, que no demanen caritat, però sí suport, protecció, ¡justícia! Ells

⁸¹ En aquest punt hi apareix la següent nota a peu de pàgina: "Aquest just préch, determiná la immediata
realisació del Patronat pera les obreres de l'agulla, quin projecte, haviam ja iniciat en una Junta de senyores,
tinguda en lo mes de Febrer de 1909 en la Residencia de Dames Cataquistes, del carrer del Bruch."

⁸² No hem pogut esbrinar l'origen ni l'autoria d'aquesta carta.

no les han sentides, però les va sentir lo nostre exemplar i bondadosíssim Prelat i el nostre infatigable rector de Santa Anna, Dr. Gatell⁸³, i després les distingides i bondadoses senyores que componen la Junta del Patronat per a les Obreres de l'Agulla, que ve a l'Acció Social Catòlica, desitjós de treballar amb totes ses forces, per al millorament moral i material de la vida de l'obrera. ¿Què es proposa, què farà el nostre Patronat? Lo programa, explicat concisament, lo trobaran en el full que se'ls repartirà a la sortida d'aquest acte. I, després, lo que es pugui, el que se sàpiga, tot el que li sigui possible fer en favor de l'obrera de l'agulla, moralment i materialment, si Barcelona respon a la nostra crida, si cada una de vostès se converteix en apòstol de la nostra obra i, estudiant les qüestions socials, nos dona la seva protecció, treballant en los moments actuals per la subscripció pública, a la que, amb lo fi que sia lo més general possible, s'hi admetran subscripcions des de sis pessetes a l'any. Precisa que aquesta sigui nombrosa ¡molt nombrosa!, perquè sense diners no és possible anar allà on és necessari arribar. La presidenta d'una associació similar a la nostra, que actua a París, va dir a la meua filla, que l'any passat, per encàrrec meu, anà personalment a enterar-se de l'obra: “Senyora: si no disposen de quinze mil francs, i de molta subscripció, no faran res, perquè el nostre Patronat va començar amb los quinze mil francs que li dic i no ens n'ha sobrat cap.”.

I nosaltres, gràcies fondíssimes, agraidíssimes, als donatius que hem rebut del Sr. Bisbe de Barcelona⁸⁴, de D. Josep Monegal⁸⁵, que generosament ha costejat les obres del pati, que s'ha habilitat per a l'obrador destinat a donar i rebre el treball que es puga proporcionar a les cosidores, en los mesos de calma, i de les senyores que fins ara nos han afavorit amb els seus donatius, dels tres mil duros (que segons la presidenta de París⁸⁶ necessitem) ne tenim tres-cents. Però jo confio en Déu i en lo cor de les nostres dones, sempre promptes a secundar les iniciatives en bé del pròxim, i estic segura, ben segura, que no deixaran que la nostra barca naufragui pel camí. La dona moderna deu estudiar i complir los devers d'Acció Social, perquè el seu pas a la vida no sia el d'un figurí que travessa per un cinematògraf, sinó el pas d'una dona que hi deixi un rastre de transcendents activitats en bé dels que sofreixen i, per lo tant, de profitoses consolacions.

En lo primer folleto que vaig escriure sobre Acció Social, titulat *Lo feminisme a Catalunya*⁸⁷, hi ha anotades algunes de les moltes obres que les senyores estrangeres fan en altres països i que crec necessari repetir aquí. En la pàgina 8 diu:

⁸³ Josep Ildefons Gatell i Domènech (1834-1918).

⁸⁴ Es referix a Joan Josep Laguarda.

⁸⁵ Josep Monegal i Nogués (1854-1931), industrial tèxtil i polític. Va ser vocal de la junta de la Cambra de Comerç de Barcelona (1886-1890), que posteriorment presidí (1902-1903 i 1927-1930); alcalde de Barcelona entre 1902 i 1903; i senador de vitalici des del 1908 (n'havia estat prèviament, entre 1905 i 1907).

⁸⁶ Pot estar-se referint a l'*Action sociale de la femme*, entitat fundada a París el 1900 com a “Association d'étude et de prévoyance sociale pour le renseignement et l'éducation de la femme et de la jeune fille” (MAS, 2019: 24).

⁸⁷ Es refereix a l'opuscle que publicà amb aquest títol el 1907.

“... A Anglaterra la comtessa de Warwick, ha fundat en lo seu castell de Stutley, una escola d'agricultura en la que les dones conreen flors, fan mantegues i formatges; cuiden de les abelles, crien gallines i milloren les espècies d'animals i plantes. Seguint per aquesta corrent, trobem a Alemania escoles sostingudes per senyores, per a l'ensenyança de tota mena de serventes, en les que es donen cursos sobre la conservació i netedat de mobles, confecció i arreglo de robes i compra de comestibles, junt amb la manera més pràctica d'utilitzar-los amb profit i economia; i per fi, l'ensenyança de guisar viandes que es venen al públic, constituint un bon rendiment per a l'Escola.

A Múnic hi ha un Institut on, a més de la instrucció domèstica i de la d'horticultura, jardineria i avicultura, s'ensinistra les deixebles en els cuidados que s'han de donar als malalts i a les criatures.

A Limburg hi ha una Escola de Comerç per a la dona, en la que, a més de la comptabilitat, se li ensenya el servei de botigues i a arreglar els aparadors; i a França... a França el verb del feminisme catòlic ha creat obres de transcendental utilitat⁸⁸, així en el terreny intel·lectual, com en el de protecció i ajuda per a la dona que ha de viure del seu treball. I això no s'ha fet sols en el centre, ja que hi ha províncies, com s'escau a la de Bordeus, que compten amb institucions tan formoses com el Patronat de l'Agulla Bordelesa, compost de senyores que s'encarreguen de buscar treball i diners per a l'Obra, facilitant a les associades a preus reduïts els elements de primera necessitat per a la seva producció com són fils, cotons, sedes, agulles, etc., etc., havent-hi una Junta que està al cas de les seves penalitats, que els indica on poden trobar feina, que les aconsella, que contesta a les seves preguntes i que, per al seu esplai, organitza concerts i sessions de teatre i de cinematògraf.

Quant a París, les institucions són innumbrables; sobresurten l'Associació Catòlica Internacional de les Obres per a la protecció de les noies obreres; l'Acció Social de la dona; la Unió Central Mutual de París, les Cases de família i els Restaurants per a dones soles...”⁸⁹

⁸⁸ Arran de l'encíclica de Pius XIII, el feminisme catòlic pren embranzida a França (vegeu nota 73).

⁸⁹ La citació no és ben bé literal, en varia alguna expressió. L'original al qual es remet és com segueix: “Aixís mateix veyem á les dames angleses, sostenir escoles y cassinos encaminats á iguals orientacions; y en quin país, la comtesa de Warwick ha fundat en lo seu castell de Stutley una escola d'agricultura en la que les dones conreuen flors, fabriquen formatges y mantegues, cuyden de les abelles, crien gallines y milloren les especies d'animals y plantes. Seguint per aquesta corrent, trobem á Alemania escoles sostingudes per senyores, pera la ensenyansa de tota mena de serventes, en les que's donen cursos sobre la conservació y netedat de mobles; confecció y arreglo de robes y compra de comestibles, junt ab la manera més pràctica de utilitzarlos ab profit y economia; y per fí, la ensenyansa de guisar viandes que's venen al públich, constituhint un bon rendiment pera la Escola.

A Munich hi ha un Institut, ahont, á mes de la instrucció domèstica y de la de horticultura, jardinería y avicultura, se ensinistra á les deixeples en els cuydados que s'han de donar als malalts y á les criatures.

A Limborg hi ha una Escola de Comers pera la dóna, ahont á més de la comptabilitat, se l'hi ensenya el servey de botigues y l'arreglo dels aparadors; y á Fransa... á Fransa'l verb del feminisme ha creat obres de transcendental utilitat, aixís en el terreny intelectual, com en el de protecció y ajuda pera la dona que ha de viure del seu treball. Y aixó no s'ha fet sols en el centre, ja que hi ha províncies, com s'escau á la de Burdeus, que compten ab institucions tan hermoses com el *Patronat de l'Agulla Bordolesa*, compost de senyores que s'encarreguen de buscar treball y diners pera la Obra, facilitant a les asociades a preus reduhits els elements de primera necessitat pera la seva producció, com son fils, cotons, sedes, agulles, etc., etc.: haventhi una Junta que s'entera

Ah! Senyores si amb tant entusiasme adoptem de l'estranger, els esports, les modes i costums, fixem-
305 nos-hi per a copiar i implantar a Barcelona els formosos exemples que ens donen d'amor, d'ajuda,
de protecció, a les pobres dones que han de viure del seu treball. L'amor és enginyós, i tot ho pensa,
a tot arriba, de tot treu motius per a fer bé. Per a donar-los una petita idea d'aquests deures d'Acció
Social de què parlem, els diré que unes senyores dels Estats Units es fixaren un dia en un pobre
camàlic que queia a terra afeixugat pel pes exorbitant d'un gran mundo que portava a les espatlles;
310 al cap de pocs dies es fundava una Lliga de senyores que es comprometien a repartir les robes i el
pes que es posa en un mundo gran en tres de petits. És clar que això implica un xic més de despesa,
i potser una petitíssima mortificació per no portar-ho tot junt, però, senyores: ¿aquesta petita
molèstia, aquest sobrepuig, que tal vegada sia de poques pessetes, en un viatge en què en gastarem
cents o mils, no està suficientment pagada amb aconseguir que una criatura humana, germana nostra,
315 redimida amb la sang de Crist, no se la converteixi en bèstia de càrrega?...

Heus ací què és l'Acció Social Femenina. L'acció de reflexionar fons, fons i cristianament en allò
que es fa i en allò que s'hauria de fer, i treballar, posar-hi l'esforç personal, per a portar-ho a la
pràctica. En el meu llibre *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana*, que es publicà l'any
passat⁹⁰, i que vaig escriure amb el sol fi de veure si es fundava a Barcelona l'Acció Social Femenina,
320 molt lluny de pensar que jo mai tingués de prendre-hi part, ni fer conferències públiques, hi vaig
encloure com una de les definicions més exactes de l'Acció Social la sentència de Ketteler: "Obra
de Misericòrdia és socórrer la misèria, però aquesta obra és molt més gran quan evita que la misèria
existeixi."⁹¹.

I ara que tinc el gust de veure-les aplegades al meu entorn els dic que, per a la dona cristiana,
325 l'explicació (per les que no s'hagin detingut en estudiar-ho als llibres que tracten de qüestions socials)
és facilíssima de comprendre, ja que tots els sociòlegs del món no podran arribar mai, ¡mai!, a anar
més endavant del que anà Jesucrist en sa Doctrina. L'Acció Social Catòlica és l'esperit i resum del
seu sermó de la Muntanya i dels Manaments de la llei de Déu, i d'entre aquestos, lo d'estimaràs al
pròxim com a tu mateix, ampliat, posat en pràctica segons les necessitats dels temps actuals. Perquè,
330 com en l'època de les predicacions de Jesús no hi havia mundos per a viatjar, ni fàbriques en les
quals treballessin dos i tres-cents obrers, ni infelices dones, que cosissin camises a deu cèntims, i que

de les seves penalitats, que'ls indica ahont poden trobar feyna, que les aconsella, que contesta á les seves
preguntes y que, pera'l seu esplay, organisa concerts y sessions de teatre y de cinematógraf.

En quant á París, les institucions son innombrables; sobressurtint: l'Associació Catòlica Internacional de les
Obres pera la protecció de les noyes obreres; l'Acció Social de la dona; l'Unió Central Mutua de París, y les
Cases de familia y'ls Restaurants pera dones soles." (MONSERDÀ, 1909 (ed. 2019): 69-71).

⁹⁰ És a dir, el 1909.

⁹¹ Segurament es refereix a *La qüestió del treball i el cristianisme* (la traducció és nostra), obra escrita el 1864
per Wilhelm Emmanuel Freiherr von Ketteler (1811-1877), teòleg i polític alemany, bisbe de Magúncia. Va ser
un eclesiàstic molt preocupat per la situació de la classe obrera en el context de les Revolucions Industrials, i
posseïa una visió crítica amb el capitalisme i també amb el concepte de la caritat com a conseqüència dels
estralls socials que aquest sistema ocasionava. No se sap d'on prové la citació de Monserdà, ni si la traducció
és seva (probablement, extreta d'una traducció del text en qüestió al castellà).

per cosir-les tinguessin necessitat d'endogalar-se, comprant màquines que costen 50 i 60 duros (màquines tan meravelloses que, al mateix temps que eviten que tinguin treball una gran part de dones que estan en vaga, tenen també el do de produir la tisi i la mort en les infelices, que, mal alimentades, les han de fer córrer 12 o 14 hores diàries); i, repeteixo, com que en aquells temps això no hi era, l'Acció Catòlica Social no fa més que posar en pràctica un dels Manaments de la llei de Déu, aplicant-lo a les necessitats o calamitats actuals, inspirant-se, també, en aquella part de la doctrina cristiana relativa als pecats que clamen a Déu, o sia a l'opressió de pobres. Jo no sé si, científicament, l'Acció Social és amb tota exactitud allò que jo els explico, però sé que és com jo l'entenc i com desitjo que vostès l'entenguin i la practiquin: per més que per a que assoleixi la plenitud de la seva eficàcia, precisa que aquesta es practiqui en comú, o sia en lligues i en associacions perquè amb la força de la unió pugui obrar tot el bé que és menester.

A voltes he parlat amb algunes senyores que m'han dit: "Jo ja fa molt temps que no vull que la modista m'entregui els vestits en diumenge, ni en dilluns, amb el fi que no faci treballar les noies els dies festius, i tampoc tiro cartes al correu en dissabte, per a evitar que els carters tinguin de repartir-les en diumenge". Beneïdes senyores que així cooperen al descans dominical!, però precisa dir-los que aquest bé no arriba més que a una petitíssima part del que es podria fer, ja que aquestes reformes que perseguim en favor dels infeliços que tan amargament han de guanyar-se el pa de cada dia no assoliran el seu fi si no es fan, com he dit abans, en lligues i associacions. Allò tan sabut que la unió fa la força, en res pot tenir tan profitosa aplicació com en l'Acció Social i, dins d'aquesta, pels fins que persegueix el Patronat per a les Obreres de l'Agulla, com la Lliga de Compradors. Jo m'havia fet propòsit d'explicar-los, extensament, què és, i el gran bé que pot fer aquesta Lliga; però he cregut necessari posar-les abans en preparació, per a encoratjar-les i convèncer-les d'emprendre les tasques d'Acció Social Femenina, de tot punt indispensables, per a les necessitats del nostre temps. El Dr. Baranera, erudit i entusiasta d'aquestes qüestions, si no és avui, un altre dia, pot fer la caritat que jo li demano de donar-los una conferència, explicant-los l'organització i manera d'establir-la; i tant de bo que entre les senyores que m'escolten n'hi hagi alguna que s'encoratgi per a dur-la a terme, perquè l'Acció Social necessita moltes adeptes per a complir els fins que es proposa, i joestic ja massa al ponent de la vida per a emprendre altres tasques que les del Patronat per a les Obreres de l'Agulla, al qual, ajudant Déu i les senyores que vulguin contribuir-hi, penso dedicar els anys que em restin de salut i de vida.

Les nostres àvies, seguint les costums de la seva època, després de complir amb totes les obligacions que el seu estat els imposava, com un gust, com un esplai, trobaven sempre el temps necessari per a fer vànoves de punt de mitja o de ganxet, que encara avui, se'n conserva una o altra a les nostres cases. Hi ha filles o netes de les senyores que les van fer, que alguna volta, al ficar-se al llit, posen en elles un bes d'amor, de recordança a les mans que les treballaren! Les vànoves de la dona moderna han de ser les obres de l'Acció Social Cristiana. Aquestes no es poden besar, perquè els àngels se les

pugen al cel; i joestic ben segura que el bon Jesús n'estarà ben content, de l'obra del nostre Patronat, perquè serà una vànova teixida amb l'esforç de les senyores barcelonines, per eixugar les llàgrimes de les explotades obreres.

370 Cal doncs treballar, de moment per a fer la subscripció, i després per a demanar a l'Acció Social Popular, que tant s'ocupa en bé de la classe obrera, que s'interessi, per veure si es pot aconseguir la cooperació dels industrials i amos de les feines de les treballadores de l'agulla als sindicats i patronats d'obreres. Això pot ser que sembli un xic difícil, però a l'estranger, i en particular a França, los patronats d'obreres són mixtos, és a dir, de patrons i de treballadores, amb la particularitat que en moltes d'aquestes institucions, una volta creades, s'hi han fet diferents fundacions, com són caixes d'estalvis, de préstems, dotals, etc., etc., fundades amb llegats, que els mateixos amos los han fet en los seus testaments. ¿Per què això no es pot fer aquí? ¿Per ventura els nostres homes són de pitjor condició que els dels altres països? Jo no ho vull creure, perquè els industrials d'avui porten en ses venes la mateixa sang d'aquells que antigament visitaven als seus obrers típics i verolosos, portant-los generosament, voluntàriament, la setmanada. Si els progressos que s'han obrat des d'aleshores han servit per assecar los nobles sentiments dels nostres homes, jo els detestaria, jo n'abominaria, d'aquestos avenços de la Barcelona actual...

385 Ja sé que se'm pot dir que avui se passa per una forta crisi, que la competència és esfereïdora, però, miren: fa pocs dies que, gestionant, amb un ric comerciant de fora de Barcelona que s'interessa generosament pel nostre Patronat, la venda d'alguna part de les robes que, ajudant Déu, se faran en los mesos de les calmes de treball, me digué: "Los preus que ara els dono són més alts que els de l'any passat a causa de la puja del cotó". ¡Ah!, és a dir, que els industrials apugen los gèneros sempre que algun factor los hi obliga, i que, encara que sien més alts de preu, los comerciants los compren perquè la gent no pot anar despullada pels carrers!... Doncs cal treballar, cal ajudar les nostres obreres, 390 perquè ben aviat puguin dir los industrials als comerciants: "Los preus d'aquestes camises, d'aquestos enagos, d'aquestos calçotets, s'han apujat, perquè la ¡justícia! nos ha obligat a apujar lo treball de les obreres".

I creguin, senyores, que d'això no en pervindrà cap dany, perquè les robes no són com lo pa, que és una necessitat de cada dia, i a qui compra al cap de l'any una camisa o uns calçotets, o una dotzena, 395 etc., ja sia del valor d'un duro o d'una pesseta, no li ve d'aquí de pagar 10, 15, 20 cèntims més o menys, segons sia el valor de la prenda; i 10, 15, 20 cèntims, que no significa res pel comprador, serien l'ajuda, la providència, de milers d'obreres! Tot lo barato en robes cosides s'ha de mirar com una calamitat perquè, esbrinant bé el fondo de totes les baratures de robes fetes, se troba ben clarament que sols se logren rebaixant, escanyant les infelices dones que les cusen, per quin motiu 400 cal pensar que, comprant-les, nos fem còmplices dels explotadors.

Senyores: crec que ja he abusat prou de la seva benevolència. Les he cansades i jo també m'he fatigat, però me'n vaig persuadida que totes seran apòstols del nostre Patronat, que és lo de vostès, lo de totes les senyores de Barcelona que pensen i senten, i a les que demano que me deixin morir, vegent
405 realitzat lo somni de tota la meva vida: les senyores de dalt, ajudant generosament, cristianament, les seves pobres germanes de baix, que els demanen que amb una sola punteta dels seus dits rosats les ajudin a viure una vida possible i a salvar-se dels abims cada dia més nombrosos que les rodegen.

Barcelona, 16 de març de 1910.

El sentiment religiós en la dona espanyola. Fragment de la Conferència de la Senyora Monserdà⁹²

Segons l'índex d'aquestes conferències, la meua ha d'estendre's sobre "El Sentimiento Religioso en la mujer española". ¿Espanyola? Veus aquí un adjectiu que als meus ulls se'm presenta sobrer; car la religió no és una cosa humana, terrena, convencional; no és una moda que es posa i treu, i frívolament se canvia per una altra; la religió és d'essència divina i per lo tant immutable i eterna, que viu i palpita i actua dintre de l'ànima, en un sentit únic, per lo qual aquest se presenta als meus ulls completament idèntic en la dona espanyola, que en la francesa, anglesa, grega o russa.

En aquests moments, jo lamento, senyors, no haver viscut un bon nombre d'anys en països estrangers per poder, amb veritable coneixement de causa, fer un consciencut estudi psicològic de les divergències que, relativament al tema que ens ocupa, poden existir entre la dona espanyola i la d'altres nacions; mes com això no ha sigut, i les impressions que es reben en viatges de 30 o 40 dies són sobre coses o costums completament externes, me veuria precisada a fer ciència llegida, ciència emmatllada, ciència recollida del veure i sentir d'ulls o criteris, que per molt experts i erudits que fossin, no foren els meus.

Si es tractés d'apreciacions entre la dona catalana i la d'altres províncies espanyoles, com la primera és pròpia i l'altra germana, el natural coneixement que tinc d'ambdues, amb gran facilitat me faria trobar la diversitat de matisos que pot existir entre nosaltres; però aquests, àdhuc tractant-se de dones d'un mateix estat, podeu estar segurs que foren sempre en les manifestacions externes.

Així, per exemple, jo estic convençuda que a Catalunya podria haver-hi, podria existir-hi una santa, tan santa, tan docta, tan activa, tan enamorada de Cristo, com Teresa de Jesús; però també crec difícilíssim que una dona catalana, per més exímia escriptora que fos, sapigués expressar aquest amor i les seves derivacions amb aquesta sublim, hermosíssima, incomparable ingenuïtat, que el sapigué expressar en els seus cabdals escrits l'insigne reformadora de l'Ordre Carmelítana.

En el caràcter, en el temperament, en el vestir i actuar en societat, en aqueixa jovial mobilitat que a través dels anys li conserva una ingenuïtat casi infantil, la dona espanyola té sens dubte un segell propi, un aspecte típic, que la diferencia de la dona d'altres països; però aquesta divergència jo no la sé veure, no sé trobar-la en el sentiment religiós que, procedent d'una font única, té una sola i única vida en totes les ànimes que verament lo posseeixen.

Cristo aplicà els mèrits de la redempció a tot l'univers, i universals són els seus efectes en l'esperit humà, sens distinció de pobles, de races i de sexes; perquè cal deixar sentat que la religió no és sols un patrimoni femení, sinó que feliçment ho es per un igual de tota la humanitat.

⁹² *Feminal* (107), 27 de febrer de 1916. Desconeixem si existeix una versió íntegra del text.

35 ¡Creure i estimar! ¡Fe i Amor! Veus aquí els dos grans motors, reclosos en el cor femení i als quals està encomanat el nodriment de la espiritualitat de l'univers! ¡Felicitat imponderable! Amb els ulls dolçament closos, veure en la terra les meravelles del cel; amb la ingenuïtat de l'infant, sense investigacions científiques, ni analítiques inquietuds, esperar les eternes recompenses; amb la força de l'amor, vèncer tots els obstacles per fer-se digne d'aquell Diví Jesús que, traient la dona dels horrors de la barbàrie i aixecant-la del llot del paganisme, l'enaltí i dignificà posant-la al nivell que avui ocupa; i la que en els peus del Sagrari li comunicà la força necessària per suportar les dificultats, les lluites i els dolors que tan constantment la sobten en el curs de la seva existència; perquè a la dona, senyors, no cal judicar-la en aqueix breu florir de la vida que s'anomena joventut quan en cotxe 40 o a peu, en el carrer, en el passeig o en el teatre, llueix la seva bellesa, la seva elegància i les seves gràcies físiques; sinó en el fons de la llar, exercint, moltes voltes ben valerosament, el complicadíssim feix dels seus devers com a filla, esposa, mare o germana dels homes; i com en tan continuades lluites, la força per suportar-les victoriosament, tan sols la troba en Déu, l'estima per gratitud i per amor; i com amor, és un riu que no té resclosa, se desborda per tots cantons i sortint de les fondes 45 interioritats de l'ànima, apareix en el seu exterior en els actes que realisa.

Alguna volta, als poetes i escriptors, se'ls acut parlar de les altes qualitats morals de la dona; i no obstant, ni escriptors ni poetes, l'han vista mai en el veritable esclat de la seva bellesa moral, o sia en la seva cristiana actuació, exercida en aquesta societat que s'anomena conferències de Sant Vicens de Paul.⁹³

50 ¡Oh, que n'és de consolador, en mig de tanta indiferència, de tanta frivolitat, de tan frenètic afany de luxe i diversions, recordar la plenitud del sentiment de la caritat, exercida amb totes les filigranes que l'amor a Déu tan delicadament suggereix en bé del pròxim!

I si bé és cert que, per desgràcia, existeixen dones que obliden o se sostrauen al compliment del seu dever, més que a elles, cal acusar l'home que en lloc d'ésser el seu apoi i defensor en les escabrositats 55 del món, se converteix en el seu pervertidor, empleant la superioritat que Déu i la naturalesa li ha concedit, en posar la pedra amb què ha de fer caure a les pregonitats de l'abim ànimes que, per ignorància o poca comprensió de l'ensenyança religiosa, se troben faltades de la seva guia i fortalesa.

Així també, per més que dolgui al nostre amor patri, és precís confessar que fa més de dues centúries que Espanya no està pas a l'altura de les nacions capdavanteres d'Europa; per lo que, tret d'algunes 60 excepcions, si els homes, que han tingut a mà els elements de cultura, hi han viscut endarrerits, no hi ha què dir, on ha restat el conreu de la intel·lectualitat de la dona, que, sotmesa al criteri del pare, del germà o del marit, ha sigut víctima d'un sens fi de prejudicis que s'han anat lligant per retenir-la en els més boirosos abims de la ignorància; ja que encara en els passats anys de 1810 i 1820, no en les

⁹³ Es refereix a l'associació de beneficència fundada a París el 1833 per Frédéric Ozanam.

65 famílies pobres, sinó en les riques, i fins en algunes nobles, hi havien grans dificultats perquè les dones poguessen assolir la ciència de saber llegir, més o menys correctament, les planes del *Simón de Nantua* i d'escriure el seu nom al capdavant de les escriptures, en la compra i venda de les seves propietats.

70 Aquesta manca de cultura en la dona espanyola, i la manera migrada i rutinària, com algunes dones han comprès la religió —més plena als seus ulls de minuciosos pragmatismes que de l'essència i alta significació del seu fondo—, ha sigut causa de que en la corrent dels segles se constituís a Espanya un camp propici per desenrotllar-s'hi l'agram de la superstició, i que aquest engendrés alguns exemplars de la dona fanàtica, tipo que injustament nos ha sigut qualificat pels enemics de la Iglésia com d'una especialitat de producció espanyola, essent aixís que, sens vacil·lació de cap mena, pot assegurar-se que és un fruit completament mundial.

75 Certament que la dona fanàtica, intransigent i obtusa, no és un model que jo pretengui recomanar a les meves compatriccies; però també us dic: que Déu guardi la humanitat, que Déu guardi a vosaltres, homes, que, en lloc del fanatisme religiós, poguéu algun dia emparar-se del nostre sexe el fanatisme de la incredulitat més obcecat, més foll, més exaltat que tots els altres, perquè aquest fora l'arrunament de la llar i de la família, i per lo tant, el toc de campana que assenyalaria al món la
80 vinguda de la dissolució social.

Avui, senyors, amb molt lloable sentit, se treballa i s'organisen conferències, com lo que en aquests dies s'han vingut celebrant, amb el fi d'enlairar la cultura femenina, per donar-li els elements necessaris pel millor compliment de la seva missió en la família i en la societat. Meritòria i ben digna de lloança és l'obra que realiseu. El món camina, el món evoluciona, i la dona que ha d'ésser
85 germana, esposa i mare dels que evolucionen i caminen, és just i necessari que es proveexi de les armes que ha de menester, per dirigir les seves influències envers les orientacions de l'esperit modern; però aquí, senyors, m'haureu de permetre que repeteixi lo que ja he dit altres vegades al tractar-se de la il·lustració de la dona, i és que si aquesta no va molt sòlidament fonamentada amb l'ensenyança i pràctica de la religió cristiana, per més que se l'engalani amb els joiells de la ciència, de l'art i del progrés, l'obra s'arrunà, com s'arrunà en les pregonitats del món antic, aquell
90 imponderable esclat de cultura femenina que fou pasme i admiració de Grècia i Roma; perquè la cultura sense religió no pot fer lo que la religió ha fet sense la cultura, ja que sense aquesta, sense posseir els grans elements d'estudis superiors que avui pot rebre la dona, amb sols saber escriure el seu nom, i fins sense saber-lo escriure gens, la dona espanyola, amb la sola i única ensenyança de la
95 doctrina cristiana, consciencudament viscuda, ha sapigut sentir i difundir a través dels anys, de les lluites i perturbacions de tota mena, l'alta sabiduria del compliment dels seus devers en tots els estats de la vida. El dubte seria un afront a les virtuts de les nostres àvies, seria un afront al cor i a la intel·ligència de les mares de la generació present car, al fi, elles han estat les educadores de les que

son avui capdavanteres en les orientacions manifestades en aquestes mateixes conferències; són les mares que han sapigut formar el cor dels iniciadors i lluitadors incansables d'aqueix moment d'ascensió que avui agita les ànimes envers els cims d'una progressiva cultura de perfecció moral.

Dolors Monserdà de Macià

Quarta conferència a favor del Patronat per a les Obreres de l'Agulla⁹⁴

Excm. senyor: Senyores: Alentada i apoiada l'Obra del Patronat per a les Obreres de l'Agulla pel nostre Il·lm. i Excm. Dr. Laguarda, de les generoses mans del qual va rebre el primer donatiu per a la seva fundació, era de llei que en aquest mateix Palau, on tingué lloc la primera sessió preparatòria, i on la seva gran ànima, plena d'amor pels que pateixen, li inspirà hermoses paraules de caritat que
5 ens encoratjaren a portar a terme el Patronat, li demanés que es dignés presidir la sessió d'avui per donar-li compte, com així mateix a les dames protectores de la institució, de la tasca que hi portem realitzada.

Sense una fe molt viva en la nostra Obra, sense un convenciment del bé que podíem fer, és ben cert
10 que no l'hauríem empresa; i potser, com poques vegades sol succeir, la realitat dels beneficis morals alcançats ha superat, en molt, a totes les il·lusions que ens havíem fet. A cada instant, a cada moment, la realitat ens ha ofert una mostra palesa de la necessitat que tenia Barcelona de la nostra institució. Malgrat les grans dificultats de la seva fundació i organització; malgrat la dada de que per donar a l'obrer set o vuit rals de jornal quasi sempre es necessita emprar vuit o deu pessetes en roba, puntes
15 i brodats, i malgrat que el balanç de la primera temporada de treball s'ha saldat amb una pèrdua inevitable, que més o menys haurem de tenir sempre, perquè, com ja he dit altres vegades, nosaltres paguem el treball més del que usualment s'acostuma a Barcelona en botigues i magatzems, i perquè tenim obreres passavolantes, que no les podem triar, i que el nostre interès per elles ens porta a acceptar peces defectuoses que no poden posar-se a la venda; a pesar, doncs, d'aquestes dificultats i
20 altres de caràcter industrial, nosaltres estem satisfetes, contentíssimes de l'èxit dels nostres afanys, com sens dubte n'estarien vostès de la seva valiosa cooperació, si ho vegessin com ho veiem nosaltres; perquè a la llum de cada nou dia passat en l'observatori d'aquesta gran massa de infelices dones que han de treballar a uns preus verament irrisoris i per les que, en aquesta gran disbauxa de drets, de progrés, de jornals de vuit hores i caixes de resistència per a les vagues, resulta que les
25 obreres de l'agulla, les més explotades, les més vexades, són les úniques exclòides, essent, com si diguéssim, les veritables cendreres del món obrer.

Ah, senyores! Encara que molt breument, els en tinc de parlar un xic d'algunes indignitats que, a pesar de tenir lloc davant dels nostres ulls, no les veiem; indignitats que, com la cosa més natural i
30 justa, les cometen, en primer terme, les modistes franceses, castellanès i catalanes que estan establertes a la nostra ciutat. Apart comptades excepcions, que just és afirmar que n'hi ha alguna, les

⁹⁴ *TS*. És l'única de les que Monserdà dona amb motiu del POA publicada en aquest volum; desconeixem el motiu d'aquesta tria, que bé es pot deure a criteris estilístics o relatius al contingut, o simplement la disponibilitat del text en el moment en què feu el recull. Existeix una versió del text titulat *Conferència donada per la Presidenta... en la Capella del Palau Episcopal, ab motiu de la Junta anyal reglamentaria de Dames Protectores de la Institució, lo dia 3 de Mars de 1911*, publicada a Barcelona per Tipolitografia Seix, a la qual no hem pogut accedir.

modistes tenen a les seves obreres amb els pactes següents. Les setmanades que els donen varien de des 6 a 12 pessetes. El guany, com veuen, no és gran cosa, però deixem-ho passar; mes el que no pot ni deu passar és que, per alcançar aquests preus, les noies tenen de cosir de des les 8 a la 1 del matí, i a la tarda, segons les temporades, de des les 3 a les 8, a les 10, a les 12, i a voltes fins a les primeres hores de la matinada en les nits de vigílies de festa; i a les 8 del mateix dia, del mateix diumenge, hi tenen de tornar, com si fos dia feiner, i treballar i estar-s'hi fins a les 3 o les 4 sens haver dormit més que tres hores; sens haver anat a dinar, i sense rebre ni una pesseta, ni un ral més, per aquest barbre excés de treball, la recompensa del qual és tirar-les al carrer tan prompte com la temporada s'és finida. A bandades, a corrués, malaltes, flaques, extenuades, ens venen aleshores al nostre Patronat, on a voltes el decaïment de forces perdudes en aquests excessos de treball no les deixa gaudir del que nosaltres els hi donem. I el remei d'aquest procedir és ben difícil de trobar; perquè les modistes es burlen completament de les lleis de tota mena; ja que, no complint amb les divines, les tenen sense cuidado les humanes. Amb tota la seva bona voluntat, el benemèrit Sindicat barcelonès de l'agulla⁹⁵ prou fa denúncies i els envia comunicacions... que les mestresses responen fent-les treballar una hora més a la festa vinenta. Jo no sé si verament existeix la manera de fer-la complir la tan gallejada llei del descans dominical; però el que sé és que aquesta llei de justícia, si les mestresses la burlen, si no es compleix, amb gran dany de infelices dones a les que, després de sis dies de treball fort, se les obliga, com acabo de dir, a continuar-lo el diumenge, sens haver dormit ni menjat, la culpa, senyores, la tenim nosaltres. I, per tant, estic convençuda que sols a la nostra mà tenim el remei de tan grossa iniquitat. Crec que és hora de que ens hi fixem, i que ço que no deixa fer l'egoisme d'un augment de guany, ho facin els sentiments de les senyores cristianes. Cal que ens enterem, que inquirim si les nostres modistes obliguen a les seves fadrines a aquests excessos de treball, i que, una volta les haguem avisat, de que els retirarem els nostres encàrrecs si continuen fent treballar les noies en aquestes condicions, sapiguem sostenir el valor de les nostres conviccions cristianes, complint el que havem promès; dient-los amb tota claredat que sols donarem a fer la nostra roba a modistes que no obliguin a treballar els dies festius, ni després de les deu de la nit. I jo els asseguro que si les senyores complim amb el nostre deure, les modistes compliran amb el seu; i més, si atenent als perjudicis que els pot implicar la variació d'aquest sistema de treball, nosaltres, fent-nos càrrec de que les modistes també són dones que s'han de guanyar la vida, sabem tenir un xic d'espera, no essent exigentes en l'entrega dels nostres encàrrecs, no fent-les esperar pel cobro, i fins augmentant, si és precís, un xic més el preu de les etxures, amb el fi que les mestresses no tinguin excuses en l'explotació de que fan víctimes a les seves fadrines. Cal, senyores, que ens preocupem un xic d'aquestes pobres germanes nostres, fent algun petit sacrifici en favor de tanta joventut víctima de la tuberculosi i de continuades penalitats, moltes d'elles sostingudes entre virtuts i abnegacions, que les fan ben dignes de la nostra protecció.

⁹⁵ Vegeu nota 72.

Ah, senyores! No hi ha pas necessitat de llegir novel·les, ni d'anar als teatres a veure obres
sensacionals per trobar-se davant de situacions emocionants. Les que en tinguin set d'aquesta mena
de sensacions, que vinguin al nostre Patronat i sentiran explicacions de penes extraordinàries, amb
70 paraules a mig dir, amb llàgrimes que guspiregen, amb vergonya que encén les galtes, amb aquell
accent inequívocable que la ficció, per artística que sigui, no pot prendre mai a la realitat. Jo els
asseguro que en trobaran per tots els gustos; ja que cada obrera és un cas, una dolor, i mantes vegades
una heroïna. Jo voldria que totes aquestes gents que en novel·les i en teatres ens presenten un món
en el qual sembla que la virtut i l'abnegació hagin desaparegut de la terra, vinguessin al nostre
75 Patronat i sentissin i vegessin ço que sentim i veiem nosaltres, perquè sapiguessin on són, on habiten,
on pateixen les virtuts i les abnegacions que ells no veuen. Que vinguin, i mentre desgraciadament
en algunes famílies acabalades es troben fills que, cegats per l'afany del diner, del luxe i de les
diversions, es rebel·len contra els seus mateixos pares, als quals afeixuguen amb disgustos de tota
mena, en el nostre Patronat hi trobaran exemples de sacrificis portats a l'heroisme. En ell hi havem
80 donat feina a una noia que a l'edat de 19 anys, l'edat més hermosa de la vida, feia esforços
inimaginables per mantenir dos germans petits i una mare, la qual el diner guanyat amb tant afany
per la seva filla, ella el gastava a la taberna afollada pel vici de la borratxera. I la noia no
l'abandonava, no se'n deseixia; sols ens demanava feina, molta feina!, per mantenir els germans
petits i la mare viciosa.

85

En ell hi hem tingut, li tenim ara mateix, una obrera de 17 anys, quasi una creatura, bonica, rosseta,
esgrogueïda, qui havia de treballar de nit fins que la son l'aplanava, perquè les hores del dia les tenia
destinades a estudiar i anar a la normal, per seguir la carrera de mestressa; perquè ella, a 17 anys, era,
i ho volia ésser, l'única guanyadora, la sola esperança d'una àvia vella i una mare malalta.

90 A ell ens hi han vingut noies, més ben dit, senyoretetes, filles d'un diplomàtic, que, morts els pares,
els crudels daltabaixos de la fortuna les han portades al nostre Patronat, fugint valerosament
d'esfereïdors perills, de continuats paranys estesos a la seva joventut, a la seva bellesa, plena
d'atractiu i distinció...

Jo no puc assegurar que totes les obreres que havem tingut i tenim al Patronat siguin totes uns models
95 de virtut com els que acabo d'esmentar; però els diré que el sol fet d'anar adelerades per obtenir
treball, de subjectar-se a una feina que els ha de obligar a estar 12 i 13 hores junyides a una màquina
de cosir, per tal de guanyar un irrisori jornal, és la millor recomanació, el més segur indicatiu de la seva
honradesa; honradesa que les senyores a les quals Nostre Senyor ha fet la gràcia de posar-nos lluny
d'aquestes penes i perills, som les indicades per fer tot el possible per sostenir-la.

100 Repeteixo que mai com ara havia vist l'extensió i necessitat de la nostra obra; i de lo molt que precisa fer per millorar-la i engrandir-la en tot el que pugui resultar en benefici d'aquestes pobres creatures, que a l'edat que deuria ésser de satisfaccions, amb un cor que sent, amb la pensa on també hi nien els desitjos i il·lusions de la vida, amb ulls per veure totes les belleses i alegries que disfruten les altres dones, la necessitat les obliga a passar llur existència en mig de les més grans privacions, vivint
105 tan tirànicament lligades al treball, tan absortes amb la idea de com pagaran el lloguer de casa, la roba, els aliments i els deutes, que la deficiència del jornal, la falta de feina o la malaltia les ha obligat a contraure, que ni de l'hermosura de la naturalesa, ni de la mateixa llum del sol, que no costa cap diner, puix que Déu tan pròdigament l'ha donada a tothom, arriben a tenir-ne esment.

No fa molts dies que parlant a la sala de feina del Patronat de la bellesa del temps que va fer els primers dies de l'any, una de les noies allí presents digué amb la major naturalitat:

—Diu que sí, que han fet molts bons dies.

—Què no era a Barcelona vostè? —li vam preguntar.

—Ai, senyora! Com a casa vivim en un soterrani on no hi entra mai el sol i a mi tampoc em vega d'aixecar els ulls de la màquina, ni de sortir de casa fins al vespre, per tornar la feina, no en veig mai
115 de dies bons! Sempre em sembla que està núvol!...

Vet aquí una resposta que de primer moment sembla sense importància; però... reflexionin sobre ella, analitzin el que significa una vida passada sense veure el sol, sense les alegries de la llum, sense les expansions de la joventut... Cosint, cosint sempre! Sempre! I una esgarrifança de fred els farà sotmoure totes les fibres del cor...

120 Després del que acabo de relatar, que no és pas la centèsima part del que podria dir, i molt especialment davant de la situació de les òrfenes de que els he parlat abans, la Junta Directiva, vista la protecció que així vostès com moltes de les senyores de Barcelona ens han donat i ens donen, desitjosa d'engrandir la seva acció benefactora, ha pensat en la necessitat apremiant de crear una caixa de petits préstems, que a voltes pot ésser caixa de grans providències, per tal que en
125 determinades circumstàncies pugui afegir a la gran obra de donar feina durant les temporades de calma, la d'un préstem, d'un avançament, que pugui posar una obrera completament mancada de tot auxili en camins de salvació; perquè a voltes, senyores, cinc o deu pessetes que per molta gent són una petita cosa, que es gasta per qualsevulla friolera, en certs moments pot alcançar un preu difícil d'avaluar. Això fa que, a la nostra institució, una caixa de petits préstems hi és de tota necessitat.

130 El nostre patronat ha realitzat una obra completament nova a Espanya, facilitant feina a les temporades de calma; i ara, confiant en Déu i amb vostès, anem a provar una fundació potser més excepcional, com és l'esmentada caixa de petits préstems, sense interès i sense altra garantia que l'honradesa de l'obrero. Com poden suposar, ja descompto per endavant el dèficit que hi tindrem;

135 això és inevitable; però repeteixo que, dins la nostra obra, una caixa d'aquesta mena ens és d'absoluta necessitat; i, per altra part,estic ben certa que seran moltes les senyores que, quan rebran un nou benefici de Nostre Senyor, quan obtinguin la realització d'algun ideal per llarg temps desitjat, o la salut d'alguna persona volguda, es recordaran de les penalitats de les nostres obreres i enviaran algun petit reforç per a la seva caixa de préstems, a la que també hi seran destinats el 10 per cent dels donatius que se'ns facin d'ara en avant.

140 No oblidin, senyores, que la cooperació al nostre patronat pot fer-se donant a conèixer l'obra entre les seves amistats, així per obtenir un major nombre de subscripcions i donatius, com interessant-se perquè a la vinenta època de venda la protegeixin comprant la roba feta per les nostres obreres. Les dames estrangeres tenen a gran honra afavorir amb les seves compres les vendes de institucions similars a la nostra, mostrant amb noble orgull els segells dels patronats on han adquirides les
145 confeccions; i jo no vull ni puc creure que les senyores de Barcelona, tan bones i generoses sempre, no posin tot el seu empenyo en fer el mateix.

I ara, per acabar aquesta ja llarga dissertació, i sortint-me del cercol del nostre patronat, per parlar en termes generals d'aquestes qüestions, els pregaré una volta més la seva protecció en tots els rams possibles, a favor d'aquestes pobres obreres, per a les que jo, amb perdó del progrés modern,
150 empenyat en masculinitzar la dona, sols demanaria bons esposos que guanyessin jornals prou retribuïts perquè les seves mullers poguessin cuidar-se degudament de la casa, del marit i dels fills; no desvirtuant el nostre sexe; no carregant sobre les seves dèbils forces un pes que anul·la la seva missió, que les aclapara, i que fins, Déu no ho vulla, sembla que amenaça trontollar la institució de la família cristiana.

155 Per això, davant d'aquests perills, davant del gran nombre de dones que les necessitats econòmiques i l'esfereïdora competència industrial aboca cada dia més sobre el món obrer, traient-les, apartant-les, de les obligacions de la llar i la família, dels cuidados dels fills i de tots els gustos innats en la dona, Déu i els nostres deures de cristianes ens imposen la tasca de treballar coratjosament per fer
160 més suportables les amargors de la seva existència. Felicitament avui no ens trobem soles; l'Església, sempre protectora dels oprimits, aixeca enèrgicament la seva autoritzada veu en favor de la dona obrera. Ara mateix en el *Mensajero del Sagrado Corazón*⁹⁶, corresponent al mes actual, hi ve, precedit d'un hermosíssim article del P. Vilariño⁹⁷, la intenció del mes de març, feta en favor de totes

⁹⁶ Es refereix a la revista *Mensajero del Corazón de Jesús: revista mensual del Apostolado de la Oración: dirigida por padres de la Compañía de Jesús*, la continuació d'*El Mensajero del Sagrado Corazón de Jesús. Boletín mensual del Apostolado de la Oración*, un butlletí mensual publicat a Barcelona entre els anys 1866 i 1879 per la impremta de la Librería de la Viuda e Hijos de J. Subirana. Hem pogut obtenir les dades de la publicació gràcies a la informació disponible a la BNE, però no hem pogut accedir a la susdita publicació, corresponent al març de 1911, ja que els números de la revista no es troben disponibles en cap hemeroteca de domini públic.

⁹⁷ Pare Remigio Vilariño Ugarte (1865-1940), director de la revista esmentada anteriorment.

les institucions benefactores per a les obreres; i el Sant Pare de des Roma, i els Prelats de totes les nacions catòliques, són els primers capdavanters d'aquest moviment de redempció. Fa a penes un mes que, sàviament disposades pel nostre providencial Bisbe, Dr. Laguarda, l'eminent escriptor P. Ignasi Casanovas ens donava, a l'església de sant Felip Neri, unes magistrals conferències sobre les orientacions que devem seguir per a la nostra intervenció en l'Acció Catòlica Social. Les senyores que tingueren la satisfacció d'escoltar-les sortiren de l'església plenes de fervor i entusiasme per aquelles evangèliques ensenyances, que, en les negrors de les tempestes actuals, obren horitzons plens de llum nova per a les necessitats dels de baix i per al compliment del deure en els de dalt. La millor manera de manifestar el seu entusiasme envers el senyor Bisbe i el P. Casanovas és portar a la pràctica els seus consells; pensant que la protecció que vostès donin a l'obra, ja sigui individualment, ja sigui afavorint patronats, sindicats, instituts de cultura, escoles catequistes, sales d'asilo, etc., a més de complir amb la llei de Déu, és pau, és alegria, és moralitat; és arrancar al vici les víctimes que la ignorància i la misèria li tira a centenars! És, en fi, apuntalar la llar obrera, que la impietat furga per trontollar; i que, si arribés a fer-la caure... ai, senyores! Avui seria aquella; però demà fora la nostra!

Conferència sobre la Lliga de Compradores⁹⁸

A l'asseure'm en aquest lloc, no puc menys de plànyer que la conferència que se m'ha fet l'honra d'encomanar-me no sigui la il·lustrada Presidenta de la Lliga de Senyores per a l'Acció Catòlica, donya Caritat, Vda. de Miquel i Badia⁹⁹, qui la dongui en lloc meu. Ella, que amb tanta perfecció compleix la difícilíssima missió que s'ha imposat, portant a la pràctica importants obres socials, a les
5 quals perteneix la que avui ens ajunta en aquest lloc, no hi ha dubte que hauria complert amb més acert que jo l'encàrrec que en aquest moment m'ocupa; per quin motiu m'hauran de perdonar que la que podria haver sigut erudita conferència, sigui ara modesta conversa, esplaiada en la forma llista i plana que la força del treball que d'algun temps en aquesta part pesa sobre mi m'obliga a usar; i més en l'actual parlament, car, havent tractat ja en llibres, en articles i en altres conferències, el mateix
10 tema que constitueix el fons de la Lliga de Compradores, em deixa impossibilitada d'aportar a la present ni el petit mèrit d'una idea nova; ja que el bessonatge del tema ha d'obligar-me fins a la repetició de conceptes altres voltes expressats per mi, perquè al camp de la Lliga de Compradores no és possible entrar-hi sense passar abans pel de la dona obrera. Tant és així que, per una de les moltes coincidències de la vida, em trobo avui generosament hostatjada en una de les associacions que més
15 ha treballat en bé de Catalunya, el Foment del Treball Nacional, benemèrita entitat en la qual trenta anys enrere, pel maig de 1881, presidint una exposició de treballs femenins, vaig fer-hi el meu debut¹⁰⁰, o sigui la meva professió de fe en el camp de les reivindicacions de les obreres de l'agulla, aixecant la meva feble veu en favor d'aquestes pobres germanes nostres, que, amb tan egoista indiferència, abandonem a les crueses d'una vida impossible.

20 En l'espai d'aquests trenta anys, quants canvis, quantes evolucions polítiques, civils, econòmiques, artístiques, s'han efectuat a Espanya i a Catalunya! Com han canviat i millorat i progressat les indústries i oficis i carreres! L'home obrer ha alcançat augment de jornal i disminució d'hores de treball, i les pobres dones que han de viure, o més ben dit, agonitzar treballant deu i onze hores amb una agulla als dits, o molt pitjor, obrint els seus pulmons a la tisi, al mortal ritme de la màquina de
25 cosir, aquestes dones, les més nombroses, les més iniquament explotades, les més sofertes, les més abandonades, aquestes, senyores, no solament no han canviat, no han progressat, sinó que estan pitjor que trenta anys enrere; perquè, amb major carestia de queviures i d'inquilinat, amb més luxos i amb

⁹⁸ *TS*. El mateix any en què tingué lloc la conferència, *Feminal* en publicava un fragment al número 60 (31 de març de 1912), seguidament d'una crònica referent a l'acte en què tingué lloc el discurs [vegeu La dona en l'obra social i cultural de Catalunya. *Feminal* (60); i MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1912). Fragment de la Conferència de la senyora Monserdà sobre les Lligues de Compradores. *Feminal* (60)]. La versió de *Feminal*, més reduïda, incloïa un fragment que es va ometre a la versió de *TS*, i a la present edició l'hem afegit. Es tracta del passatge comprès entre les línies 261-179, ambdues incloses ("La presidenta de la Lliga de Senyores acaba de proposar a ses sòcies [...] aquest poder, és l'Amor").

⁹⁹ Francesc Miquel i Badia (1840-1899), crític d'art, historiador i escriptor, espòs de Maria Caritat Giraudier.

¹⁰⁰ La data referenciada es presta a confusió. Pot al·ludir tant a l'article *La producció de la dona*, publicat amb motiu de l'exposició organitzada per *La Bordadora*, que va tenir lloc el 1879, com a *Las senyoras i lo lliure-cambi*, publicat a *LR* l'abril de 1881. També és possible que hi hagi un buit en els seus estudis biogràfics de Matheu i Mas respecte de l'episodi tal com el situa temporalment.

més perills i amb més necessitats, la retribució del seu treball, cada dia més explotat, no arriba, de molt, a cobrir els gastos més necessaris a la seva existència; perquè la veritat és que les més llestes i
30 les que més saben de treballar no arriben pas a fer-se un jornal major de set o vuit rals diaris. I vostès creuen que amb set o vuit rals, en la carestia de la vida actual, una dona pot menjar, vestir i calçar i pagar ni el miserable estatge d'un quarto rellogat? I aquestes són les riques, les privilegiades, perquè la major part són les que en guanyen quatre o cinc!

Ah, senyores, és de justícia proclamar ben alt que la seva virtut ha d'ésser molt forta, molt sòlida,
35 per a no esgrunar-se entre els paranys de la temptació constant i els atractius i les inexperiències que rodegen la joventut! I aquí ens cal també anomenar les coses pels seus noms, per més que siguin un xic crues; i, per tant, havem de pensar que nosaltres ens aprofitem del seu treball, ens engalanem amb les obres de les seves mans, amb elles anem a festes i diversions i no ens recordem de les seves lluites, dels seus afanys, de les seves necessitats, dels miserables estatges en que pateixen, ni dels
40 cementiris que omplenen! Potser algú dirà que parlo massa fort, i molts afegiran que la manera d'ésser de la societat i de la vida moderna en té la culpa; i que, per tant, no està en la nostra mà evitar-ho. Ah, no, no; no cal pas que ens enganyem nosaltres mateixes! El qui això ens diu és la veu de l'egoisme, de la conveniència pròpia; és el criminal *laissez faire, laissez passer...* que migra i rebordoneix els nostres sentiments. El mal que deplorem i que devem evitar i curar en tot el que ens
45 sigui possible, té un dels seus principals remeis en les obres d'acció catòlica social, en les que totes tenim el deure de treballar; i aquest deure, senyores, no soc jo qui els el prescriu, és el nostre venerable Sant Pare, qui, de des Roma, ens diu que anem al poble; és el nostre infadigable bisbe de Barcelona, qui, amb el seu exemple i el seu gran cor ple d'amor pels que pateixen, ens recomana que treballem per millorar les penalitats de les dones obreres; és el savi P. Ignasi Casanovas, qui en les
50 seves inoblidables conferències, encloses en el seu valios llibre *Acción de la mujer en la vida social*¹⁰¹, hi emplea llargues pàgines per parlar-nos d'aquest deure, del qual ens diu en la plana 15: "Por los más altos principios cristianos, la mujer tiene derecho i *obligación* de intervenir en la acción social"; i, senyores, de totes les obres d'acció social que es poden fer a favor de les nostres germanes obreres, una de les més necessàries, més transcendental i de resultats més pràctics, és la Lliga de
55 Compradores. Tant és així, que a París, la capital més tinguda per un centre de frevolitat i dissipació, alguns anys enrere hi fou organitzat per les dames de l'aristocràcia el titulat Congrés de l'agulla¹⁰², per tal d'estudiar la tristíssima situació de les dones que treballen a casa seva. I aquest congrés tingué tot seguit la sort de tocar un resultat pràctic, doncs el comte Albert de Mun¹⁰³, persona ja coneguda pels seus enlairats sentiments, s'oferí tot seguit a presentar a la Cambra dels Diputats una proposició
60 de llei per què el ministre de Treballs disposés la constitució de comitès professionals formats per

¹⁰¹ CASANOVAS, I. [Ignacio]. (1911). *Acción de la mujer en la vida social*. Barcelona: Gustavo Gili, Editor.

¹⁰² No hem trobat informació al respecte.

¹⁰³ Albert Mun (1841-1914), polític i fundador dels Cercles Catholiques d'Ouvriers. Va ser molt actiu en la defensa dels drets dels treballadors i la millora de les condicions laborals.

patrons i obrers, la missió dels quals fos la de fixar el preu dels salaris màxim i mínim en totes les indústries que proporcionen treball a domicili. Mes això tampoc donà resultat: la necessitat, la misèria, la fam és tan terrible que portà les infelices obreres fins a l'extrem d'ésser elles mateixes els seus propis botxins i els de les seves pobres germanes, car s'oferien a treballar per un salari inferior al legal, declarant que el percebien als preus estipulats. Oh, que n'és d'horrorós el fet que la força de la necessitat obligui a les pobres obreres a malmetre elles mateixes els camins de la seva salvació!... Aquest cas feu pensar a les dames franceses la necessitat d'exercir una acció col·lectiva; i per aquest fi no se'n trobà d'altre de major eficàcia que el de constituir una lliga social, anomenada Lliga de Compradores, la finalitat de la qual fos la de millorar, en tots els sentits possibles, les condicions del treball.

Aquest mateix ideal és el que aquí ens congrega aquesta tarda. Per realitzar-lo cal una organització, una acció col·lectiva, una convicció íntima, absoluta, de la necessitat i justícia de l'obra que anem a emprendre, i del deure que tenim de cooperar-hi; i per últim, de la necessitat de despendre's de la follia que, d'alguns anys en aquesta part, s'ha emparat de les nostres senyores: la follia de comprar confeccions barates, font i origen de tot el mal que ofega l'obrera.

Com dona filla d'una època molt diferent de l'actual, d'una època que dels estalvis fets per les nostres dones en podrien donar fe moltes edificacions del nostre Eixample, jo no bogaré pas en contra de l'economia; però sí en contra del fet que aquesta economia sols es tingui en compte quan es tracta de comprar robes cosides, ja que, en mig d'un malgasto excessiu i continuat en tots els ordes de la vida, sols pensem en estalviar quan es tracta de mesquineses, a voltes fins de vint o trenta cèntims en una peça de roba; i que, com digué molt acertadament la senyora Secretària de la Lliga de Compradores, donya Mercè de Calzado, en un dels seus notables articles publicats darrerament sobre aquesta qüestió, i de la que també havia jo tractat molts anys enrere en un treball meu titulat *La calamitat de lo barato*¹⁰⁴, la major part d'aquestes baratures, tan pomposament anunciades, a més de tenir per origen l'explotació de l'obrera, surten cent voltes més cares que les que s'adquireixen al seu degut preu. Aquells refrans tan atesos per les senyores d'antany, de que "el barato és car"; i barato i bo no pot ser, etc., etc., avui han desaparegut de la pensa de la gènera present. I jo, senyores, crec que això és perdonable en les dones del poble; en les pobres, que, afeixugades per la necessitat, vint cèntims més o menys els representen mig pa més per alimentar els seus fills; però en les classes acomodades i molt menys en les riques, jo hi veig una vera crudeltat anar a caça de confeccions barates, que, en el gasto usual d'una família, potser no arriba a l'augment de cent pessetes a l'any.

Max Turman diu, en la seva obra *Iniciatives femenines*, tractant d'aquesta qüestió: "Ningú ha parlat de la gran responsabilitat de les compradores. Les dones no es pregunten mai si per comprar aquests

¹⁰⁴ Es refereix a l'article publicat el 15 de desembre de 1895 a *LR*. Vegeu MONSERDÀ, D. [Dolors]. (1895). La calamitat de lo barato. *La Renaixensa*, any XXV (8320), 7085-7088.

95 vestits, aquests treballs d'exposició i aquests mil objectes que moltes vegades s'adquireixen a preus irrisoris, l'obra ha sigut sotmesa a un jornal de fam".¹⁰⁵

L'il·lustrat Pare caputxí Fra J. d'Alverna, tractant d'aquesta irreflexió, diu en la *Fulla Seràfica* del passat novembre: "Encara hi ha una altra cosa, i és que els mateixos compradors contribueixen a l'explotació d'aquesta misèria; volen els objectes ben barats; de vegades la gent es glorien d'haver fet compres a cap preu, i no saben que les víctimes d'aquestes baratures són les que estan a sota, són 100 les treballadores; no saben que amb això contribueixen a la baixa dels salaris: no es fixen en que aquelles robes que indiferents es posen, estan xopes de llàgrimes...".¹⁰⁶

I jo, senyores, els dic que no és possible sostreure's a les evolucions i necessitats de cada època; i que, en la nostra, s'han apujat els queviures, els lloguers de les cases, els salaris al servei, el que es paga a la modista, a la pentinadora, al sabater, en fi, tot el que usem, el que mengem i vestim, i ens 105 hi conformem i ho paguem! i sols ens hi resistim quan es tracta de la retribució pel treball, cada dia més explotat, de les pobres dones que es moren de necessitat, de fam! I no es cregui que exagero la nota: fa poques setmanes que, preguntant per la malaltia d'una obrera al metge que la visitava, ens digué: "Aquesta noia no té cap mal; el que té és fam!". I, cal dir-ho clar, de la fam de les dones que treballen en tenen la culpa la inconsciència, la irreflexió de les dones que comprem.

110 Ah, senyores! Per què no serà blasmada, abominada, o al menys tinguda per cursi, per rematadament cursi, la compra de confeccions barates? Del mal al menys, si ço que no logra la caritat ho logrés la por al ridícul o l'amor a la vanitat. Vet aquí com l'espantall de la cursileria, que tant espaordeix moltes senyores, solucionaria un gran problema social; perquè el dia que les senyores siguin curades d'anar a la caça de confeccions barates, les infelices dones que agonitzen sobre una màquina de cosir 115 o fent prodigis d'habilitat amb l'agulla, en les robes que portem, hauran lograt la seva justíssima redempció.

Com els deia al començar aquesta conferència, jo no els dic res de nou al fer avinent els danys d'aquesta inconsciència nostra, car l'erudit escriptor reverent P. Casanovas, en el seu citat llibre *La acción de la mujer en la vida social*, diu en la pàgina 120:

120 "Pensad seriamente el bien que podríais hacer a las trabajadoras con sólo cumplir inflexiblemente los siguientes propósitos:

Comprar en las casas donde se trata mejor a las obreras.

No comprar en esas exposiciones donde vosotras mismas confesáis que se dan los objetos a precios imposibles. Evidentemente que entonces compráis una explotación.

¹⁰⁵ TURMANN, M. [Max]. (n.d.). *Iniciativas femeninas*. Saturnino Cattleja.

¹⁰⁶ Es deu referir al novembre de 1911, ja que l'acte va tenir lloc el 22 de febrer de 1912. No hem localitzat el document en qüestió.

125 Encargar con tiempo vuestros pedidos, para no ahogarlas de trabajo en ciertas temporadas y dejarlas después sin jornal y sin pan.

Mortificar un poco vuestros caprichos no exigiendo vuestras demandas dentro de plazos estrechos i a veces imposibles.

130 Pagar vuestros pedidos al contado o al menos muy oportunamente, para que la trabajadora pueda comer lo que vosotras no necesitáis y estrictamente le debéis.

En todo esto, pensad que depende de vosotras la alegría de muchas familias, la salud de incontables obreras, la vida de no pocos seres infelices que matáis con vuestros caprichos, a vuestro parecer inocentes.”¹⁰⁷

135 No hi ha dubte que en aquests preceptes, que bé se en podrien anomenar els set Manaments Socials del P. Casanovas, hi està enclosa tota l'ànima, tot el llevat de la Lliga de Compradores. Mes aquesta lliga té un cos, una formació, un desenrotllo que cal conèixer minuciosament, i que jo conceptuo un deure aclarir aquesta tarda. I així passo a preguntar: vostès saben clarament, especificadament, el que és una lliga de compradores?

140 A pesar de que ja són alguns els periòdics que s'han ocupat d'aquestes lligues, portant-los la capdavantera, en la important revista *Feminal*, la notable escriptora donya Carme Karr i la distingida sociòlega donya Josepa Casagemas de Llopis, com així mateix els consciencjats articles publicats darrerament en la premsa local per la il·lustrada Secretària de la Junta de la Lliga de Compradores, jo crec de necessitat difundir-ne en aquest acte l'explicació, encara que sigui repetint en alguns punts conceptes expressats pels que m'han precedit en aquesta tasca de divulgació.

145 Així passo a dir-los que una lliga de compradores és una associació de senyores que, reflexionant (jo els prego que es fixin en la paraula reflexió, perquè ella tanca la clau de grans enormitats; ja que si reflexionéssim sèriament, cristianament, tots els nostres actes, no cometríem mantes iniquitats que molt lleugerament les fem) i així, tornant enrere, repeteixo que la dita Lliga és una associació de senyores que, reflexionant el bé que poden fer en l'acció d'efectuar les seves compres habituals i en
150 el poder que aquest acte els proporciona, al fer d'una acció vulgar un acte d'amor i de justícia, s'organitzen col·lectivament, per tal que les seves compres, a més d'assortir-les del que necessiten, millorin, en tot el que sia possible, les condicions de treball de les pobres dones que n'han de viure, estudiant i portant a la pràctica tots els mitjans que els condueixin a la finalitat que es reclama.

155 I per alcançar aquesta transcendental finalitat, què ha de fer una senyora que s'interessi per la sort de les seves desvalgudes germanes obreres?

¹⁰⁷ CASANOVAS (1911), *Ob. cit.*

Inscriure's a la Lliga de Compradores, i un cop en ella, comprometre's a complir rigorosament les seves prescripcions, que són les abans donades per l'esmentat P. Casanovas.

160 Un pic convençudes dels danys que podem evitar i del bé que podem fer, una compradora inscrita a la Lliga deu interessar-se amb tota voluntat per conèixer en quines condicions treballen les modistes i els industrials, dels quals ella se serveix.

165 No és gaire fàcil, per un individu aïslat, obtenir amb exactitud els ressenyaments que desitja sapiguer: veiem la sala i no podem entrar al taller, veiem la botiga i no podem passar a l'interior. Per ço és l'objecte principal del consell de la Lliga fer investigacions generals i explicar i fer fixar als seus membres en multitud de coses que fàcilment s'escapen a la simple vista, i en fer-los preocupar del
170 partit que poden treure del seu poder de compradors. Per exemple: no costa gaire observar si a les botigues que comprem hi ha cadires o tamborets per asseure-s'hi les venedores. Si no és així, al comprador, que, com és natural, és sempre rebut amb agrado per l'amo de la botiga, no li serà difícil, al fer les reflexions naturals sobre la penalitat que significa l'estar-se una dona cinc o sis hores de
175 no s'hi reflexiona, no sembla cosa de molta entitat; i, no obstant, són moltes les pobres noies que, amb salut migrada i mal alimentades, no ho poden resistir; tenint que deixar l'empleu, que a voltes els ha costat moltes influències i molts mesos d'esperar. Tan justa és la petició, que a París hi ha de des l'any 1900 establerta la llei dita de *sièges*¹⁰⁸; i em sembla que alguna cosa sobre aquest punt es va tractar també l'any passat a Madrid.

175 Quins són els mitjans d'acció de que es val la Lliga de Compradores per a que les seves reclamacions siguin ateses? La Llista Blanca¹⁰⁹.

180 Tots sabem la necessitat que l'industrial té de l'anunci; i la Llista Blanca, recomanant-la i fent-la circular de mà en mà, és el reclam, i el reclam gratuït, continu, incessant, per a tots els botiguers que, a més de la bondat dels seus productes, compleixen les justes i humanitàries condicions que imposa el deure moral i social en vers les seves obreres i dependents. I aquest deure no és cosa molt difícil

¹⁰⁸ Fa referència a l'article 1r de la Llei de 29 de desembre de 1900 que establia, per als establiments on treballaven dones, l'obligatorietat de posseir un nombre de seients equivalent al de personal femení: "Les magasins, boutiques ou autres locaux en dépendant, dans lesquels des marchandises ou objets divers sont manutentionnés ou offerts au public par un personnel féminin, devront être, dans chaque salle, munis d'un nombre de sièges égal à celui des femmes qui y sont employées.". Vegeu MINISTÈRE DE COMMERCE, DE L'INDUSTRIE, DES POSTES ET DES TÉLÉGRAPHES (Direction du Travail). (1901). Chapitre V. Application de la loi du 29 décembre 1900. A Ministère de Commerce... *Rapports sur l'application pendant l'année 1900 des lois réglementant le travail* (p. 196). Imprimerie Nationale de Paris. https://sante.gouv.fr/fichiers/numerisation6/RALRT_vol8_1900.pdf

¹⁰⁹ Llista en què apareixien recomanats els noms dels establiments que respectaven les condicions laborals establertes per la LC, disminuint el grau d'explotació respecte de la resta. El 1913 apareixeria la *2a Llista Blanca*, amb 27 establiments adherits (MAS, 2006: 242).

de complir; doncs, en la major part de les vegades, sols hi entra la bona voluntat i la reflexió, al menys en ço que actualment es demana, ja que és solament:

a) Descans els dies festius.

b) No fer vetllar les obreres i dependentes més enllà de les vuit del vespre.

185 c) Que les dependentes tinguin el dret d'asseure's, sempre que no tinguin feina que les obligui a estar a peu dret i que el taller estigui en condicions higièniques.

d) Que el jornal mínim sigui de vuit rals diaris.

De la necessitat d'aquestes peticions crec que fora inútil parlar si, com ja hem dit tantes vegades, la gent reflexionés. Cal pensar que per a nosaltres, senyores, el dia de festa és sols un canvi
190 d'ocupacions més o menys distintes de les que fem els dies feiners; mes, per a la pobra obrera, que durant tota la setmana fa a corre-cuita el més precís, el més indispensable per consagrar totes les hores del dia al jou del treball, el diumenge és el dia que espera per a complir amb el precepte de la santa Missa i per parlar a Déu de les seves grans necessitats i també de les seves esperances i il·lusions, que l'esperança i la il·lusió és el sol de l'ànima del pobre; per netejar el seu quartet i
195 endreçar les seves robes, descuidades durant la setmana; per disfrutar de la conversa i expansió de la família, i pondre's dues o tres hores d'esbarjo a ple aire, a la llum del sol, per tal de recobrar forces amb què tornar a recloure's durant sis dies a la foscor de la botiga o a l'incessant treball de l'obrador. Ah, senyores! Amb quin dret la utilitat i l'egoisme arrabassen a l'obrer aquest curtíssim repòs manat per Déu, per a reparació de les forces de l'ànima i del cos?

200 De la justícia de les altres peticions ni cal parlar-ne. Després de nou o deu hores de treball que fan les dones amb una alimentació insuficient i una salut migrada, no cal dir el sofriment que representa la perllongació d'hores de treball i la crudel exigència de tenir les dependentes de peu dret.

Fa uns dos anys que, a casa d'una modista molt anomenada a Barcelona, les fadrines, després d'haver vetllat fins a les dues de la matinada de la nit del dissabte, hi tingueren de tornar el diumenge al matí
205 per acabar dos o tres vestits que les senyores volien portar al Liceu aquell vespre; i la modista digué a les noies que no anirien a dinar fins que estessin acabats; i tocà la una i les dues i les tres, i com en aquella hora hi faltessin en un dels vestits alguns apuntats que s'havien de fer sobre el maniquí, i aquest no tingués la mida de la senyora que el tenia de portar, la mestressa el feu posar a una de les fadrines, qui, debilitada per la falta de dormir i de menjar, a la mitja hora d'aguantar de peu dret els
210 darrers retocs, caigué en un fort desmai, tenint-la de portar en cotxe a casa seva...

Cal deixar a la consideració de cada una de vostès la necessitat de treballar a favor de les millores que demanem i de la suprema justícia de les condicions que posa la Lliga de Compradores per

inscriure a la Llista Blanca els industrials que les acceptin, recompensant-los sobradament d'aquestes petites concessions el reclam que ha de fer-los la susdita llista.

215 Vet aquí com la nostra obra és una cosa senzilla; tan senzilla que per pertènixer a la Lliga de Compradores ni tan sols cal pagar res. No és que es vulgui dir que no es necessiten diners; avui el diner és indispensable per a tot, i alguns en porta ja gastats la Lliga de Senyores per a l'Acció Catòlica, a la qual es deu la fundació a Barcelona de tan transcendental obra, la que procurarà arbitrar recursos per a no tenir de demanar quotes per al seu funcionament. Mes cal repetir que, si no tothom
220 hi ha de cooperar amb diners, tots hi havem de cooperar amb voluntat ferma, per tal de complir rigorosament els deures que la Lliga imposa; deures que seran tan beneficiosos per a les dones que treballen com pels industrials, que, al mateix temps que dels seus interessos, es preocupin en millorar les condicions de les seves obreres; perquè, senyores, la Lliga baix cap concepte preté causar el més petit dany als nostres industrials, qui són la vida, el nervi i la prosperitat de Barcelona. Sols desitja
225 que els industrials i els comerciants i els botiguers, com nosaltres mateixes, reflexionem sobre tot el bé que podríem fer i que no fem!

Per què els nostres botiguers, tan imitadors de tot el que fan els de França, no imiten als molts i molts que allà es preocupen en millorar la sort de les seves obreres i dependents? Vegin els grans exemples donats pels amos del Louvre a París, i de tants altres en què els patrons han fet coses de gran
230 humanitat en favor de les seves obreres.

Max Turman diu en la pàgina 75 del seu llibre *Iniciatives femenines*: “De primer moment, podia creure’s que els comerciants de Nova York haurien hagut de mostrar-se hostils a les condicions de les lligues de consumidors. Doncs res d’això: els quefes dels grans magatzems de Nova York foren els més zelosos auxiliars de la comissió de la lliga: la varen il·lustrar amb els seus consells, i
235 acceptaren per esperit de justícia aquesta aliança necessària del comerciant i el consumidor”.¹¹⁰

Injusta fora si no diguéss que també a la nostra Barcelona s’ha donat i es dona el cas d’alguna casa de banca i d’algun gran industrial que hi són caps davanters en els camins de regeneració social dels seus dependents i obrers; però aquests són comptats, i el nombre de cinc o sis dista molt del concurs que demanem i que és de justícia conseguir. Llàstima és que la força tirànica absorbidora de la
240 competència no els deixi pensar ni reflexionar que, els uns pels altres, cada dia un xic més, van estirant desapietadament la corda que mata, que ofega les pobres dones que no tenen altre remei que junyir-se a treballar a uns preus inverosímils (perquè cal recordar que es cusen camises a pesseta la dotzena, i refajos amb plec i farbalans a dues), per més que, la major part de les vegades, aquests agiotatges tampoc serveixen per augmentar el guany dels industrials que els fan, no; molt sovint
245 tampoc són ells els que en treuen els profits que tant ambicionen; aquests profits són per afavorir una

¹¹⁰ TURMANN, M. (n.d.), *Ob. cit.*

massa anònima, inconscient, que se'n diu públic, i que és qui, amb estulta indiferència, s'aprofita del regalo dels vint, trenta o seixanta cèntims que s'arrabassen a la infeliça obrera que ho ha cosit; rebaixes que moltes vegades són la ruïna dels mateixos industrials que les inicien.

250 Concretant: el que demanem és que el públic, tenint complert convenciment del que, sense cap mena de sacrifici, pot fer en favor de la dona obrera, procuri millorar quant li sigui possible les seves condicions de treball; ja que avui, amb tant progrés, amb tanta ciència i amb tanta modernitat, sofreix l'agonia d'una vida impossible.

255 Les millores que per ella demanem no són utopies, són realitats que està al nostre poder heure-les; car, com havem dit abans, un acte purament econòmic, realitzat entre compradors i venedors, fet fins avui amb tota inconsciència, pel despertament en el qui compra del sentiment del seu deure social, pot aconseguir un resultat d'amor i de justícia a favor de les dones que amb tan grans penalitats han de guanyar la seva subsistència i a voltes la dels seus fills, d'un marit malalt o dels pares vells.

Vet aquí el bé social que pot fer la Lliga de Compradores i que, ajudant Déu i vostès, farem nosaltres; perquè, veient el camí, fórem altament culpables si coratjosament no l'empenguéssim.

260 La presidenta de la Lliga de Senyores acaba de proposar a ses sòcies que, a fi d'aumentar els fondos de la Societat, s'avinguin a introduir una setmana d'estalvis cada trimestre, per l'estil de l'adoptada per les sufragistes ianquis. Aquests estalvis deuen fer-se no solsament sobre els gastos ordinaris de la casa, sinó també sobre els personals de cada sòcia, que en aquells dies deurà imposar-se tota classe de sacrificis en profit de la causa feminista.

265 El programa pera la setmana d'estalvis conté els següents manaments: abstén-te durant aquesta setmana de tots los gastos supèrfluos i reflexiona bé com pots fer tota classe d'estalvis. Emplea margarina en lloc de mantega, beu aigua en compte de vi o cervesa, i cafè de malta en lloc de cafè. No vagis a visitar cafès, restaurants o dolceries. No prenguis el tramvia si pots anar a peu. No lloguis auto o cotxe, sinó emplea el tramvia si és necessari. Evita les distraccions que costen diners.
270 Considera com un gust el poder contribuir a que les dones coneguim el dret electoral. Treballa perquè tes conegudes formin part de la Lliga de Senyores daneses. Envia a n'aquesta els estalvis que has pogut fer durant aquesta setmana, amb indicació de com los has verificat.

Velshiaquí la darrera paraula del modernisme actual, relativament al feminisme estranger.

275 Jo, senyores, no els demanaré aquesta Quaresma de sacrificis de gustos i diners que la presidenta de la Lliga de Senyores de Dinamarca demana i ¡obté! de les seves associades; perquè jo, en tots los problemes socials i en tots los més grans conflictes, no hi sé veure més que un sol deslligador i un sol poder capaç pera dur a cap les més transcendents millores. Aquest deslligador, aquest redemptor, aquest poder, és l'Amor.

El P. Lacordaire diu: “que una sola gota d’amor, col·locada a la balança, en contraposició de tot
280 l’univers, l’arrastraria com la tempestat arrossega una volva de palla”.¹¹¹

Jo avui, senyores, no els demano diners ni sacrificis de cap mena; sols els demano una almoina
d’aquest amor de què parla el P. Lacordaire i una mica-mica de la reflexió de què tan sovint els he
parlat en aquesta conversa, per tal que, veient i sospesant els grans beneficis que pot reportar a les
nostres germanes obreres l’organització del nostre lliure acte de comprar, s’adhereixin a la Lliga de
285 Compradores, i, una volta en ella, es comprometin a complir exactament, fermament, els deures que
els imposa.

Cal pensar que aquestes lligues no són il·lusions ni provatures nostres; car actuen amb gran èxit als
Estats Units, a França, a Bèlgica, a Alemanya, a Anglaterra i fins a Egipte; i les nostres senyores,
sempre generoses, sempre capdavanteres de les pràctiques del bé, no poden restar sordes o
290 indiferents per a aquesta obra d’amor, de justícia i de pau social.

I, per acabar aquesta ja massa llarga conversa, i per si jo no he sapigut explicar-los prou bé l’obra
que es va a fundar, ni he lograt interessar el seu cor per ella, vaig a cloure-la amb els hermosos
paràgrafs que l’insigne cardenal Gibbons, predicant el dia 6 de desembre de 1900, a la Catedral de
Baltimore, a favor de les Lligues de Compradores, els digué, dirigint-se a les seves oïentes:

295 “Potser vosaltres em direu: “Per què me’n tinc d’ocupar dels negocis dels altres? Ja en tinc bé prou
amb els meus. Per ventura tinc d’ésser jo el guarda del meu germà?”. Veus aquí les paraules de Caïm,
el primer assassí.”

“Què hauria estat de vosaltres i de mi si Crist, Salvador nostre, hagués dit: “Per què tinc d’ésser jo el
guarda del meu germà?”? Que tots restàriem avui en la tenebra de la idolatria.”

300 “Què li hauria succeït a la societat humana si els Apòstols haguessin dit: “Per què tenim d’ésser
nosaltres els guardes del nostre germà?”, i entornant-se’n a casa seva haguessin interromput el seu
ministeri, després de la desaparició del Mestre? Que nosaltres hauríem sigut privats de la gràcia
infinita de la civilització cristiana.”

305 “Doncs, bé; jo vos dic que vosaltres teniu d’ésser el guarda del vostre germà! Vosaltres no podeu,
com el Salvador del món, tornar la vista als orbs, l’oïda als sords, la paraula als muts, ni donar vigor
als membres paralitzats; però podeu operar els miracles de la gràcia i de la misericòrdia a favor dels
vostres germans que pateixen.”

“I penseu que mai sereu tan a prop de Déu com després d’haver alleugerit els dolors dels altres...”¹¹²

¹¹¹ Jean-Baptiste-Henri Lacordaire (1802-1861), predicador francès famós per les seves conferències a Notre-Dame de París. No he pogut trobar la referència de la citació.

¹¹² James Gibbons (1834-1921), prelat de l’església catòlica estatunidenca. No s’ha trobat la referència de la citació.

La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà¹¹³

Senyors; Senyores:

De des l'any 1851, en què s'escau la data de la fundació del benemèrit Institut Agrícola Català de sant Isidro, que bé se'n pot dir casa pairal dels agricultors de Catalunya, totes les juntes que l'han regit han rivalitzat per imprimir-li el segell d'avenç de l'època en què hi han actuat; i la present, de
5 la que formen part eminències unànimement reconegudes per la seva il·lustració i amor a l'Institut, no repara en sacrificis per tal de posar-lo al nivell de l'esperit progressiu, que encarna en tots els rams de la vida, la palpitació de l'Europa moderna.

Aquest afany d'avenç i enaltiment de l'agricultura pàtria els ha dut en l'any actual a encloure un cicle de conferències, sobre una de les coses més genuïnament catalana, i, per tant, més nostra: la masia.
10 Amb gran bagatge d'il·lustració, analitzant-la i estudiant-la en totes les seves fases, han tractat d'ella els competents senyors que m'han precedit, restant per a mi l'hermosa comanda de parlar de la mestressa, que, a la faïçó de benèfica fada, és l'ànima, la vida, la força i el benestar d'aqueixes rústegues llars, de parets colrades pel defora i blanques per dins, d'altius trespols i espaiades dependències, d'aire sorrut i tracte hospitalari, sòbria i generosa a la vegada, que s'anomena masia.

15 Sens dubte que en el repartiment m'ha tocat la millor part. Déu vulla que, en aqueixa taula de positius valors, jo sàpiga afegir-hi alguna petita engruna relativa a la transcendència que encarna als meus ulls de dona i d'aficionada als problemes socials, el tema que tan doctament heveu escollit.

De la casa, suprimiu-ne la dona, i ja hi podeu posar riqueses, mobles, adornos, flors i domassos, que un aspecte ombriu, un gel de mort, una mena de llei de cosa enterca, buida, inconsistent, vos farà
20 fugir d'ella.

En els orígens de l'Índia, el còdic de Manú¹¹⁴ diu concisament: "La dona és la casa". En els temps moderns, Ruskin ha dit: "Allà on hi hagi una veritable esposa, la llar serà al seu entorn"¹¹⁵. I si no es comprèn la casa sense l'essència de l'encís femení, menys, molt menys s'hi pot comprendre la masia, en la que la dona hi és una mena de reina governadora, al seny, a l'ordinació, treball i economia de

¹¹³ TS. Segons s'indica a peu de pàgina es correspon a una conferència donada a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre la nit del 26 de març de 1915; tanmateix, segurament es tracta d'un error de datació, ja que existeix una crònica de l'acte al número 5708 de LVC, corresponent al 25 de març de 1915, on es parla d'un cicle de conferències que Monserdà obria amb aquest parlament, pel qual fou molt felicitada. No ha estat possible saber amb exactitud la data de l'acte, ja que a la crònica no s'explicita: "A l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro, la honorable escriptora donya Dolors de Monserdà de Macià, donà sa anunciada conferència sobre 'La Mestressa en la Masia. La d'ahir i la de demà'". Vegeu Conferència de Dª Dolors Monserdà. *La Veu de Catalunya, any XXV* (5.708), 2.

¹¹⁴ Manusmṛiti o Codi de Manu. "Llibre de lleis bramànic. Atribuït tradicionalment a Manu, conté un recull d'observacions sobre les cerimònies domèstiques, els ritus fúnebres, els sacrificis i la pureza cerimonial. Inclou, a més, una narració de la creació, la teologia sobre Brahma i reflexions sobre la transmigració de l'ànima." Font: Gran enciclopèdia catalana. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/manusmriti>

¹¹⁵ Vegeu RUSKIN, J. [John]. (1905). *Els lliris del jardí de la reina*. Biblioteca Popular de l'Avenç (45), p. 50.

25 la qual es deu el benestar i la preponderància de la família; junt amb la guarda i continuïtat dels costums i les tradicions de la raça.

Totes les dones són aptes per ésser mestresses d'una masia? Com ha d'ésser la dona que la governi?

Governar! La paraula és dita, i ella sola ens porta la idea dels immensos càrrecs que pesen sobre d'una mestressa, i de moltes qualitats i coneixements que ha de menester per portar a feliç terme els
30 seus deures. Per això, encloent les dues preguntes en una sola, devem dir, que, a pesar d'ésser bones i treballadores, no totes les dones són aptes pel regisme d'una masia. Moltes i moltes que porten amb gran afinament la seva casa no sabrien com bellugar-se en aquell regne petit, però curullat de treball, al que és precís atendre fins als detalls més insignificants, per tal que tots convergeixin al major profit possible; amb mossos, als qui cal manar i manar bé; amb bestiar, que és del cas cuidar i cuidar bé. El
35 seny de la dona que tot això comandi ha d'atènyer tots els quefers que corresponen al dia i a l'època de l'any en què es troba; els seus ulls han de veure per ells mateixos la marxa de tots els serveis; la seva intel·ligència li ha de suggerir els coneixements necessaris, per tal de remeiar tots els imprevistos que a cada instant sorgeixen en els seus complicats dominis, sense que aquest treball de contínua responsabilitat la dispensi dels cuidados de la família, ni dels annexos a la maternitat, ni de
40 complir garbosament els tradicionals deures de la hospitalitat, en les festes anyals, que són de consuetud a la muntanya, i, per fi, en l'hermós compliment de les obres de misericòrdia, al portar els seus serveis a les llars veïnes, en els casos de malaltia o defunció.

En temps normal, el marit és a les terres, a l'horta, a les vinyes; i la dona ha d'ésser fixa, vigilant, activa, disposta de peus i de pensa, en el clos de la casa que governa.

45 Són tantes i tan grans les qualitats i el saber de què ha d'estar dotada una bona mestressa de masia, que a l'enfront d'algunes, el treball i disposició de les quals he pogut apreciar d'aprop, el meu cap s'hi ha acotat respectuosament, admirant el gran poder de l'exemple; ja que després de la gràcia de Déu, ha sigut ell, ell tot sol, el que fins avui ha fet de mentor a tantes i tantes dones com les que en el transcurs dels segles han cooperat a que arribés fins a nosaltres, honrada, dreta i ferma, l'antiga
50 masia catalana.

Ah, senyors! Abans de parlar de la mestressa d'avui i de la que ha de venir demà, permeteu-me que, de des aqueix santuari de l'agricultura pàtria, jo enviï la salutació del meu respecte a les que sense els elements d'instrucció que avui tenim, sense ni tan sols saber de lletra, passant els comptes amb les puntetes dels dits, portant d'esma les llocades i els mercats, fermes al peu de la masia, passaren
55 pels flagells de les guerres franceses i carlines, i, més tard, per la lluita amarga, continuada, de veure com, un any rere l'altre, el monstre de la fil·loxera invadia la verdor de les seves vinyes, deixant als cellers buides les botes i eixutes les guardioles, tan penosament omplertes.

Bones i honrades dones que, sens dubte, haveu ja rebut en el cel el premi del compliment del vostre deure; de les almoines fetes als necessitats, i de les fundacions d'altars i Misses que, en mig de
60 l'austeritat del vostre viure, trobàveu sempre la manera de portar a cap; vosaltres, en mig de les plagues de la vostra època, no abandonàreu la llar dels vostres avantpassats, però la tempesta sigué tan forta, que moltes de les noves generacions buscaren aixopluc a les ciutats; mes els arbres no s'aclimaten pas com els plançons, i la raça muntanyesa es trobà que, a les grans urbs, la indústria i el comerç tenien àdhuc les seves fil·loxeres, i que ells, amos i senyors en el camp, eren tan sols un de
65 més en la inconeguda multitud que els rodejava; i on enquistats en migrats pisos, fins la llum del sol la rebien amidada, dementre que allà al lluny les terres i la masia, vingudes a mans estranyes, trontollaven i queien, potser tan ferides del mercenari conreu com enyorades dels ulls amorosos que les regien i menaven. I els planys de les runes arribaren a les ciutats, i els exilats tornaren al seu regne; mes les dones, nascudes i ja fetes als costums ciutadans, per molts anys s'han trobat com
70 torbades i encongides per a regir expertament aquelles llars, en les que les seves avantpassades, incultes i rutinàries, però ensinestrades amb l'exemple i protegides i encoratjades per les prerrogatives del nostre Dret català, tan grans prodigis hi havien conseguit; car en aquelles èpoques qualificades d'ignorantes i retrògades, les lleis de Catalunya concedien a la dona una autoritat i una autonomia que, sens dubte, sigué una de les causes que més poderosament contribuïren a la grandesa
75 de les nostres antigues masies.

I no es cregui que l'amor al passat em porti a l'exageració dels avantatges que la dona catalana assolí a l'ombra protectora de l'arbre secular del nostre Dret, car en la obra titulada *El còdic civil a Catalunya*, premiada per l'Acadèmia de Jurisprudència en l'any 1903, s'hi llegeix, a la pàgina 100, el següent paràgraf, que incluïm en corroboració de ço que deixem apuntat:

80 “La mestressa catalana, casada o viuda, té ún lloc molt senyalat en les nostres llars. Sia senyora, pagesa, menestrera o treballadora, ella és qui porta i qui fa la casa. La economia i prudent distribució dels guanys, sol donar la mida de l'orde domestic i prosperitat de la família. La menestrera, i sobre tot la pagesa, solen tenir petites indústries i fondos propis, amb qüestió atenen a sos gastos i caritats particulars, i tal volta amollen el rigor del pare en la criansa deis fills; i amb sos recursos i estalvis,
85 els hi procuren una educació superior o els ajuden a establir-se pel seu compte, i tenen un recó amb que ningú comptava, per als dies de prova. Si el dot sosté amb els recursos del pare les carregues del matrimoni, els parafernals són la base d'aquesta autonomia de l'esposa, que no sol ésser poma de discòrdia en el sí de la família. Per aixó a Catalunya la dona obrava amb tota llibertat i independència del marit en l'administració dels béns parafernals. Compareixia en judici per tal de defensar-los; els

90 venia, empenyava o establía; en comprava d'altres; amb una paraula, obrava sense que el marit degués intervenir-hi per a res.”¹¹⁶

La qual cosa vol dir, senyors, que la dona de la nostra terra, segons el Dret català, era senyora, majora i poderosa usufructuària; dementre que en l'època actual, dita de progrés i de llibertat, la llei de Castella l'anul·la, la subjecta i la lliga en un tot a la voluntat del marit, impeding-li el desenrotllo de
95 les seves intuïcions i energies.

Això fa que la mestressa actual, sense que jo pretengui treure cap fulla de la corona, que entre les deficiències produïdes pels nous ambients que la rodegen s'ha vist obligada a sostenir, no sigui la que més ocupi la meua atenció en el present treball. Filla d'una època de transició, d'una època que omple l'espai que va de des la dona erigida en reina autònoma a la que, més o menys atesa, ha
100 d'actuar en els interessos de la llar matrimonial, lligada de peus i mans, la mestressa d'avui resta sense relleu ni color en el seu pas per la masia de l'època actual.

Altra cosa tenim dret a esperar de la pagesa del pervindre.

Tot progrés és revolucionari, i, per tant, revolucionaris resulten en el nostre modo d'ésser, retret i morigerat, les concessions feministes, que encara avui no s'accepten pas sense protestes per una part
105 i calorosos aplaudiments per una altra. Però el cert és que de l'actual embat ha sorgit unànimement el parer de que es fa necessari ampliar la instrucció que fins avui s'ha donat a la dona, per tal que aquesta, a més del seu propi enaltiment, cooperi al dels fills, al de la casa i al de la societat en què viu.

Aquesta nova aubada de redempció femenina, tan conforme amb les ensenyances de l'Església, ha sigut compresa en els països estrangers per aristocràtiques dames, qui donant-se compte del que podien i devien fer en favor de les seves germanes obreres, víctimes d'iniqües explotacions, han creat en les grans urbs instituts i patronats a posta pel seu millorament moral i material¹¹⁷; i en les temporades de l'istiu, a l'anar a les seves villes i castells, s'han adonat de la vida penosa, afeixugada de la dona rural, completament mancada de la instrucció necessària per a les feines agrícoles; i
115 comprenent el profit que, progressivament educades, es podria treure de les seves naturals aptituds, en favor del seu propi millorament i el de l'agricultura en la explotació dels seus productes, desitjoses de dirigir les forces vives i les energies morals vers la vida del camp, aqueixes bondadoses dames han fundat als Estats Units, a Alemanya, a Anglaterra, a França, etc., institucions i escoles per a donar a la dona pagesa la instrucció agrícola coneguda amb el nom d'ensenyança *ménagère*¹¹⁸. Lluny estem

¹¹⁶ Vegeu BORRELL I SOLER, A. M. [Antoni Maria]. (1903). *El Còdic Civil a Catalunya* (p. 100). Fidel Giró Impressor. Com comenta Monserdà, aquesta obra rebé un premi de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona el mateix any que es publicà. La citació es correspon amb el text original, que hem pogut contrastar gràcies a la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Girona.

¹¹⁷ Clara referència a la seva tasca com a creadora del POA i la LC, inspirades en iniciatives europees similars.

¹¹⁸ Del francès, relatiu a la instrucció en matèria domèstica.

120 de tan il·lustrats països, mes la distància que separa les terres no existeix pas pels esperits, i les veus de redempció de les senyores estrangeres trobaren ressò a la nostra Catalunya en la il·lustrada dama donya Agna Jover de Girona, a la qui cap l'honra d'haver sigut la primera en fundar, en el seu Castell del Remei, situat a l'Urgell, una de les més grans i més ben muntades escoles per a la instrucció *ménagère* de les noies pageses¹¹⁹: alt exemple que, entre altres que no sabem, han seguit a Sant
125 Sadurní d'Anoia les senyorettes Raventós¹²⁰; a l'antiga ciutat de Vic, les Germanes Dominiques de l'Anunciata, les qui també, actualment, s'ocupen en fundar-ne una altra a Barcelona, a la barriada d'Horta¹²¹.

El cor s'eixampla quan es pensa en el nou camí de regeneració rural i social, que, d'avançar per ell, tan altament profitós pot esdevenir per Catalunya.

130 Si les nostres avies, reduïdes a la seva sola intuïció, han aconseguit, com altra nova arca de Noè, salvar de tants continuats flagells la masia catalana, cal pensar en el que aquesta pot esdevenir regida per una mestressa que, a més d'una sòlida ensenyança religiosa, ànima i font de totes les virtuts i qualitats, sàpiga aquilatar la valor nutritiva dels aliments, la higiene i traça que ha d'observar per coure'ls, la importància de la netedat en la casa i en els corrals, els guanys que pot treure dels animals
135 domèstics, sabent doctament la manera de invertir en la cria i alimentació de tocinos, conills, coloms i gallines; la manera de treure més bons ingressos dels ous, de la mel i de la llet; i així mateix conèixer la classificació de les bones llavors; la valor de l'orde i de l'activitat, per a que cada un dels treballs sigui fet al punt i l'hora que és necessari per a lograr la major perfecció i rendiment possible; i si, a més d'aqueixa part dedicada als interessos materials, hi ajunta que els estudis fets a l'escola la posin
140 en condicions de saber un xic científicament els cuidados que ha d'aplicar a la família, en cas de malaltia i en els accidents de cops i ferides, com així mateix la seva influència en la direcció de la educació dels fills i en el major benestar de la casa, per tal que aquesta sigui imant d'atracció per als que hi viuen i pels que la coneixen, no creieu que la masia, regida per aital mestressa, fora d'incalculable valor econòmic i social per Catalunya?

145 Tan gran és la importància de la moderna ensenyança agrícola, que a Bèlgica, abans de la guerra actual¹²², els ingressos relatius a l'agricultura pujaven de tres a quatre cents milions més de francs dels que es recaudaven vint-i-cinc anys enrere.

¹¹⁹ Fa referència al Castell del Remei, situat a Penelles, on vers el 1910 es va fundar el Col·legi Santa Anna, una escola agrícola *ménagère* que estigué a càrrec de la Congregació de Religioses Dominiques de l'Anunciata.

¹²⁰ Potser es refereix a les germanes Antònia i Montserrat Raventós Ventura, nascudes a Barcelona durant la segona meitat del segle XIX, vinculades a l'Escola Lluïsa Cura (Barcelona) i l'Escola de Puntaires de Barcelona. No he trobat informació sobre el centre de Sant Sadurní d'Anoia.

¹²¹ La congregació de les Dominiques de l'Anunciata, nascuda a la segona meitat del segle XIX, fundà diversos centres educatius per a noies.

¹²² Es refereix a la Primera Guerra Mundial (1914-1918).

Mes aquests resultats no s'aconsegueixen pas sense la deguda preparació, adquirida pràctica i teòricament des dels primers anys de la vida. Jo crec que per ésser una cabdal mestressa de masia, cal haver nascut en llar pagesa, haver ajudat a la mare a coure l'escudella als calamàstics de la llar, haver collit la branca de llorer per a posar-la al cubell de la bugada, haver comptat amb codiciosos ulls els garrinets nascuts de nou i els pollets covats per la lloca, haver fet la capta per la Verge del Roser i haver bressat l'infant de l'hereu al so de les antigues cançons de la terra, i que sigui amb la sentor d'aqueixes pràctiques domèstiques, que s'aprenqui a l'escola una instrucció apropiada a l'ambient de vida que ha d'assolir, i sobre tot, compatible a les forces i deures de la dona.

I dic apropiada, perquè moltes voltes, en escoles particulars de pobles rurals, m'ha fet pena veure com se cansa el cervell de les noies, fent-les aprendre assignatures que és molt probable que no en tinguin mai de fer ús; mentre que les relatives a les feines i belleses del camp, ni per incidència s'anomenaven. I dic també compatibles amb les seves forces, perquè si en moltes coses a Espanya ens perdem per poc, també moltes vegades a l'estranger es perden per massa, car al llegir els programes d'estudis que allí es confeccionen per a l'educació professional de la dona pagesa, sorprèn i esvera el número de coneixements que es demanen a la dona, qui al fi, senyors (cal dir-ho per més que algú em qualifiqui d'antiquada), Déu i la seva naturalesa, més que pel treball, l'han creada per esposa i mare; la qual cosa vol dir que les forces físiques tenen també el dret de que es pensi en la seva resistència; i tant i tant van extremant-se els coneixements, els deures i les responsabilitats que cada dia amb major nombre s'exigeixen a la dona, que li caldria ésser un gegant Goliat per resistir-los.

I noti's que, amb això, no vull pas dir que jo no reconegui al meu sexe la intel·ligència i les aptituds necessàries per aprendre els estudis que enclouen els programes de què parlo; però crec que, de conceptuar la dona com un ser inferior, a voler que porti a tan alt extrem i a tan gran extensió els quefers de la casa i els de fora, hi ha un terme mig, que es fa un deure de justícia atendre i acatar.

El moviment feminista, entenimentat, és just, és humanitari, és redemptor, en fi, és cristià; paraula que concreta tot el que sobre la seva bondat es pot dir; però així en la dona com en l'home, cal fugir de les exageracions i anar al que sigui més pràctic i possible; per la qual cosa crec que en els susdits programes s'hi deuria fer una selecció d'estudis, perquè únicament s'hi cursi la especialització que sigui més convenient a cada comarca i a les aptituds de cada noia.

Com ha dit molt bé un celebrat autor, lo modern no és res més que el passat que entra per una altra porta; i a Catalunya, pràctica i sensata, no li cal altra cosa, sinó que les nostres jovenetes, encarnant en son esperit la enteresa i el seny de les antigues mestresses de masia (d'aquelles que, traient comptes amb els caps dels dits, feien estalvis que els permetien establir o donar una carrera als fills cabalers), s'imposin de les ensenyances modernes, perquè amb l'ànima del passat entrin a la masia per la porta del present els coneixements més necessaris de l'agricultura científica, de la higiene, de

l'orde, de l'art en les coses humils; i, sobre de tota aqueixa nova il·lustració, l'amor al camp, a la llar, als goigs de la vida rural i a la continuïtat dels costums i les tradicions de la nostra raça.

185 Ah, senyors! El dia en que aqueix ideal sigui una realitat, el dia en que la nostra dona, a més dels coneixements que deixem apuntats, freturosa del progrés catolicosocial, compregui tota la importància del bé que ella pot fer en el seu petit regne, a les seves germanes pageses i a la terra en que ha nascut, desenrotllant en els seus dominis un gros aplec d'indústries rurals que té a la seva mà implantar, i amb aquestes, la formació de Sindicats, Germandats, Mutualitats, Patronats i Segurs,
190 aquell dia serà de Pasqua Granada per la nostra Catalunya, i de resurrecció i redempció per aqueix paorós èxodo d'infelices noies, que en els poblets de l'alta muntanya, mancades d'elements de treball, venen a lluitar, a patir, a emmalaltir-se, a perdre's moltes vegades! en els fangs corruptors de les grans ciutats.

Cal imaginar, per un moment, la transcendència que podria encloure la masia catalana governada per
195 una mestressa qui, com la gallina reté els pollets davall ses ales, arredossés al seu entorn les noies pageses dels poblets veïns, perquè, baix la seva direcció, treballessin en l'esterelització de la llet, en la fabricació de mantegues i formatges i en la conservació de fruites i verdures selectes, destinades al consum de les ciutats. I que aqueix treball el fessin sense deixar de vista la verdor dels camps, la blavor del cel, les teulades de ses cases i els campanars de les seves parròquies; enlairant el cor a Déu
200 al toc de la Àngelus, i obrint-lo a l'esperança d'un més tranquil pervindre, al veure per experiència pròpia els avantatges de l'associació i de la mutualitat.

Em direu que això és un somni; i jo vos respondré que tots els progressos morals i socials, abans de prendre cos en les vies de la humanitat, han passat per la ment d'una ànima optimista. Déu es complau en obrir fonts als assedegats del progrés que porta a l'amor, a la pau i a la germanor.

205 La terra guarda al seu dins tots els gèrmens de riquesa i vida que la humanitat ha de menester; sols ens cal que la intel·ligència i el treball s'esforcin a extreure'ls i perfeccionar-los, perquè donin els fruits que desitgem; i, per aqueixa missió salvadora, a la dona no li cal buscar els medis en el còdic de les novitats modernes; Déu, per mediació de l'Esperit Sant, ens els llegà en el retrat de la *Dona forta*, en les planes de l'Antic Testament.

210 I ara, senyors, permeteu-me que acabi aqueixes notes dient-vos, com a eminents capdavaners que sou en el progrés i enaltiment de l'agricultura pàtria: treballeu per tal de vestir la intel·ligència femenina amb els ropatges que la ciència, l'estudi i les evolucions dels temps moderns fan necessaris, però l'ànima, el seny i el sentiment cerqueu-lo en la dona exemplar dels Llibres Sants, i esteu segurs que el batec de les noves fecunditats de la masia, vibrant coratjosament en el pit dels fills del camp,
215 portarà el benestar i la riquesa a les terres rurals de Catalunya, junt amb la pau del cor, aquesta pau asserenadora, tan necessària als esperits paorosament inquietos dels nostres dies.

Discurs presidencial [pronunciat al Primer Congrés del Treball a domicili del Museu Social]¹²³

Il·lustríssim Sr.; Excm. Sr.;

Senyores, Senyors:

Instada perquè digui alguna cosa en l'acte que en aquest moment celebra el Museu Social de Barcelona, serà per molts breus moments que molestaré la vostra atenció.

- 5 La vida té penoses coincidències, i una d'elles és que jo, que ben solitàriament vaig començar en l'any 1881 una campanya en favor de la dona que ha de viure del seu treball, entre la que en primer lloc s'hi troba la que cus en el seu domicili, després de gairebé quaranta anys d'esforços en propagar la necessitat i la justícia d'interessar l'opinió pública per a fer alguna cosa en la seva ajuda, avui, que

¹²³ El text es va publicar al número 121 de *Feminal*, datat del 27 de maig de 1917, al cap d'una setmana i un dia de la celebració de l'acte. Posteriorment es publicaria al butlletí del MS d'aquell juny, amb modificacions ortogràfiques que denoten una voluntat d'adequar-lo a la codificació fabriana, i també altres aspectes gramàtics com la morfologia nominal i verbal, la sintaxi, el lèxic i la puntuació. Amb tot, la versió del butlletí respon a un model lingüístic i estilístic més depurat, més actualitzat. Aquests són els canvis de la publicació al butlletí respecte de l'anterior (ant.):

- lèxics: “alguna cosa” (lín. 3; a l'ant., “quelcom”); “s'hi troba” (lín. 7; a l'ant., “s'hi compta”); “gairebé” (lín. 7; a l'ant., “casi”); “aconsegueix” (lín. 10; a l'ant., “logra”); “feblesa” (lín. 11; a l'ant., “tebiesa”); “cego” (lín. 16; a l'ant., “orb”); “queda” (lín. 18; a l'ant., “resta”); “pobres” (lín. 19; a l'ant., “infelices”); “puix” (lín. 27; a l'ant., “doncs”); “pis” (lín. 31; a l'ant., “casa”); “la inel·ludible obligació” (lín. 50; a l'ant., “obligació imprescindible”); “època present” (lín. 52; a l'ant., “època actual”).
- morfològics: concordança d'adv. i adj. (p. ex., lín. 4, “molts breus moments”, a l'ant., “molt breus moments”; lín. 20, “moltes heroïques virtuts”, a l'ant., “molt heroïques virtuts”); “molestaré” (lín. 4; a l'ant., “jo molesti”); inclusió del grup *tz* en paraules que a l'ant. apareixien escrites amb *s*: *organisar*, *realisació*; pluralització de formes en singular a l'ant. (p. ex., lín. 48, *els Governes*); substitució de les preposicions *en* per *amb* i viceversa (p. ex., lín. 13: “*en*→*amb* tota la plenitud de les meves forces” i lín. 13 “*amb*→*en* el present congrés”); alternança de *per* i *per a* (p. ex., lín. 35 “*per a* recabar”, a l'ant., “*per* recabar”); canvi del pronom *se* per *es* (p. ex., lín. 16: “*se*→*es* fa càrrec”); supressió de la preposició *a* davant de CD; canvi de preposicions (p. ex., lín. 17, “*per a* endinsar →*d'*endinsar”); supressió de castellanismes (lín. 20, *desempar*, a l'ant., *desamparo*; *ell/els*, a l'ant., *lollo/s*; lín. 43, *isolats*, a l'ant., *aislats*); modernització de la forma del verb *ser* (p. ex., lín. 23: *o sigui*, a l'ant., més arcaic, *o sia*); canvi de forma del demostratiu (p. ex., lín. 23: *aqueix*, a l'ant., *aquest*); canvi de forma del possessiu *son/sa/sos/ses*→*llur(s)* (lín. 30 i 34); canvis en la morfologia verbal (lín. 45, *senyalem*→*assenyalem*).
- altres: supressió o afegit de mots (p. ex., lín. 20-21: “les suggestions”, a l'anterior presenta un adj.: “les continuades suggestions”; lín. 29: supressió de la conj. “així”, que a l'anterior introduïa l'oració); canvis de nexes (p. ex., lín. 44, *que les porta a*, a l'ant., *contribuint a*; lín. 48, *per a que* → *perquè*).
- oracions senceres: lín. 24-25, “a l'empendre's l'organització de l'actual Congrés”, a l'ant., “l'instal·lar l'actual Exposició i l'organismenent d'aqueix Congrés”; lín. 26-27, “les nostres pobres dones ajunten a tots els seus mals el de la ignorància; puix, no comprenent el valor dels Sindicats, no en cerquen llurs beneficis”, a l'ant. “a més de tots los seus mals, les nostres pobres dones, lluiten amb lo dany de la ignorància” per l'actual; lín. 31-32, “preu insuficient per arribar a satisfer les més peremptòries necessitats de la vida”, a l'ant. “preu que, de molt, no arriba a satisfer les més peremptòries necessitats de la vida”; lín. 33, “I ja que, particularment”, a l'ant., “I, doncs, que jo, en particular”; lín. 35-36, “que l'encariment dels queviures, i les angoixes i la fadiga d'un treball continuat porta a les nostres dones a contreure, per centenars, la terrible malaltia de la tuberculosi”, a l'ant., “que l'encariment de les subsistències i la fatiga d'un treball continuat porta a les nostres dones a una desastrosa propagació de tuberculosis”; lín. 39, “ja que a més de permetre que una feble dona treballi dotze hores diàries”, a l'ant., “l'actual civilisació permet que una feble dona, després de treballar dotze hores”; lín. 46, “les bondadoses senyores i erudits sociòlegs que, amb tant d'encert, han cooperat a l'organització d'aqueix Congrés”, a l'ant., “les senyores que han cooperat a l'organització d'aqueix Congrés”.

el benemèrit Museu Social, amb tota la seva científica competència, lluitant entre l'egoisme i la
10 indiferència de la gent, aconsegueix presentar una notable Exposició i organitzar l'important Congrés
que deixa entreveure el primer raig d'esperança per aminorar aqueixa greu injustícia social, la feblesa
d'una proppassada malaltia no em deixa esplaiar el crit d'*Hossana!*, el goig de l'*Al·leluia!* que en
altre temps, amb tota la plenitud de les meves forces, jo hauria aixecat al veure, en el present Congrés,
el primer pas envers la realització dels meus ideals.

15 Acoto el cap als designis de Déu i, amb tota la brevetat possible, tan sols vos faré present que el món,
en més o en menys, es fa càrrec de la necessitat d'emparar l'orfe, el vell, la viuda, el cego, però la
vida de lluita, d'agonia, que es tanca dins de les parets d'un miserable estatge, aquesta, passa
desapercebuda per la societat, que prou enfeinada en festes i diversions, no li queda temps d'endinsar
20 pobresa i desempar en què viuen, els cal comptar amb moltes heroiques virtuts, per resistir les
suggestions, que els fan de dimoni temptador en les inexperiències de la joventut, i en les angoixes
d'una llar sense pa.

En aqueix concepte, o sigui, en el de mostrar a la vista del món aqueix calvari de dolor, amagat entre
parets, no serà mai prou lloat l'esforç del Museu Social a l'empendre's l'organització de l'actual
25 Congrés, obert per a recabar del Govern una llei que estableixi el salari mínim en les indústries que
s'exerceixen en el clos del domicili privat; ja que l'experiència ens ensenya que les nostres pobres
dones ajunten a tots els seus mals el de la ignorància; puix, no comprenent el valor dels Sindicats, no
en cerquen llurs beneficis.

És dolorosíssim veure que mentre en altres esferes del treball s'augmenten los jornals i es
30 disminueixen les hores de feina, les infelices que treballen en llur casa han de sofrir les cada dia més
exorbitants penalitats de la puja dels queviures i del lloguer del pis, restant el seu treball a un preu
insuficient per arribar a satisfer les més peremptòries necessitats de la vida.

I ja que, particularment, he dedicat els meus esforços a les dones que cusen, avui tan sols afegiré a
tot ço que en quaranta anys porto dit sobre llur dolorosa situació, que el modo de ser de la vida
35 moderna la va posant per moments a un punt insostenible; que l'encariment dels queviures, i les
angoixes i la fatiga d'un treball continuat porta a les nostres dones a contreure, per centenars, la
terrible malaltia de la tuberculosi; i que l'augment dels lloguers ha afegit a totes les seves calamitats
la del rellogament de pisos, que avui escampa a tots los vents la bancarrota del nostre tan gallejat
40 progrés; ja que a més de permetre que una feble dona treballi dotze hores diàries esmicolant los seus
pulmons damunt d'una màquina de cosir, per a guanyar allò que els sociòlegs han qualificat de *jornal
de la fam*, l'obliga, la sotmet a conuiuure dintre de migrats i mal higiènic estatges, amb gent estranya,
i a voltes viciosa, que si verament la lliura d'estar a la intempèrie, la posa en contacte amb exemples

i costums que, la major part de les vegades, fan de casos isolats, el verinós contagi d'una infecció general, que les porta a la propagació de les més grans immoralitats.

45 Assenyalem, doncs, amb fites d'or, la transcendental iniciativa del Museu Social de Barcelona i la
il·lustració i amor al pròxim de que han donat exemple les bondadoses senyores i erudits sociòlegs
que, amb tant d'encert, han cooperat a l'organització d'aqueix Congrés; i ajudem amb totes les nostres
forces perquè els Governos dictin lleis protectores del treball a domicili, pensant que si el segle XIX,
en mig de tots els seus errors tingué la glòria d'haver acabat l'esclavitud de la raça negra, el segle XX
50 té el deure, la ineludible obligació d'acabar amb l'esclavitud de les explotacions que pesen sobre el
treball a domicili; i, en particular amb el de l'obraera de l'agulla, la més iníquament explotada de
l'època present.

Dolors Monserdà

Vda. de Macià

Annex 2: taula comparativa de criteris d'edició en publicacions actuals de l'obra de Monserdà

	La família Asparó (M. Carme Mas, 2016)	Maria Glòria No sempre la culpa és d'ella (Adesiara, 2019)	La Fabricanta (Gemma Bartolí, 2022)
ORTOGRAFIA	Es regularitza, sempre que no impliqui canvis fònics.	Es regularitza.	Es regularitza, sempre que no impliqui canvis fònics.
ORTOTIPOGRAFIA Majúscules i minúscules Cursives	Es regularitzen. Es mantenen.	Es regularitzen. -	Es regularitzen Es conserven en frases i mots en llengua diferent del català, castellanismes amb sons inexistents en català (<i>azabache</i> , <i>traje</i>), usos metalingüístics i emfàtics de l'autora.
PUNTUACIÓ Signes d'interrogació i exclamació	Es regularitza.	Es regularitza.	Es regularitza.
MORFOLOGIA (vacil·lacions)	-	Unificació.	Es mantenen sempre que no dificultin la comprensió.
LÈXIC: expressions pròpies del registre oral i castellanismes	Es manté.	Es manté.	Es manté.
<i>Per/per a</i>	-	Es regularitza.	Es manté.
<i>CD + a</i>	-	-	Es manté.
ALTRES		Restitució d'alguns aspectes de l'original respecte de la segona edició de Políglota (1928), de la qual parteix.	

Annex 3: taula resum de versions dels textos

TEXTOS QUE TENEN UNA VERSIÓ	EDICIÓ/EDICIONS	ANY(S)
<i>Discurs de la Presidenta...</i> (JF)	ER	1909
<i>Conferència sobre l'acció catòlica social...</i>	IR	1910
TEXTOS QUE TENEN DUES VERSIONS		
Comparats		
<i>Les bruixes del segle XIX</i>	<i>LR, La Ilustración de la mujer</i> (cast.)	1882, 1884
<i>Com deu ésser la nostra protesta</i>	<i>LVC, TS</i>	1909, 1916
Discurs al IV Certamen literari del CM	<i>LR, IR, Revista de Modas y Salones</i> (cast., fragment) ¹²⁴	1879, 1879, 1884
<i>Conferència sobre la Lliga de Compradores</i>	<i>Feminal, TS</i>	1912, 1916
<i>Discurs Presidencial</i> (Congrés del Treball a domicili al MS)	<i>Feminal, Butlletí del MS</i>	1917, 1917
No comparats (falta d'accés)		
<i>La producció de la dona</i>	<i>LR, La Bordadora</i> (cast.)	1879, 1879
<i>El restabliment del divorci a França</i>	<i>LR, TS</i>	1882, 1916
<i>L'educació de les noies</i>	?, <i>TS</i>	1913, 1916
<i>Quarta conferència a favor del Patronat...</i>	<i>Tipolitografia Seix, TS</i>	1911, 1916
SE'N DESCONEIXEN MÉS VERSIONS		
<i>El sentiment religiós en la dona espanyola</i>	<i>Feminal</i>	1916
<i>La mestressa a la masia. La d'ahir i la de demà</i>	<i>TS</i>	1916

¹²⁴ Aquest fragment castellà no ha estat comparat perquè no es trobava disponible.